

Элканланы С. М., Айбазланы З. С.

КЪАРАЧАЙ ТИЛНИ ДЕРСЛЕРИ

4 класс

Устазгъа методика болушлукъ

Биринчи чыкъгъаны

*Къарачай-Черкес республиканы Окъуу эмда илму
министерствосу бегитгенди*

Рецензенты:
Магомедова Л.А., Мальсуйгенова З.У.

Эльканова С.М., Айбазова З.С.
Э 533 Методическое пособие к учебнику «Карачаевский язык», 4 класс. 1-е издание. На карачаевском языке. – Майкоп: ООО «Полиграф-ЮГ», 2016. – 248 с. ISBN 978-5-9909343-2-0

ББК 74.268.1 (2 Рос.Кара)

ISBN 978-5-9909343-2-0

© РГБУ ДПО «КЧРИПКРО», 2016
© ООО «Полиграф-ЮГ», 2016

АЛ СЕЗ

Школну сыйлы борчу ёсуб келген тёлуге илмуну тамалын, джашауда ишни эбин деменгили билирча юретиудю, аланы дунягъа къарамларын бусагъатда джашаугъа кёре къурауду. Бу борчланы толтурууда ана тилни магъанасы уллуду. Ана тилден программа сабийлени жангыча окъутууну излемлерин баджарырча салыннганды. Ол излемле быладыла: сабийлени не джаны бла да ёсюмлю этиуню тамалын салыу: ачыкъ, кесгин, ангылаб окъургъа, халатсыз джазаргъа, тил байлыкъгъа юретиу; сабийлеге табигъатны шартлары, болумларын ангылатыуну эстетика ёсюмлерин къатлауну джетимли этиу; ала кеслерин ариу джюрютюрча, окъургъа, джамагъатха хайырлы урунургъа талпырча, Ата джуртубузну бек сюерча этиу.

Ол себебден къарачай тил, бирси миллетлени тиллерича, сабийлеге джашауну джоругъун юретирге, джаш тёлуге джамагъатны адетлерин терен ангылатыргъа, илмулу адамланы ёсдюрюрге болушады. Ана тилин иги билмеклик сабийге дуня культура бла илмугъа джол ачхан уллу орус тилге юренирге таянчакъ болады, аны бла бирге, кесини миллет культурасындан толу билим алыргъа, аны бла хайырлана билирге, бизни Ата джуртубузну бегитиуге болушурча адам болургъа онг береди.

Алай бла, ал класслада окъутхан устазны баш борчларыны бири ана литератураны, тилни селешуу, джазыу формаларын иги билген адамланы хазырлауну тамалын салыргъады.

Бу китаб устазгъа, артыкъсыз да жангы башлагъаннга, болушлукъгъа деген мурадда чыгъады.

Болушлукъну аллында грамматика бла тюз джазыудан, тил ёсдюрюуден 4 классда окъуллукъ материалны окъутууну юсюнден методика теджеуле бериледи.

Байламлы тилни ёсдюрюуге аслам эс бёлюнеди. Аны юсюнден методика оюмла бериледиле. Андан мурат: бир тема бла байланган соруулагъа джууаб берирге, сюжет соруулагъа кёре айтымла къуларгъа, окъулгъанны планын хапарлаучу, соруучу айтымла бла сала билирге, 70 – 100 сёзден къуралгъан текстни, сохта кеси джарашдыргъан планнга кёре, магъанасын аууздан эмда джазыб, толу эмда къысхартыб айта, джаза билирге, окъулгъанны формасын тюрлендириб, туура сёз бла хайырланыб айта, джаза билирге, суратха, кинофильмге энчи эпизодларына кёре, хапарчыкъ джаза, тенгине письмо джаза билирге юретиу.

Болушлукъда орузлама-тематика план эмда хар дерсни планын къысха юлгюсю бериледи. Хар дерсге план бла хайырланган заманда орузлама-тема пландан ФГОС-ну излемине керекли бёлюмлени алыб къошаргъа боллукъду. Къайтарыу тема болгъан дерсде устаз сабийлеге кесини излеми бла тест неда проект иш буюрургъа боллукъду.

Болушлукъда къошакъ керек бериледи. Анда грамматика айырыуну планларын, технокарталаны табаргъа боллукъду. Ала юлгю халда джазылгъандыла. Устаз сохталаны билимлерине таяна, школну окъуу базасына кёре, аланы тюрлендирирге эркинди эмда борчлуду.

ГРАММАТИКА БЛА ТЮЗ ДЖАЗЫУДАН, ТИЛ ЁСДЮРЮУДЕН 4 КЛАССДА ОКЪУЛЛУКЪ МАТЕРИАЛНЫ ОКЪУТУУНУ ЮСЮНДЕН МЕТОДИКА ТЕДЖЕУЛЕ

Сёзню къурамы

Тёртюнчю классда сёзню къурамындан джангы материалны окъуб башлайдыла.

Окъуу джылны аллында тауушла бла харифледен, сёзню къурамындан, атдан, сыфатдан, этимден ал классда алгъан билимлерин къайтарадыла.

Сёзню къурамындан, тамыр бла джалгъауладан ючюнчю классда сохтала хапарлы болгъандыла. Тёртюнчю классда сёз къураучу эм сёз тюрлендириучу, бир тамырлы сёзлени, къош сёзлени окъуйдула. Тёртюнчю классда сохтала тамыр – сёзню ёзеги болгъаннын билирге керекдиле. Тамыргъа джалгъаула къошуб, не ол сёзню формасы (сабан–сабанла, сабанланы) тюрленеди, не башха магъанасы болгъан (сабан–сабанчы, сабанчылыкъ) сёзлени айыра билирге керекдиле. Тамыргъа джалгъаула къошулуб, сёзню формасы, магъанасы тюрленсе да, ала бир-бирлерине джууукъ болгъанларын ангыларгъа керекдиле сохтала.

Бир тамырлы сёзледен хапар берир ючюн, былай этиледи. Бир тамырлы сёзле бериледиле: мал–малчы, маллыкъ, малчылыкъ, малча, малла, малы, малда. Окъуйдула, бу соруулагъа джууаб этедиле:

– Была къаллай сёзледиле? (Джууукъ).

– Джууукъ болгъанлары неден белгилиди? (Ала бары да «мал» деген тамырдан къуралгъандыла).

– Бир тамырдан къуралгъан сёзлеге къаллай сёзле дейдиле? (Бир тамырлы сёзле деген оюмгъа келедиле).

– Аланы магъаналары бирчамыдыла? Магъаналары бирча болгъан бир тамырлы сёзле къайсыладыла? (Мал, малла, малы, малда).

– Мал тамыргъа къаллай джалгъаула къошулгъандыла? (– на, – ы, – да).

– Бу джалгъаула сёзню несин тюрлендиредиле? (Формасын).

– Магъаналары башха болгъан бир тамырлы сёзле къайсыладыла? (малчы, маллыкъ, малчылыкъ, малча).

– Бу къауум сёзлеге «мал» деген тамыргъа къаллай джалгъаула джалгъангандыла? (-чы, -лыкъ, -чы-лыкъ, -ча).

– Алай бла, джалгъаула ненча къауумгъа юлеши-недиле? (Эки)

– Биринчи къауум джалгъаула сёзню несин тюрлендиредиле? (Формасын). Экинчи къауум а? (Магъанасын).

Сёзню формасын тюрлендирген джалгъаулагъа сёз тюрлендиргеиучю, магъанасын тюрлендирген джалгъаулагъа сёз къураучу джалгъауладыла деб, устаз айтады.

Сёз тюрлендириучю, сёз къураучу джалгъаулары юсюнден не тукъум ишле этиллиги окъуу китабда бериледиле. Бу эки къауум джалгъаулары къуллукъларын былай айыртыргъа боллукъду. Исса, ферма, ишле. Мал, мал, ишлей. Бу сёзледен эки айтым къурайдыла: Исса ферма-да ишлейди. Мал-чы мал-чы-лыкъ-да ишлей-ди.

– Биринчи къауум сёзледен айтым къурау ючюн, не этилди? (– да, – ди джалгъаула джалгъандыла. (Ала нек джалгъандыла?) Сёзлени бир-бирине байлаб, айтым къурау ючюн).

– Экинчи къауум сёзледен айтым къурау ючюн, не этилди? (Джангы сёзле къуралдыла: мал-малчы десенг, хайуанны таныхан сёзню магъанасы джалгъауну болушлугъу бла адамны кёрюзген сёз къурайды, анга да – лыкъ къошулуб, малчыдан иш орун къуралды, анга да да джалгъау, ишлей деген сёзге – ди джалгъау

къошулуб, айтым къуралды). Алай бла, **сёз къураучу, сёз тюрлендириучю джалгъаулары болушлукълары бла айтымла къуралдыла** деб, устаз башында айтылгъанны тамамлайды.

Сёзню къурамын окъугъандан сора, къош сёзле бла биринчи кере танышадыла, аланы къуралыуларын айырадыла. Къош сёзлени былай ангылатыргъа боллукъду. Сынаргъа сёзле бериледиле: къош, тиш– къоштиш джашчыкъ; ала, кёз-алакёз кызычыкъ; таш, кёмюр-таш-кёмюр. Окъуйдула, къоштиш, алакёз, ташкёмюр дегенча сёзле ненча тамырдан къуралгъанларын кёредиле, **эки неда талай тамырдан къуралгъан сёзлеге къош сёз дейдиле** деген оюмгъа келедиле. Къош сёзню окъутууну юсюнден этиллик ишле окъуу китабда бериледиле.

Тилни кесеклери

Тилни кесеклеринден 3-чю классда ат, сыфат, этим бла хапарлы болгъандыла.

Тёртюнчю классда атны магъанасын къайтарадыла, тюз эм иелик атлары, болушлары, атлары джалгъаныуларын, иелик эм тамамлаучу болушлары окъуйдула.

Тюз, иелик атлары былай айыртыргъа боллукъду.

Бу ишни баджарыр ючюн, быллай текст бериледи:

Мени атам да, къарнашым да, эгечим да, анам да совхозда ишлейдиле. Сени атанг, къарнашынг, эгечинг, ананг къайда урунадыла? Аны атасы, анасы, къарнашы, эгечи, анасы къой фермада ишлейдиле.

Текстни окъуйдула, бу соруулагъа джууаб къайтарадыла:

– Ата бла атам, къарнаш бла къарнашым, эгеч бла эгечим деген сёзлени магъаналарында не башхалыкъ барды? (Ата, къарнаш, эгеч деген сёзле ким? деген соруугъа джууаб бердиле, аланы иелери джокъду. Атам, къарнашым, эгечим деген сёзле кимим? деген соруугъа джууаб этедиле, алагъа ие биринчи бетни алмашы «мен» болады).

– Ата-м деген сөзге кьаллай джалгьау джалгьанады? (–м). Кьарнаш-ым, эгеч-им деген сөзлеге уа? (–ым, – им джалгьаула).

Бу юлгю бла экинчи, ючюнчю айтымда берилген сөзлени айырадыла.

Алай бла, атагьа кьарнашха, эгечге мен ие болады. Ата-нг, кьарнаш-ынг, эгеч-инг деген сөзлеге ие сен, ата-сы, кьарнаш-ы, эгеч-и деген сөзлеге ие ол деген бетлеучю алмашла боладыла, деген оюмгьа келедиле. Ол атлагьа аны ючюн иелик атла дейдиле деб, устаз тамамлайды.

Атны болушларын ангылатыр ючюн, былай этерге боллукьду. Кьангада неда экранда быллай айтымла бериледиле:

1. Ахмат иги окьуйду.	Китаб билим береди.
2. Ахматны окьууу игиди.	Китабны тышы ариуду.
3. Ахматха саугьа бердиле.	Китабха тыш салдым.
4. Ахматны махтадыла.	Ахмат китабны окьуйду.
5. Ахматда китабла кёбдюле.	Китабда сейир хапарла бардыла.
6. Ахматдан юлгю аладыла.	Китабдан билим алама.

Биринчи тизгиндеги айтымланы окьуйдула, Ахмат бла китаб деген сөзле не соруугьа джууаб этгенлерин айтадыла, айтымда башчы болуб келгенлерин айырадыла. **Атны к и м? н е? соруулагьа джууаб этген формасына баш болуш дейдиле деб, устаз айтады.** Баш болуш кёбюсюне айтымда башчы болуб келгенин да чертеди.

Экинчи тизгиндеги айтымланы окьуйдула.

Устаз:

– Ахматны, китабны деген сөзле не соруулагьа джууаб этедиле? (К и м н и? н е н и?) Ала айтымда кьайсы сөзле бла байланыб келедиле? Окьуу, тышы деген сөзле тилни кьайсы кесегидиле? (Ат). Ала кьаллай атладыла? (Иелик). Аланы иелери айтымда кьайсы сөзледиле? (К и м н и окьууу? – Ахматны, нени тышы? – китабны). **Атны кимни? нени? соруулагьа джууаб этиб, ат бла байланыб келген формасына ие-**

лик болуш дейдиле, деген оюмгьа келедиле. Кеси да айтымны сансыз члени болгьанын да айырадыла.

Бу юлгю бла ючюнчю тизгиндеги Ахматха, китабха деген сөзлени айырадыла. **К и м г е? Н е г е?** деген соруулагьа джууаб этиб, этим бла байланыб, айтымда сансыз член болуб келген атны формасына **бериучю болуш** дейдиле, деген джорукьгьа келедиле.

– Тёртюнчю тизгиндеги Ахматны, китабны деген сөзле не соруулагьа джууаб боладыла? (к и м н и? н е н и?) Ол соруулагьа кьайсы болуш джууаб эте эди? (Иелик). Иелик болушдагьы ат айтымдан тилни кьайсы кесеги бла байланыб келе эди? (Ат бла). Бу айтымлада ала тилни кьайсы кесеги бла байланыб келедиле? (Этим бла. Кимни махтадыла? – Ахматны. Нени окьуйду? – Китабны). Алай бла, кимни? нени? соруулагьа джууаб **бериб, этим бла байланыб, айтымны сансыз члени болуб келсе, атны ол формасына тамамлаучю болуш** дейдиле, деген джорукьгьа келедиле. Бешинчи, алтынчы тизгиндеги айтымла Ахматда, Ахматдан, китабда, китабдан деген сөзлени бу юлгю бла айырадыла, бу оюмгьа келедиле: **Атны к и м д е? н е д е?** деген соруулагьа джууаб этиб, этим бла байланыб, сансыз член болуб келген формасына **орунлаучю болуш, кимден? неден? деген соруулагьа джууаб этиб, этим бла байланыб келген формасына да башлаучю болуш** дейдиле.

Тёртюнчю классда кьуру тюз атланы джалгьаныулары окьулады. Джалгьаныуну окьугьан кёзюуде билрге керекдиле болушланы сорууларын, болуш джалгьаулану. Бериучю болушну джалгьауларына эс бёлюрге керекди. Сохтала – гьа, – ха джалгьаулану бир-бири бла кьатышдырадыла. Ол себебден устаз харифни джазылыуун эсге сала турургьа керекди. (б, д, с, т, ф, х, ч, ш харифледен сора, бёлюмюнде кьаты ачыкь болса, «х» харифни джазылыуун).

Атланы джалгьаныу таблицасы окьуу китабда бериледи, башында айтылгьанны эсге ала, болуш джалгьаулану тиз джазылыуларын айырадыла, кьаллай ишле этиллиги окьуу китабда бериледиле.

Ал классда **сыфатны** юсюнден кьаллай? неллай? деген соруулагъа джууаб этген сёзлени, затны ышанын кёргюзген сёзлени окъугъандыла. Тёртюнчю классда сыфатны магъанасын къайтара, тюз сыфатланы окъуйдула. Тюз сыфатладан хапар берир ючюн, былай этерге боллукъду. Тюз сыфатла бояулу мел бла джазыладыла:

исси джерле	джауумлу джерле
къызыл байракъ	саблы байракъ
джылы хант	татыусуз хант

Сёзтутушланы окъуйдула, сыфатланы табадыла, аланы сёз къурамларын айырадыла, аланы къуралыуларында башхалыкъны айтадыла.

Устаз:

– Бояулу мел бла джазылгъан сыфат къуру неден къуралгъанды? (сёзню къуру тамырындан). Экинчи къауум а? (Тамыр бла джалгъауладан).

– Ала джалгъаулану болушлукълары бла тилни къайсы кесегинден къуралгъандыла? (Джауум, саб, татыу деген атладан).

Алай бла, **къуру тамырдан къуралгъан сыфатха тюз сыфат дейдиле**, деген оюмгъа келедиле.

Сыфатны юсюнден кьаллай ишле этиллиги окъуу китабда бериледиле.

Санау деген грамматика терминге сохтала биринчи кере тубейдиле. Тёртюнчю классда санчы эм тизгинчи санаулану окъуйдула. Бош, кьош санаулану тюз джазылыуларын айырадыла.

Санауну магъанасын, аны тилде нек джюрютюлгенин былай ангылатыргъа боллукъду. Сынаргъа текст бериледи къангада неда экранда: Зуриятха онбиринчи январда он джыл толады. Ол **тёртюнчю** классда окъуйду, Зурият класс сётда **экиджюз сексенни** тартды. Андан **джюз джыйырману** ызына атханында, джюз алтмыш кьалды.

Окъуйдула, бу соруулагъа джууаб этедиле:

– Зуриятха ненча джыл болгъанды? Ол ненчанчы классда окъуйду? Зурият класс сётда ненчаны тарт-

ды? Ненчаны ызына атды? Ненча кьалды? Он не соруугъа джууаб этеди? (Ненча?) Къайсы сёз бла байланыб келеди? (Джыл). Ол тилни къайсы кесегиди? (Ат). Он нени кёргюзеди? (Джылны санын).

– Тёртюнчю деген сёз не соруугъа джууаб береди? Ол айтымда къайсы сёз бла байланыб келеди, нени кёргюзеди? (Ненчанчы? деген соруугъа джууаб болады, затны тизгинде орнун кёргюзеди).

– Эки джюз сексенни деген сёзле не соруугъа джууаб этедиле? (Н е н ч а н ы ?) Ала ат бла байланыб келемидиле, нени кёргюзедиле? (Ала ат бла байланыб келемидиле, къуру санны кёргюзедиле).

Алай бла, санау деб тилни къайсы кесегине айтадыла? (Затны санын, аны тизгинде орнун кёргюзген сёзге санау дейдиле, деген джорукъну айтадыла). Андан сора да санау ат бла бирге келсе, санда, болушда тюрленменин айырадыла (он джыл, онбиринчи январда), санау кеси келсе, санда, болушда тюрленменин айырадыла (сексен, сексени, джюз – джюзле, джюзден).

Санчы эм тизгинчи санауладан былай хапар берирге боллукъду. Къангада неда экранда текст бериледи. Санчы, тизгинчи санаула эки тюрлю мел бла джазыладыла. (Санчыла-къызыл, тизгинчиле – мор неда кёк мел бла). Джюз атлы чабыб, терек бачхагъа киргендиле да, биринчи джетген-бир, экинчи – эки, ючюнчю атлы-юч, тёртюнчю атлы-тёрт, дагъыда кьалгъанланы джетген тёртюнчю джетгени аллындагъындан эсе, бир алманы артыкъ алыб баргъанды. Атлыла барысы да ненча алма алгъандыла? (5050). Текстни окъуйдула, барысы ненча алма алгъанларын айтадыла, айталмасала, скобкада джазылгъан санны айтадыла.

Затны санын кёргюзген санаула кьаллай мел бла джазылгъандыла? (Къызыл). Затны тизгинде орнун кёргюзгенле уа? (Мор). Ол санаулану къауумлаб айтадыла. Алай бла, санчы санау деб кьаллай санаулагъа айтадыла? (Затны санын кёргюзгенге). Тизгинчи санау деб а? (Затны тизгинде орнун кёргюзген).

Санауну тюз джазылыуун былай ангылатыргъа боллукъду.

бир	онбир	джыйырма бир
экинчи	онекинчи	отуз сегизинчи
джюз	экиджюз	экиджюз отуз алты
мингинчи	эки мингинчи	беш минг экиджюз
		оналтынчы

Окъуйдула, хар столбикде берилген санаулары къалай къуралгъанларын устазны болушлугъу бла айырадыла, бу оюмгъа келедиле: **бир тамырдан къуралгъан – бош санауду, эки тамырдан къуралгъан къош санау – бирге, эки неда талай сёзден къуралгъан къурау санаула башха джазыладыла. Былайда устаз эсгертеди хар заманда минглени башха, джюзлени бирге джазылгъанын. (Экиджюз, эки минг).**

Тёртюнчю классда алмашны биринчи кере окъуб башлайдыла. Алмашны ат бла, сыфат бла, санау бла къатышдырыргъа ёч боладыла. Алмашдан хапар берир ючюн, былай этерге керекди. Текст бериледи: Хасан тёртюнчю классда окъуйду. Хасан сейир китабла алды. **Сейир** китабла Ахматда бардыла. Ол бир ыйыкыгъа беш китабны окъуду. Беш китабны Хасан да окъугъанды.

Соруула:

1. Бу текстде табсыз айтылгъан джерлери бармыдыла? (Биринчи бла экинчи айтымлада Хасан къайтарылыб айтылады. Ол тилни ушагыусуз этеди).

2. Ушагыулу этер ючюн, не этерге керекди? (Экинчи айтымда Хасанны башха сёз бла ауушдуругъа керекди).

3. Аны къайсы сёз бла ауушдуруб айтыргъа боллукъду? (Ол).

4. Экинчи бла ючюнчю айтымлада табсыз джери бармыды? (**Сейир** деген сёз да къайтарылыб айтылады, ючюнчю айтымдагыны башха сёз бла ауушдуругъа керекди). Аны уа къаллай сёз бла ауушдуругъа боллукъду? (**Аллай**).

5. Тёртюнчю бла бешинчи айтымлада уа? (Алада да **беш** деген сёз къайтарылыб айтылады, тилни ушагыусуз этеди, бешинчи айтымдагыны **анча** деген сёз бла алмашдырыргъа тыйыншлыды). Алай бла, джангы текст къураб джазадыла.

Хасан тёртюнчю классда окъуйду. Ол сейир китабла алды. Аллаи китабла Ахматда да бардыла. Ол бир ыйыкыгъа беш китабны окъугъанды. Анча китабны Хасан да окъуйду.

– **Ол, аллай, анча** деген сёзле тилни къайсы кесеклерини орнуна келгендиле? (Атны, сыфатны, санауну) Алай бла, **атны, сыфатны, санауну орнуна келиб, аланы сорууларына джууаб этген кёргюзючю сёзлеге алмаш дейдиле**, деген оюмгъа келедиле.

Тёртюнчю классда бетлеучю алмашланы, аланы джалгъаныуларын окъуйдула. Бетлеучю алмашланы тилде джюрютюлюлерин былай ангылатыргъа боллукъду. Бу ишни тындырыр ючюн, быллай текст бериледи.

Текст

Мен бюгюн кёб ишни тындырдым. Сен а болушамыса ананга? Устаз кёб игилик этеди. Ол айтханны эте тур. Ай, биз бюгюн бир ариу джерле кёрдюк! Сиз экскурсиягъа барамысыз? Тёртюнчю классны сохталары джигитледиле! Ала хар заманда айтханларын тындырадыла.

Текстни окъуйдула, алмашланы табадыла, бу тюбюндеги соруулагъа джууаб этедиле:

– Сёлешген адам кесин къаллай сёз бла алмашдырыб айтады? (**Мен**) Кёб адам а? (**Биз**). Экинчи адамгъа уа? (**Сен**). Кёб эселе уа? (**Сиз**). Сёлешген адам ючюнчю адамны юсюнден хапар айтхан заманда, аны атын не сёз бла алмашдырыб айтады? (**Ол**). Ала кёб болсала уа? (**Ала**).

– Алай бла, **мен, биз, сен, сиз, ол, ала** деген сёзле ненча бетде джюрютюледиле? (**Юч**). Биринчи бетни кёргюзген сёзле къайсыладыла? (**Мен, биз**) Экинчи бетникеле уа? (**Сен, сиз**). Ючюнчюленикеле уа? (**Ол, ала**). Алай бла, бетлеучю алмашла деб неге айтылгъанын, аланы бирлик эм кёблукъ санда джюрютюлгенлерин айырадыла.

Бетлеучю алмашланы джалгъаныуларын таблицаны юсю бла айырадыла.

Берлик санда

Б.б.	мен	сен	ол	биз	сиз	ала
И.б.	мени	сени	аны	бизни	сизни	аланы
Бер.б.	меннге	сеннге	анга	бизге	сизге	алагъа
Т.б.	мени	сени	аны	бизни	сизни	аланы
О.б.	менде	сенде	анда	бизде	сизде	алада
Баш.б.	менден	сенден	андан	бизден	сизден	аладан

Кёблюк санда

Б.б.	мен	сен	ол	биз	сиз	ала
И.б.	мени	сени	аны	бизни	сизни	аланы
Бер.б.	меннге	сеннге	анга	бизге	сизге	алагъа
Т.б.	мени	сени	аны	бизни	сизни	аланы
О.б.	менде	сенде	анда	бизде	сизде	алада
Баш.б.	менден	сенден	андан	бизден	сизден	аладан

– Алмаш болушлада нек тюрленеди? (Атны алмашдырыб келгени ючюн). Ол къалай джалгъанады? (Атча). Иелик болуш бла тамамлаучу болушланы къаллай джалгъаулары барды? (Бирча). Аланы бир-бирлеринден къалай айырыргъа болгъанларын эсге тюшюредиле: мени китабым. Мени махтадыла. (Ат бла келгени– иелик, этим бла келгени– тамамлаучу). Алмашны тюз джазылыуун окъутхан заманда устаз сохталаны эслерине салады: **меннге, сеннге, аннга** деген алмашланы бериучю болушда экинчи вариантлары болгъанын: **манга, санга, анга**.

Тёртючю классда ал класслада этимни юсюнден алгъан билимлерин къайтарадыла. Этимни заманларын, джегилиуюн, аны айтымда хапарчы болуб келгенин окъуйдула.

Этимни магъанасын эсге салгъандан сора, аны заманлары бла шагъырей болургъа кёчедиле. Этимни юч заманындан хапар берир ючюн, былай этерге керекди. Ол иш доскада берилген айтымланы айырыудан башланады.

Адам **джашагъанды, джашайды** эмда **джашарыкъды** ёмюрлеге. Аталаны ишин джаш тёлю этгенди, этеди, этерикди.

Сохтала ичлеринден окъуйдула, ишни къачан этилгенине эс иедиле.

Устаз:

– **Джашагъанды, этгенди** деген этимле не соруугъа джууаб этедиле? (Не этгенди?)

– Нени кёргюзедиле? (Ишни этилгенин).

– **Джашайды, этеди** деген этимле уа? (Не этеди? Ишни этиле тургъанын).

– **Джашарыкъды, этерикди** деген этимле не соруугъа джууаб этедиле, нени кёргюзедиле? (Не этерикди? Ишни этиллигин).

– Алай бла, этимни ненча заманы барды? (Юч: **бусагъат, озгъан, боллукъ**).

Этимни заманларындан хапар алгъандан сора, аны джегилиуюн окъуйдула, **джегилиу** деген термин бла биринчи кере шагъырей боладыла.

Этимни джегилиуюн былай ангылатыргъа боллукъду: **Джегилиуден** хапар берирни аллында бетлеучю алмашланы: эсге тюшюредиле. Этимни джегилиу таблицасын былай къурагъа боллукъду:

Мен джазама, билеме, джазгъанма, билгенме, джазарыкъма, билликме. Сен джазаса, билесе, джазгъанса, билгенсе, джазарыкъса, билликсе.

Ол **джазады биледи, джазгъанды, билгенди, джазарыкъды, билликди.**

Биз джазабыз, билебиз, джазгъанбыз, билгенбиз, джазарыкъбыз, билликбиз.

Сиз джазасыз, билесиз, джазгъансыз, билгенсиз, джазарыкъсыз, билликсиз.

Ала джазадыла, биледиле, джазгъандыла, билгендиле, джазарыкъдыла, билликдиле.

Таблицаны къурагъандан сора, бу соруула салынадыла:

– Башындан энишге окъусакъ, этимле къалай тюрленедиле? (Бетде, санда).

– Солдан оннга окъусакъ а? (Заманлада).

Этимни джегилиую деб неге айтадыла? (Бетледе, санлада, заманлада тюрлениуюне джегилиу дейдиле, деген оюмгъа келедиле).

Джегилиу деб неге айтылгъанын айыргъандан сора, хар заманны энчи окъуйдула.

Этимни **бусагъат** заманындан хапар берир ючюн, бу назмучукъну хайырланыргъа боллукъду

Биз гокка хансны махтайбыз кемсиз,

Багъалатабыз тенг этмей джукъгъа.

Эркелетмейбиз ол битген джерни,
Джерсиз а чёб да чыкьмайды джуртда. (*Хубийла-ны О.*)

Окьуйдула, не этебиз? не этмейди? деген соруулагъа джууаб болгъан этимлени табыб айтадыла.

Соруула:

– **Махтайбыз, багъалатабыз, эркелетмейбиз, чыкьмайды** деген этимле ишни къачан этиле тургъанын кёргозедиле? (Бусагъатда).

– Алай бла, этимни бусагъат заманы нени кёргозеди? (Ишни этиле тургъанын, бола тургъанын).

Этимни бусагъат заманыны къуралыуун эм джегилиуун ангылатыр ючюн, быллай таблица бла хайырланадыла, аны бла ишлейдиле:

Этимни бусагъат заманы.

Къуралыуу.

Сана-й-ма, махта-й-быз, эркелет-е-сиз, багъалат-а-быз, бил-е-се.

Бусагъат заманны джегилиую.

Бирлик санда

Мен ала-ма, солуй-ма, бере-ме, джюрюй-ме.
Сен ала-са, солуй-са, бере-се, джюрюй-се.
Ол ала-ды, солуй-ду, бере-ди, джюрюй-дю.

Кёблюк санда

Биз ала-быз солуй-буз бере-биз джюрюй-бюз
Сиз ала-сыз солуй-суз бере-сиз джюрюй-сюз
Ала ала-дыла солуй-дула бере-диле джюрюй-дюле

Таблицаны окьуйдула, бусагъат заманны этимлери-ни къуралыуларына, джгилиулери-не эс иедиле, бу тюбюндеги соруулагъа джууаб этедиле:

– Бусагъат заманны этимлерин къурар ючюн, этим тамырлагъа къаллай джалгъаула къошуладыла? (-й-, -а-, -е-)

– -й-, -а-, -е- къалай джюрютюледиле? (Ачыкъландан сора – -й-, тунакыландан сора -а- бла -е-).

– -а- *къаллай этимге*, -е- джалгъау да къаллайгъа джалгъанады? (-а- къатылагъа, -е- да джумушакълагъа).

– Бусагъат заманны этимлери къалай тюрленедиле? (Бетде, санда).

– Бирлик эм кёблюк санда къаллай бет джалгъаула джюрютюледиле?

– -ма-, -ме- къаллай этимлеге джалгъанадыла? – Са, -се джалгъаула уа?

– Ючюнчю бетде бирлик эм кёблюк санда джалгъау тёрт тюрлю нек болады?

– Биринчи, экинчи бетде кёблюк санда къаллай джалгъаула джюрютюледиле? Ала да тёрт тюрлю нек боладыла?

Алай бла, этимни бусагъат заманыны къуралыуун, джегилиуун айырадыла.

Этимни **озгъан** заманын айыртыр ючюн, быллай этерге боллукъду. Назму эки вариантда бериледи.

Андан сора ненча джыл

Биз окьудукъ, ишледик.

Сабан сюрдюк, къой кютдюк,

Отда темир тишледик. (С.А.)

Андан сора ненча джыл

Биз окьугъанбыз, ишлегенбиз,

Сабан сургенбиз, къой кютгенбиз,

Отда темир тишлегенбиз.

Окьуйдула, этимлени табыб айтадыла, аланы магъаналарына эс ие, бу соруулагъа джууаб бередиле:

– Бу къауум этим ишни къачан этилгенин кёргозеди? (Этилиб бошалгъанын).

– **Окьудукъ – окьугъанбыз, ишледик – ишлегенбиз, сюрдюк – сургенбиз, кютдюк – кютгенбиз, тишледик – тишлегенбиз** деген этимлени магъаналарында не башхалыкъ барды? (Была барысы да ишни этилиб бошалгъанын кёргозедиле, биринчи къауум кёб болмай этилгенин, экинчи къауум а иш этилгенли, талай заман ётгенин кёргозеди. (Тёртюнчю классда озгъан заманны къурау формасын окьумайдыла (окьугъан эдиле). Озгъан заманны къуралыуун, джегилиуун ай-

ыртыр ючюн, быллай таблица бла хайырланьыргъа бол-
лукъду:

Этимни озгъан заманы

Къуралыуу

Ал-ды-м, сор-ду-нг, кел-ди-м, кёр-дю-гюз, ал-гъан-
ма, ат-хан-ма, джон-нган-ма, дженг-нген-ди.

Этимни джегилиую

Бирлик санда

Мен алды-м сорду-м келди-м кёрдю-м, алгъан-ма
кёрген-ме

Сен алды-нг сорду-нг келди-нг кёрдю-нг алгъан-са
кёрген-се

Ол алды- сорду келди кёрдю алгъан-ды кёрген-ди

Кёблук санда

Биз алды-къ келди-к алгъан-быз кёрген-биз

Сиз алды-гъыз сорду-гъуз келди-гиз кёрдю-гюз
алгъан-сыз кёрген-сиз

Ала алды-ла келди-ле алгъан-дыла кёрген-диле

Окъуйдула. Озгъан заманны къуралыууна, джеги-
лиуюне эс иедиле, бу соруулагъа джууаб этедиле:

– Озгъан заман къайсы джалгъаулары болушлукъ-
лары бла къуралады?

(-ды, -ду-, -ди-, -дю-, гъан-, -ген-, -хан-, -нган-,
-нген-).

– Къаллай этимлеге -ды-, -ду-, -гъан-, -хан-, -нган-
джалгъаула къошулуб къурайдыла озгъан заманны?
(тамырларында къаты ачыкъла болгъан этимлеге).

– -ди-, -дю-, -ген-, -нген- а? (Джумушакъ этимлеге).
Озгъан заманны къуралгъанын айыргъандан сора, аны
джегилиуюне кечедиле.

Соруула:

Биринчи бетде бирлик санда къаллай бет джалгъау-
ла къошуладыла?

– Къысхартылгъан джалгъау къайсы этимлеге
джалгъанады? (-ды, -ду, -ди, -дю джалгъаула къура-
гъан озгъан заманны этимлерине).

– Ма, -ме джалгъаула уа? (-гъан, -ген, -нган, -нген
джалгъауладан сора).

Бу юлгю бла къалгъан бет джалгъаулары джюрю-
тюлюлерин айырадыла.

– Биринчи бетде къысхартылгъан бет джалгъаула-
ры болгъан этимлени ючюнчю бетде бет джалгъаулары
боламыдыла? (Болмайдыла: алдым – алды, бердим –
берди, окъудум – окъуду, кёрдюм – кёрдю).

Боллукъ заманны этимлерин былай ангылатыргъа
боллукъду:

1. Джашау алыб, кёзюн ачхан алгъын бизни **ый-
накъларыкъды**. Эркин солурукъду. Сёзюн **айтырыкъ-
ды**, джангы джолун **къучакъларыкъды**.

2. Биреу **атар**, биреу **джутар**, джухан **ёлор**, атхан
кюлор. (Бёрю от).

Окъуйдула, этимни боллукъ замандагъыларын та-
быб айтадыла, ала ишни къачан этиллигин айырады-
ла, бу соруулагъа джууаб береди:

Этим боллукъ заманда нени кёргюзеди? (Ишни
этиллигин, этилирин).

Атарыкъды – атар, джутарыкъма – джутарма, ёл-
люкдю – ёлор, кюллюксе – кюлорсе деген этимлени
магъаналарында не башхалыкъ барды? (Аллындагъы-
ла ишни кёб мычымай этиллигин кёргюзедиле, не эте-
рикди? деген соруугъа джууаб этедиле, экинчи къауум
а къачан болса да этилирин кёргюзедиле, не этер? со-
руугъа джууаб этедиле).

Этимни боллукъ заманда магъанасын айыргъандан
сора, аны къуралыуу бла джегилиуюн окъуйдула.

Этимни къуралыуу:

Бол-лукъ-ма, бол-ур-ма, ишле-рик-ме, ишле-р-ме,
аша-рыкъ-ма, аша-р-ма, ёсдюр-юр-ме, кют-ерик-ме,
кют-ер-ме.

Этимни джегилиюю

Бирлик санда

Мен боллукъ-ма болур-ма ишлерик-ме ишлер-ме
Сен боллукъ-са болур-са ишлерик-се ишлер-се
Ол боллукъ-ду болур- ишлерик-ди ишлер-

Кёблюк санда

Биз боллукъ-буз болур-буз ишлерик-биз ишлер-биз
Сиз боллукъ-суз болур-суз ишлерик-сиз ишлер-сиз
Ала боллукъ-дула болур-ла ишлерик-диле ишлер-ле

Окъуйдула, боллукъ заманны къурагъан джалгъау-ланы айтадыла, аланы къалай джюрютюлгенлерин ус-тазны болушлугъу бла айырадыла. Джегилию таблица-гъа къараб, бет джалгъаулары джюрютюлюлерин кё-редиле. Таблицаны хайырлана, этимлени джегилиюле-рин этедиле. Этимни заманларын, аны джегилиююн окъугъан заманда быллай ишле этиледиле: берилген текстден заманларын айырыб джазыу, берилген этимле-ни джегилиюлерин этиб джазыу, текстде тюбеген этим-лени заман къурагъан эмда бет джалгъауну белгилеб джазыу (∧ – заман къурагъан, □ – бет джалгъау). Мен бара ма, жарыкъ джырны джырлайма, берилген сёзту-тушланы заманлада тюрлендириб джазыу (танг атады, танг атды, танг атарыкъды), берилген сёзтутушланы къоша, айтымла къураб джазыу. (Джерлеге кетедиле. – Къанатлыла къачны аягъында джылы джерлеге кете-диле), берилген текстде тюбеген этимлени заманларын ауушдура джазыу (Биринчи къуяды, экинчиси джута-ды, ючюнчюсю чыгъады, төртюнчюсю джыяды. – Би-ринчи къуйгъанды. Экинчиси джуханды, ючюнчюсю чыкыгъанды, төртюнчюсю джыйгъанды. (Джангур, джер, битим, адам), биринчи бетде берилген гитче ха-парчыкъны экинчи, ючюнчю бетде джазыу, бирлик санда берилген хапарчыкъны кёблюк санда джазыу, точкаланы орнуна керекли бет джалгъау сала джазыу.

Төртюнчю классда сёзлеуню магъанасын, къачан? къайда? къалай? деген соуулагъа джууаб этген сёзлеу-

ле бла шагъырей боладыла. Сёзлеу деген терминге би-ринчи кере тюбейдиле. Сохтала сёзлеулени ат, сыфат бла къатышдырыгъа ёч боладыла. Сёзлеуню атдан къа-лай айырыгъа боллугъуну юсюнден былай этерге ке-рекди. Къ а й р ы? Къ а й д а? Къ а й д а н? деген соруулагъа джууаб этген сёзлери болгъан эки къауум айтым бериледи:

Зина **сахаргъа** барады. Ол **сахарда** окъуйду. Тамара **сахардан** келеди. Зина **ары** барады. **Анда-мында** таууш-ла чыгъадыла. **Андан** келген тауушла мени уятдыла.

Башында салынган соруулагъа джууаб этген сёзле-ни парала бла айтадыла: **сахаргъа – ары, сахарда – анда, мында, сахардан – андан**. Хар пара айтымлада къ а й р ы? къ а й д а? къ а й д а н? деген соруулагъа джууаб этгенлери себебли, аланы бир-биринден соруу-ланы болушлукълары бла тилни къайсы кесегинден болгъанларын айырыу сохталагъа къыйын тиеди.

Былайда болушлукъ этерик аланы грамматика ышанларыды. Быллай соруула салынадыла:

– **Сахаргъа, сахарда, сахардан** деген сёзде та-мыр къайсыды? (Сахар)

– Сахар не соруугъа джууаб этеди? (Не?)

– Нени кёргюзеди, тилни къайсы кесегиди? (Затны кёргюзеди, атды).

– да, – гъа, – дан къайсы болушланы джалгъаула-рыдыла?

Алай бла, сахаргъа, сахарда, сахардан деген сёзле тилни кесеклеринден ат болгъанларын айырадыла.

– Экинчи къауум сёзле: **ары, анда, мында, андан** нени кёргюзедиле? (Ишни къайда этилгенин). Аланы сёзю къурамына айырыгъа боллукъмуду? (Огъай).

Алай бла, ат бла сёзлеуню бир-биринден айырыгъа аланы грамматика ышанлары болушадыла.

Бир къауум сыфатны сёзлеу бла къатышдырыгъа боллукъдула. Ариу, эриши, кирсиз, иги, аман дегенча сыфатла сёзлеуню магъанасында да джюрютюледиле. Сёз ючюн: Ахмат иги джашчыкъды. Ол иги окъуйду. Ахматда алакат китабла бардыла. Ол бир хапарны ала-

мат айтды. Башында берилген айтымлада иги, алаMAT сёзлени магъаналары бирча тюлдю: биринчи айтымда къаллай? деген соруугъа джууаб этедиле, сыфат болуб келедиле, экинчи айтымлада – къалай? деген соруугъа – сёзлеуню магъанасында джюрютюледиле. Къаллай джашчыкъды? – Иги джашчыкъды. Къаллай китабла? – АлаMAT китабла. Къалай окъуйду? – Иги окъуйду. Къалай айтды? – АлаMAT айтды.

Алай бла, бу оюмгъа келедиле: **бу къауум сёзле ат бла келселе, къаллай?** деген соруугъа джууаб этедиле, сыфат болуб келедиле. Этим бла келселе, къалай? деген соруугъа джууаб боладыла, сёзлеуню магъанасында джюрютюледиле. Оюм: **аланы грамматика ышанлары ат бла сёзлеуню, сыфат бла сёзлеуню бир-биринден айырадыла.**

Сёзлеуню магъанасын энтда былай айыртыргъа боллукъду. Сынаб окъургъа текст бериледи.

Текст

Кече къар тохтаусуз джаугъанды. Эртденбла сабийле къаргъа къууангандыла. Анда-мында аланы тауушлары джарыкъ чыгадыла.

– Къачан къар джаугъанды? (Кече джаугъанды).

– Къар къалай джаугъанды? (Тохтаусуз джаугъанды).

– Сабийле къаргъа къачан къууангандыла? (Эртденбла къууангандыла).

– Аланы тауушлары къайда чыгадыла? (Анда-мында чыгадыла).

Тауушлары къалай чыгадыла? (Джарыкъ чыгадыла).

– Кече, тохтаусуз, эрденбла, анда-мында, джарыкъ деген сёзле не соруулагъа джууаб этедиле? (Къачан? къайда? къалай?)

– Ала айтымда къайсы сёзле бла байланыб келедиле, ала тилни къайсы кесегидиле? (Джаугъанды, къууангандыла, чыгадыла этимледиле).

Алай бла, к ъ а ч а н? к ъ а й д а? к ъ а л а й? деген соруулагъа джууаб этиб, этимни айгъакълаб келген сёзлеге сёзлеу дейдили деген оюмгъа келедиле. К ъ а -

ч а н? к ъ а й д а? к ъ а л а й? деген соруулагъа джууаб этген сёзлеулени айыргъандан сора, сёзлеулени тюз джазылыуун окъуйдула.

Тёртюнчю классда бир къауум бош, къош, къурау сёзлеулени тюз джазылыулары бла шагъырей боладыла. Аланы тюз джазылыуларын ангылатыр ючюн, бош, къош, къурау сёзлени эсге тюшюредиле. Сёзлеуню тюз джазылыуундан хапар былай бериледи.

ары	бусагъатда (келди)	бир джары (барма)
бери	бюгюн (бу+кюн)	кюн сайын (келеди)
къушча	(учады) аз-аз	танг аласында
саулай	джетер-джетмез	бекден бек

Берилген сёзлеулени окъуйдула, бу соруулагъа джууаб этедиле:

– Биринчи столбикдеги сёзлеуле къаллай сёзлеуледиле? (Бош). Экинчи столбикдегиле уа? (Къош. Ала эки тамырдан къуралгъандыла). Сызчыкъ бла джазылгъанла уа? (къайтарылыб айтылгъан сёз тамырладан къуралгъандыла). Ючюнчю столбикдеги сёзлеуле къалай къуралгъандыла? (Эки сёзден). Ала къалай джазылгъандыла? (Башха). Ала къаллай сёзлеуледиле? (Къурау).

Алай бла, бу оюмгъа келедиле: **бош, къош сёзлеуле бирге, къайтарылыб айтылгъан сёз тамырладан къуралгъан сёзлеуле сызчыкъ бла, къурау сёзлеуле башха джазыладыла.**

Сёзлеуню окъугъан заманда къаллай ишле этиллиги окъуу китабда бериледи.

Тёртюнчю классда байлам деген термин бла биринчи тюбейдиле. Бу классда тенг джарашдырыучу байламланы бир къаууму бла шагъырей боладыла (бла, да, эм, эмда, не, неда, бир, бир да, а, алай а, уа). Алай бла, айтымны биртукъум членлерин, къош айтымны окъургъа хазырланадыла. Байламдан хапарлы болмасала, биртукъум членледе, къош айтымда аланы кълукъларын айыргъан къыйын тиеди. Ол себебден аланы окъурдан алгъа байлам бла шагъырей боладыла.

Байламны магъанасын, аны тилде нек джюрютюлгенин ангылатыр ючюн. былай этиледи: тенг джарашдырыучу байламлары болгъан текст бериледи, анда байламла бояулу мел бла джазыладыла.

Текст

1. Москва бла Петербург бизни кыралда эм уллу шахарладыла.

2. Сыртла да, чегетле да кёб турмай джазгыы бет ала башларыкыдыла.

3. Кыыш кетеди, джаз да джууукылашады.

4. Джай да, кыыш да кёгериб, битиученди мийикде, кыаялада эм тикде. (Нызычык).

5. Чыкыны не джел, не кюн кебдирликди, ташланы уа кесим кыоратырыкыма.

Айтымланы окыуыдула, бояулу мел бла джазылгъан сёзлеге эс ие, бу соруулагыа джууаб этедиле:

Бояулу мел бла джазылгъан сёзле: бла, да, эм, не, уа кыаллай болса да бир соруугыа джууаб этемидиле? (Огыай, этмейдиле).

– Ала айтымны члени боламыдыла? (Болмайдыла).

– Нек болмайдыла? (Соруугыа джууаб этмейдиле, кыайсы болса да бир сёз бла байланыб келмейдиле).

– Биринчи айтымда «бла» деген сёзчюкню тилде нек джюрютебиз? (Айтымны членлерин байлар ючюн: Москва бла Петербург).

– Ючюнчю айтымда «да» деген сёзчюкню нек джюрютебиз? (Эки айтымны байлар ючюн. Кыыш кетеди – биринчи айтым. Джаз джууукылашады – экинчи айтым, «да» аланы бир – бирлерине байлар ючюн джюрютюледиле). Бу юлгыу бла кыалгъан байламланы да кыуллукыларын айырадыла.

«Айтым» бёлюмню окытууну юсюнден методика теджеуле

Тёртюнчю классда ал класслада окыулгъанны кыайтара, айтымны сансыз членлерин окыуыдула.

Толтуруучуну ангылатыр ючюн, быллай айтымла бла хайырланыргыа боллукыду:

1. Ахмат Муссагыа атны берди. Ол атха минди.

2. Ахмат Муссаны махтады. Мусса атны чабдырды.

3. Муссада кёб китаб барды. Китабда сейир хапарла бардыла.

4. Ахматдан тенглери кыууанадыла. Китабдан сабийле билим аладыла.

Айтымланы окыуыдула, башчы бла хапарчыны тюрлерин сызычуларыча сызадыла, бу соруулагыа джууаб этедиле:

– Муссагыа, атха деген сансыз членле не соруугыа джууаб этедиле? (К и м г е? – Муссагыа, неге? – атха).

– Ала кыайсы болушну сорууларыдыла? (Бериучю).

– Муссагыа, атха деген сансыз членле, бериучю болушну сорууларына джууаб бериб, айтымны кыайсы членин айгыакылаб келедиле? (Хапарчыны).

– Атны, Муссаны деген сансыз членле уа? (тамамлаучу болушну сорууларына джууаб этедиле, ала да хапарчыны айгыакылаб келедиле). Муссада, китабда, Ахматдан, китабдан деген соруулагыа джууаб этиб келген сансыз членлени башында берилген юлгыу бла айырадыла.

Алай бла, бу оюмгыа келедиле: **бериучю, тамамлаучу, орунлаучу, башлаучу болушланы сорууларына джууаб этиб, этимни айгыакылаб келген сансыз членлеге толтуруучу дейдиле.** Бу классда атдан, алмашдан кыуралгъан толтуруучула бла шагырей боладыла. Послелогу болушлугыу бла кыуралгъан толтуруучула берилмейдиле (Ахмат Кыанамат бла олтурады). Иелик болуш айтымда толтуруучу нек болмагыанын айырадыла. (Иелик болушну этим бла келмегени себебли).

Толтуруучуну тюрюн айыргъан кёзюуде аны тюрю пунктир сызла бла (– – – – –) сызылгъаны эсге салынады.

Ачыкылаучу сансыз членден хапар берирни аллында сыфатны, тизгинчи санаулары, алмашны кыайтарадыла. Бу ишни этер ючюн, юч столбикде сёзтутушла бериледиле:

сейирлик иш биринчи орун мени къарнашым
кёк кырдык төртюнчю класс бизни сахар
субай терек алтынчы стол сизни классыгъыз

Ушакъ:

– Биринчи столбикдеги сёзтутушла тилни къайсы кесеклеринден къуралгъандыла?

– Сыфат деб неге айтадыла?

– Затны ышанын кёргюзген, къаллай? неллай? деген соруулагъа джууаб берген сёзлеге.

– Сыфат кёбюсюне тилни къайсы кесеги бла байланыб келеди?

– Ат бла. Къаллай иш?– Сейир иш....

– Экинчи столбикдегиле уа? (Тизгинчи санаула бла атладан).

– Тизгинчи санау деб къаллай санаугъа айтадыла? Ала кёбюсюне тилни къайсы кесеги бла келедиле? (Ат бла).

– Ючюнчюдегиле уа? (Алмаш бла атдан).

– **Мени, бизни, сизни** деген алмашла къаллай алмашладыла? (Бетлеучю).

Сыфатны, санауну, алмашны къайтаргъандан сора, **ачыкълаучу** сансыз членледен хапар бериледи. Башында берилген сёзтутушланы къошуб, айтымла къураб джазадыла. Быллай айтымла къураб джазаргъа боллукъдула:

Бюгюн сейир иш болду. Ахматны командасы оюнда биринчи орунну алды. Мени къарнашым да Ахматны командасында ойнайды.

Къурагъан хапарчыкъларын окъуйдула, башчы бла хапарчыны, толтуруучу сансыз членлени табыб айтадыла (Не болду? – Иш болду. Иш – башчы. Иш не этди? – Болду – хапарчы. – Биринчи орунну ким алды? – Командасы – башчы. Командасы не этди? – Алды – хапарчы. Алды нени? – Орунну – толтуруучу. Неде алды? – Оюнда – толтуруучу. Ойнайды ким? – Къарнашым – башчы. Къарнашым не этеди? – Ойнайды – хапарчы. Ойнайды несинде? – Командасында – толтуруучу).

Алай бла, башчыны, хапарчыны, толтуруучуну тюблерин сызычуларыча сызадыла.

Устаз:

– **Сейир** деген сансыз член не соруугъа джууаб этеди? **Айтымны** къайсы членин ачыкълаб келеди? Ол ачыкълагъан сёз тилни къайсы кесегинденди? (Къ а л л а й ? деген соруугъа джууаб этеди, башчыны ачыкълаб келеди, башчы атдан къуралгъанды, баш болушдады).

– **Ахматны** деген а не соруугъа джууаб береди, къайсы сёз бла байланыб келеди? (К и м н и ? деген соруугъа джууаб этеди, башчы бла байланыб келеди – кимни командасы? Ахматны командасы).

– **Ахматны** деген ат къайсы болушдады? (Иелик). Къалай билдинг иелик болушда болгъанын? (Иелик болуш бу айтымда атны ачыкълаб келеди: кимни командасы? – Ахматны командасы). Тамамлаучу болуша? (Этимни).

– **Биринчи** деген сансыз член а? (Н е н ч а н ч ы ? неда къ а й с ы ? деген соруугъа джууаб этеди, тизгинчи санауду, атны айгъакълайды).

– **Мени** деген сансыз член а? (К и м н и ? деген соруугъа джууаб береди, бетлеучю алмашды, атны алмашдырыб келеди, аны айгъакълайды, иелик болушдады: мени къарнашым).

Алай бла, къ а л л а й ? к и м н и ? н е н и ? деген соруулагъа джууаб этиб, атны айгъакълаб келген сансыз членнге ачыкълаучу дейдиле деген оюмгъа келедиле. Ачыкълаучуну сыфатдан тизгинчи санаудан, иелик болушдагъы атдан, алмашдан къуралгъанын айырадыла. Ачыкълаучуну башха санауладан, алмашладан, этимсыфатладан, этимсыфат айланчдан (оборотдан) къуралгъаны берилмейди. Алай а аладан къуралгъан сансыз членле тюбеселе, сохтала кыйналмай айырадыла, этимсыфат айланчны (оборотну) айтмай. Сёз ючюн: Окъугъан джашчыкъ келди. Къайсы джашчыкъ? – Окъугъан. Тилни къайсы кесегинден болгъанын айтмай, ачыкълаучуду деб къояргъа керекди. Андан сора да сыфат бла ачыкълаучу терминлени бир-бирине къатышдырыргъа ёч боладыла. Былайда

эсгертирге керекди: сыфат тилни кесегиди, ачыкълаучу айтымны члениди, тилни башха кесеклеринден да къуралады деб. Бу классда к ъ а ч а н? к ъ а й д а? к ъ а й д а н? к ъ а й р ы? к ъ а л а й? деген соруулагъа джууаб этген болумланы окъуйдула, аланы къауумлагъа юлешмейдиле. Ол соруугъа джууаб этген сёзлеулени эсге тюшюредиле.

Болумладан хапар берир ючюн, быллай текст бла хайырланьыргъа боллукъду:

Эртденбла төрт аякъланыб джюрюйдю.

Кюнортада эки аякъланыб джюрюйдю.

Ингирде уа юч аякъланыб джюрюйдю. (Адам: сабий, уллу адам, къарт).

Таудан-тюзден джыйылама. Минг тешике къуюлама, мени чайкъаб ашайдыла, мени махтаб джашайдыла. (Бал).

Эл берген джомакъланы окъуйдула, аланы тешедиле, бу соруулагъа джууаб этедиле:

Эртденбла, кюнортада, ингирде не соруугъа джууаб этедиле, айтымны къайсы членин айгъакълаб келедиле? (К ъ а ч а н? Хапарчыны. Къачан джюрюйдю? – эртденбла, ингирде, кюнортада).

Джюрюйдю къалай? – төрт аякъланыб, эки аякъланыб, юч аякъланыб.

Таудан-тюзден деген сансыз член не соруугъа джууаб къайтарады, айтымны къайсы членин айгъакълайды? (К ъ а й д а н? – Хапарчыны. Джыйылама къайдан? – Таудан – тюзден).

– Тешике деген сансыз член а? (К ъ а й р ы? Ол да хапарчыны).

– Ашайдыла къалай? (Мени чайкъаб). Джашайдыла къалай? (Мени махтаб).

Устас былайда эсгертеди: Төрт аякъланыб, эки аякъланыб, юч аякъланыб, мени чайкъаб, мени махтаб деген сёзтутушла къалай? деген соруугъа джууаб этедиле, хапарчыны айгъакълайдыла, эки сёзден къуралыб, айтымны бир члени боладыла деб.

Алай бла, к ъ а ч а н? к ъ а й д а? к ъ а й д а н? к ъ а й р ы? к ъ а л а й? деген соруулагъа джууаб

этиб, этимни айгъакълаб келген сансыз членлеге болумла дейдиле, деген оюмгъа келедиле.

Айтымны биртукъум членлерин окъутхан сагъатда аланы тилде нек джюрюютюлгенлерин быллай ишни юсю бла кёргюзюрге боллукъду:

Руслан төртюнчю классда окъуйду. Асхат төртюнчю классда окъуйду. Зина төртюнчю классда окъуйду.

Устас:

– Ненча айтым джаздым къангада? (Юч).

– Юч айтымда айтылгъанны бир айтым бла айтчыгъыз. (Руслан да, Асхат да, Зина да төртюнчю классда окъуйдула).

– Бир айтым бла айтылгъанмы, огъесе юч айтым бла айтылгъанмы табыракъды? (Бир).

Бу башында айтылгъан биртукъум членлени тилде нек джюрюютюлгенлерин кёргюзеди.

Айтымны биртукъум членлеринден былай хапар бериледи. Сынаб окъургъа быллай текст берирге боллукъду:

Текст

Бизни къыралны кюн батхан джанында кёб сахарла, темир эмда шоссе джолла бардыла. Кече да, кюн да ала бла автомобилле, поездле адамланы, джюклени ташыйдыла.

Урал тауладан кюн чыкыгъан джанында сахарла, элле аздан аз бола барадыла. Хар не зат бла Сибирь байды. Бу сагъатда анда джангъы темир джолла, сахарла, элле ишленедиле.

Текстни окъуйдула, бу соруулагъа джууабла айтадыла:

– Текстде бир соруугъа джууаб этиб, айтымда бир сёз бла байланыб келген членле бармыдыла? (Бардыла).

– Ала къайсыладыла? (Бардыла неле? – Шахарла, джолла. Къаллай джолла? – Темир эмда шоссе. Ташыйдыла нелени? – Адамланы, джюклени. Неле ташыйдыла? – Автомобилле, поездле. Къачан ташыйдыла? – Кече да, кюн да.

Бу халда экинчи абзацдагы айтымланы членлерин айырадыла.

Алай бла, бир соруугъа джууаб этиб, бир сёз бла байланыб келген айтымны эки неда талай членине айтымны биртукъум членлери дейдиле деген оюмгъа келедиле.

Устаз:

– Алай бла, биз айыргъан айтымлада биртукъум членле къайсыладыла? (Шахарла, джолла).

– Ала айтымны къайсы членлеридиле? (Башчыладыла).

– Аладан сора уа? (Темир эмда шоссе) Ала уа къалай членледиле? (Ачыкълаучуладыла, джолла деген башчыны ачыкълайдыла).

– Биртукъум толтуруучула бармыдыла, бар эсе, къайсыладыла? (Адамланы, джюкдени деген сансыз членле тамамлаучу болушдадыла, этимни (ташыйдыла) айгъакълаб келедиле).

– Биртукъум болумла уа тюбеймидиле биз айыргъан текстде? (Кече да, кюн да биртукъум болумладыла, къачан? деген соруугъа джууаб этедиле, хапарчыны айгъакълайдыла).

Алай бла, тилде биртукъум башчыла, хапарчыла эм сансыз членле (толтуруучула, ачыкълаучула, болумла) джюрютюлгенлерин айырадыла.

Биртукъум членледен хапар бергенден сора, алада джюрютюлген джалгъаучу байламланы къуллукъларын айырадыла. Аланы къуллукъларын айыртыр ючюн, сынаргъа быллай текст берирге боллукъду.

Текст

1. Ахмат, Къанамат аталарына, аналарына болушдадыла.

2. Ахмат бла Къанамат аталары бла аналарына болушдадыла.

3. Мен да, сен да, Аслан да, Алий да биригиб ишлейик.

4. Фатима бла Файзура юйде джумуш этедиле эмда аналарына суу алыргъа болушдадыла.

Соруула:

– Биринчи айтымда биртукъум членле бармыдыла, бар эселе, ала бир-бирлери бла къалай байлангандыла? (Ахмат, Къанамат, аталарына, аналарына – биртукъум членледиле, ала санау интонацияны болушлугъу бла байланыб келедиле).

– Экинчи айтымда уа? (Ала байламла бла байланыб келедиле).

Ючюнчю, төртюнчю айтымлада биртукъум членлени араларында келген байламланы да къуллукъларын айырадыла, алада джюрютюлген тыйгъыч белгиге эс иедиле, байлам эки неда талай кере къайтарылыб келсе, биртукъум членле бир-бирлеринден запятой бла айырылгъанларын кёредиле, байламсыз келген кёзюлеринде да алай болады (запятой бла айырыладыла).

Бла байлам бла бла послелогну, да байлам бла да болуш джалгъауну бир-бирлери бла къатышдырыргъа ёч боладыла. Быланы бир-бирлеринден айыртыр ючюн, быллай этерге боллукъду. Сынаргъа быллай текст бериледи:

1. Рамазан бла Абрек мычхы бла томурауну кесдиле.

2. Сен да, мен да, Хасан да тоб ойнадыкъ къалада, джилек джыйдыкъ талада.

Окъуйдула, бу соруулагъа джууаб къайтарадыла:

– Биринчи айтымда бла деген сёзчюк не къуллукълану тындырады? (Биринчи бла эки биртукъум членни байлаб келеди, экинчи бла атдан сора келиб (мычхы бла), экиси да хапарчыны айгъакълайдыла, толтуруучу боладыла. Кеседиле не бла? – Мычхы бла).

– Экинчи айтымда уа? (Биртукъум членлени байлаб келеди). Мен да, сен да, Хасан да; къалада, талада деген атлада орунлаучу болушну болуш джалгъаууду, аффиксиди, басым да анга кёчеди, бирге джазылады)

Да – ны тюз джазылыуун эсде тутар ючюн, Сылпагъарланы К. назмучугъун азбар этдирирге боллукъду.

Да:

1. К ъ а й д а? к и м д е? н е д е? – десек,

Джазылады да бирге,

Болмаз аны ол сёзледен

Бёлюб атыб иерге.

2. Болуш ахыр болса да –

Да-гъа басым салынад.

Басым басса башындан,

Да кьошулуб джазылад.

Тёртюнчю классда **бош эм кьош** айтымладан хапар бериледи, **да, эмда, не, неда, бир, бир да** байламлары болгъан кьош айтымланы окъуйдула. Бош эм кьош айтымладан хапар берир ючюн, сынаргъа быллай текст берирге боллукъду:

Кесилди ол къар, боран, ачы аяз. Келди джылтыраб нюрлю, суюмлю джаз. Эриди тауну, тюзню джабыб тургъан юйсюзлени душманы акъ джууургъан. Ачылды кёкню бети, джерни джюзю; кюлдю онгсузну, джарлы халкъны кёзю. Бир джарыкъ, бир къууанч хал кёрюнеди. Кёрген кёз да алданады. Териледи. (Е.А.)

Текстни окъуйдула, бирем-бирем чыгъыб башчы бла хапарчыны тюблерин сызычуларыча сызадыла. Бу соруулагъа джууаб этедиле:

– Текстде ненча айтым барды? (Беш айтымдан къуралгъанды текст).

– Биринчи айтым ненча муратны неда магъананы береди? (Бир. Къарны, боранны, аязны кесилгенин (кетгенин)).

– Экинчи уа? (Джазны келгенин).

Ючюнчю уа? (Ючюнчю да бир муратны танытады: акъ джууургъанны (къарны) эригенин).

– Тёртюнчю айтым а ненча магъананы береди? (Эки: кёкню, джерни бетлери ачылгъанын эм халкъны кёзю кюлгенин).

– Бешинчи айтым а? (Бу айтым да эки магъананы береди: къууанч хал кёрюнеди, кёз да алданады, териледи).

– Тёртюнчю, бешинчи айтымла къаллай магъана береди (Кьош). Алай бла, **бир магъананы берген айтымгъа бош, эки неда талай бош айтымдан къуралыб, кьош магъана берген айтымгъа кьош айтым дейдиле** деген оюмгъа келедиле.

Тенг джарашхан кьош айтымланы биртукъум членлери болгъан бош айтымла бла къатышдырыргъа ёч боладыла. Башында берилген текстде биртукъум башчыла, ачыкълаучула, толтуруучула, хапарчыла бардыла. Бош айтымла бла кьош айтымланы тенглешдириб къарайдыла. Аланы къалай къуралгъанларын айырадыла, кьош айтымны къурагъан бош айтымланы кеслерини энчи башчыларын, хапарчыларын кёредиле. Биртукъум членлери болгъан айтымлада аллай болум болмагъанын айырадыла.

Да, эмда байламлары болгъан кьош айтымла бла былай танышдырыргъа боллукъду. Сынаргъа текст бериледи.

Текст

ТЕРЕК БАЧХАДА

Хасан да, Коля да, Зина да, Фатима да терек бачхада ишлейдиле. Хасан бла Коля чунгурла къазадыла, Зина бла Фатима да терекчиклени орнатадыла. Зина терек орнатады, тахталагъа суу къуяды эмда чага этеди. Сабийле джыл сайын терекле орнатадыла эмда терек бачха уллудан уллу болады.

Окъуйдула, бу соруулагъа джууаб береди:

– Биринчи айтым къаллай айтымды? Бош айтым нек болады?

– Да байламны къуллугъу неди? Запятойла нек салыннгандыла?

Экинчи айтым а къаллай айтымды? Нек кьош айтымды? Къайсы айтымладан къуралады? Биринчи айтым бла экинчи айтым бир-бирлери бла къалай байланыб келедиле? (**Да** байлам бла).

– Ючюнчю айтым къаллай айтымды? Бош айтым некди? Запятойла нек салыннгандыла? Эмда байламны къуллугъу неди бу айтымда? (Эки хапарчыны байлаб келеди).

– Тёртюнчю айтым а къаллай айтымды? Кьош айтым нек болады?

– Бу айтымда эмда байламны къуллугъу неди? (Эки бош айтымны байлайды). Былайда устаз эсгертеди: **Эмда** байлагъан бош айтымла бир-бирлеринден запятой бла айырылмагъанларын.

Не, неда, бир, бир да байламланы былай ангылатыргъа боллукъду. Къош айтымланы схемалары бериледи:

- 1) не   неда
- 2) бир   бир да

Соруула:

– Биринчи айтым къаллай айтымды? (Къош).

– Нек къош айтымды? (Эки бош айтымдан къуралады).

– Биринчи бош айтым къайсы членледен къуралады? (Башчыдан хапарчыдан, толтуруучудан).

– Экинчи бош айтым а? Ала бир-бирлери бла къалай байлангандыла? (Башчыдан, толтуруучудан, хапарчыдан, ала **не, неда** байламла бла). Бу юлгю бла экинчи къош айтымны да айырадыла, берилген схемалагъа кёре, къош айтымла къураб джазадыла. Алай бла, бу байламла бла байланган къош айтымла тилде нек джюрютюлгенлерин айырадыла.

Тёртюнчю классда **айланыу** деген терминге биринчи кере тубейдиле.

Айланыуну тилде нек джюрютюлгенин былай ангылатыргъа боллукъду. Айланыуу болмагъан, болгъан эки айтым бериледи:

Сен эринме да, олтур, джаз, хаулелик этме. Эринме да, олтур да джаз, хаулелик этме, балам. (Ё.А.).

– Бу эки айтымны къуралыуларында не башхалыкъ барды? (Экинчи айтымгъа балам деген сёз къошулгъанды, сен деген сёзню орнуна). Ол сёз нек керек болду? Айтымда айтылгъан сёзле кимни сёзлеридиле? (Атасыны неда анасыны). Биринчи айтымда ол сёзле кимге айтылгъаны белгилимиди? (Огъай). Не этерге керек болду? (2-чи айтымгъа балам деген сёзню къошаргъа керек болду). Ол сёз нени билдирди? (Сёз кимге айланыб айтылгъанын). **Алай бла, сёз кимге, неге ай-**

ланыб айтылгъанын танытхан сёзге айланыу дейдиле, деген оюмгъа келедиле.

Сохтала башчы бла айланыуну бир-бирлери бла къатышдырыргъа ёч боладыла. Аланы араларын былай айыртыргъа боллукъду:

Джырла, джырчы, джырны джырла!

Джюрек дертли джанады джаугъа. (Б.Х.)

Окъуйдула, айланыуу болгъан айтымны табыб, къангада джазадыла. Устаз да кесини айтымын джазады: **Джырчы** джырны джырлайды. Бу эки айтымны членлерин айырадыла. **К и м** джырлайды? – Джырчы. (Джырчы **к и м?** деген соруугъа джууаб этиб, хапарчы бла байланыб келеди – **башчыды**). Биринчи айтымда джырчы **к и м?** соруугъа джууаб этеди, айтымда къайсы болса да бир сёз бла байланыб келмейди, айтымны члени болмайды, деген оюмгъа келедиле.

Айланыу айтымны члени болмагъаны себебли, аны къалгъан членлеринден запятой неда кёлтюртюу белги бла айырылады. Аны айыртыр ючюн, бу текстни берирге боллукъду:

Ата джуртум, сенде тууб ёсгенме, мамырлыкъны бешигине бёлениб.

О Къарачайым! Нечик сюеме кёк сууларынгы. Уян, о анам, чыкъ тау хауагъа. Насыб, къууанч келтиресиз сиз, турнала. (А.А.)

Окъуйдула, айланыу айтымны къалайында келгенин айтадыла, бу оюмгъа келедиле: **Айланыу айтымны аллында келсе, хапарлаучу айтымда запятой бла, кёлтюртюучю айтымда кёлтюртюу белги бла, ортасында келсе, эки джанындан, аягъында келсе, аллындан запятой бла айтымны къалгъан членлериндан айырылады.**

Айланыуну окъугъан заманда къаллай ишле этиллиги окъуу китабда бериледи.

Туура сёзню ангылатыргъа быллай текст берирге боллукъду:

«Джер джюзю чакълы бир акъылым барды», – деб, махтанчакъ глобусха башын тенгleshдиргенди. Мах-

танчакъны айтханын Алан, бек тюзсюнюб, былай дегенди: «Джер джюзюню ючден экиси сууду». (ХМ)

Окъуйдула, бу соруулагъа джууаб этедиле:

– Махтанчакъны сёзлери къайсыладыла? (Авторну сёзлери уа? Автор махтанчакъны сёзлерин къалай береди? Ауузундан чыкъгъаныча).

– Алай бла, туура сёз деб неге айтадыла? Башха адамны сёзюн автор формасын да, магъанасын да тюрлендирмей, ауузундан чыкъгъанча берсе, аллай сёзге туура сёз дейдиле, деген оюмгъа келедиле. Туура сёзде джюрютюлген тыйгъыч белгилени былай ангылатыргъа боллукъду. Туура сёзде джюрютюлген тыйгъыч белгилени схемасы бериледи, 4-чю классда туура сёз авторну сёзюнден сора, аллында келгенин окъуйдула, ол кёзюуледе джюрютюлген тыйгъыч белгиле бериледиле.

Ас: «Тс.» «Тс.» – ас.

Ас: «Тс?» «Тс?» – ас.

Ас: «Тс!» «Тс!» – ас.

Эспертиу. Ас – авторну сёзлери. Тс – туура сёз.

Берилген схемагъа эс иедиле, бу соруулагъа джууаб этедиле:

– Биринчи столбикде берилген туура сёз авторну сёзюню къалайында келеди? (Авторну сёзюнден сора).

– Биринчи схемада берилген туура сёз къаллай айтымды? (Хапарлаучу).

Хапарлаучу болгъаны неден белгилиди? (Туура сёзден сора точка салыныб турады).

– Экинчи, ючюнчю схемалада берилген туура сёзле къаллай айтымладыла? (Соруучу, кёлтюртюучю айтымладыла). Ала уа неден белгилидиле? (Туура сёзден сора соруу, кёлтюртюу белгиле салыннгандыла).

Алай бла, туура сёз авторну сёзюнден сора келсе, къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Авторну сёзюнден сора эки точка салынады, туура сёз кавычкалагъа алынады, уллу хариф бла джазылыб, аягъына, хапарлаучу айтым болса, точка, соруучу айтым болса, соруу белги, кёлтюртюучю айтым болса, кёлтюртюу белги салынады.

Бу юлгю бла экинчи столбикдеги схемаланы айырадыла, схемалагъа кёре, айтымла къураб джазадыла.

Туура сёзюню окъугъан заманда этиллик ишле окъуу китабда бериледиле.

БАЙЛАМЛЫ ТИЛНИ ЁСДЮРЮУ

Тёртюнчю классда байламлы тилге юретир ючюн, тил ёсдюрюуге энчи берилген сагъатлада быллай ишле эдирирге боллукъду:

I. «Къачда» деген темагъа эркин диктант джазыу. (Бу иш сентябрны 2-чи ыйыгъында этиледиле).

Къачда

Август айны аягъында къачны тылпыуу ура башлайды. Терекледе саргъалгъан чапыракъла кёрюнедиле. Алгъынча кюн алай кыздырмайды.

Сентябрда ханс къатады. Тереклени чапыракълары саргъаладыла. Алтын къач келе башлайды. Эртденблагъа тохтагъан суучукъла къабырчакълана башлайдыла.

Эртден сайын къырау урады. Ол къырдышны, юй башланы агъартады. Энди кёк джашнаб, кюкюреб къаты джангурла джаумайдыла. Тёгерекни тубан басады. Эртденден ингирге дери ууакъ джангур джауады Джер балчыкъ болады. Къаты джел урады. Ол терек чапыракъланы, ханс урлукъланы узакъ джары учурады.

Устаз текстни биринчи кере саулай окъуйду, аны ненча кере бёлюб окъугъанына сохтала эс иедиле. Экинчи кере устаз хар абзацын башха-башха окъуйду, сохтала да, кеслери ангылагъанларыча, джангы айтымла къоша джазадыла.

II. Биринчи бетде берилген хапарчыкъны изложениесин 3-чю бетге айландырыб джазыу. (Октябрьны 2-чи ыйыгъында этиледиле).

Мени джашым

Мени джашым Исмаилны Рашид деб тенги бар эди. Исмаил бла Рашид сау кюнню узагына тереклени тюбюнде ойнай эдиле.

Рашидни анасы ауруучу эди, атасы уа джокъ эди. Ол себебден Рашид кыйналыб джашай эди.

Байрамгъа мен Исмаилгъа эки джангы кийим тикген эдим: бир тыш кёлек бла матроска. Исмаил бютюн да бек матросканы джаратды. Эрлай ол мени къатыма келиб:

– Билемисе, анам, энди мени эки кёлегим болду, Рашидни бири да джокъду, кел матросканы анга сау-гъагъа берейик, – деди.

Мен матросканы къагъытха чырмадым. Исмаил, къууанч тыбырлы болуб, аны кесини тенгине алыб кетди.

Устаз хапарчыкъны кеси окъуйду, дерсни муратын айтады.

Устаз:

– Текст къайсы бетде джазылгъанды? Хапарны ким айтады? Энди биз хапарчыкъны ючюнчю бетде джазакъбыз, хапарны башха адам айтырыкъды. «Мени джашым» деген ат, ючюнчю бетде джасакъ, келиширикмиди? Энди хапарны аты къалай болургъа керекди? Кимни анасы айтады хапар? (Исмаилны анасы). Алай бла, текстге къаллай ат атайбыз? (Исмаил). Бу хапарчыкъны джаратдыгъызмы? Исмаил бла Рашид къаллай тенгле болгъандыла? (Татлы). Текстны айыргъандан сора, устазны болушлугъу бла аталгъан айтымла бла изложениени планы салынады.

Исмаил

1. Исмаил бла Рашид – татлы тенгле. 2. Рашидни джашауу. 3. Кёлек матроска. 4. Исмаилны саугъасы.

Берилген план бла маджал окъугъан сохталаны бири хапарын айтады, устаз экинчи кере окъугъандан сора, текстни изложениесин ючюнчю бетде джазадыла.

III. Берилген сёзледен магъаналары бла бир-бирине байланыб келген айтымла къураб, байламлы текст къурау. (Бу иш ноябрны экинчи ыйыгында этиледиле).

Сёзле:

1. Мурат, атасы, бла, ишле, мамурач, орунчукъ. 2. Къатындан, ол, кюн, таймай, эди, аны, башлаб, Мурат. 3. Кюн, кюн, илеше, ала, бир-бирине, татлы, да, керти, бара, болуб, эдиле, шохайла. 4. Гитчечик, бала, къарыулчукъ, айю, болса да, эди. 5. Аны, ючюн, Мурат, тенги, джангы, деб, Тулпар, атагъан, эди. 6. Мурат, къатындан, Тулпар, эди, кетмей. 7. Аны, ол, айландыра, хама да, эди, биргесине.

Устаз:

– Берилген сёзлени магъаналарына кёре, сёз кимни юсюнден барады? (Мурат бла айю баланы).

– Хапарчыгыбызны аты къалай боллукъду? (Мурат бла Тулпар).

– Хапарчыгыбыз ненча айтымдан къураллыкъды?

– Биринчи айтымын ким къураб айтыр? (Мурат бла атасы мамурачха орунчукъ ишледиле).

– Къалгъан айтымланы бу юлгю бла къураб, хапарчыкъ джазадыла.

Мурат бла Тулпар

Мурат бла атасы мамурачха орунчукъ ишледиле. ... (Э.Х.)

IV. Ноябрь айда кёрген, сынагъан затларыны юсюнден хапар айтыу, «Ноябрда» деген темагъа чыгъарма джазыу. (Бу иш ноябрны 4-чю ыйыгында этиледиле).

Ушакъ.

– Ноябрь ай къачны къайсы айды? Къачны арт айында табигъатда къаллай тюрлениуле боладыла? Кюн къалай джылытады? Кюнле бла кечеле къалай болдула? Ноябрь айда ачыкъ кюнле болдуламы? Кёк кюкюреб, джангур джаудуму? Тёгерекни не басды? Къаллай джауум айланды? Ол къалай джауду? Чегетле, сыртла, тюзле къалай болдула? Къанатлыла къайры кетгенди-

ле? Мында кышларга кыайсы канатлыла калдыла? Бир-бирде не жауган эди? Кышны неси карады?

Бу ушакдан сора устаз джарык чыгармаларыны планын береди.

Ноябрда.

1. Ноябрь кыачны арт айы. 2. Кысха кюле, узун кечеле. 3. Кюн кырыусуз джылытады. 4. Тегерекни тубан басады. 5. Тубан джангурла жауадыла. 6. Джалан терекле сюеледиле. 7. Канатлыла джырламайдыла. 8. Сабийле кышны аллына ашыгыб карайдыла.

Берилген планга кеслерини айтымларын кыша, чыгарма джазадыла.

V. «Кыш келди» деген темага сочинение джазы. (Бу иш декабрны 2-чи ыйгында этиледи).

VI. Нарт сёзле бла, эл берген джомакыла бла ишлеу.

1. Джай джыяды – кыш ашайды. 2. Кыш болсун – кыарлы болсун. 3. Кышны хар кюню да кышды. 4. Кыш кышлыгынын этмесе, джаз джазлыгынын этмез. 5. Кыш кетмейин, кыар кетмез.

Бу кыачан болады?

1. Ёзен ичинде ак джабыу. (Кыар). 2. Бир акысакыал кыарт балтасыз кёпюр ишлейди. (Кыш). 3. Кыара ийнек джатыб калды, ак ийнек туруб кетди. (Кыар бла джер). 4. Ак кыш кече кыонады да кюндюз учуб кетеди. (Кырау).

Ушак:

Нарт сёзлени кыалай ангылайсыз? (Адамла, джаныуарла джай урунадыла, кыш айлада ашарыкыларын джыядыла. Кыарлы болсун, деб тилегенлери иги битим алыр ючюндю. Джаз кыар эрийди, джер да суудан тояды. Кюн джерни джылытады, табигыат джашил бет алады. Джерде мылы болмаса, битим кырыусуз боллукыду. Кыш кюн суукы болады, кыар хазна эримейди. Кыш айла кетгенлей, кюн джылынады, кыар да эрийди).

– Эл берген джомакыларына уа кыалай ангылайсыз? (Кыш кыар жауады, джер да ак кийимин киеди. Кыш кюле суукы боладыла, суула бузлайдыла,

кюле джылы болсала, кыар эрийди. Кечеги суукыда джерге кырау тюшеди, кюн тийгенлей, тас болады).

Нарт сёзле бла, эл берген джомакыла бла ишлегенден сора, устаз чыгарма планын канга береди. Ол план бла кеслери чыгарманы джазадыла, бошаймаса, юйге бериледи.

Кыш келди

1. Кыш келди. 2. Табигыат ак кийимин кийди. 3. Сабийле кышны келгенине кыуанадыла. 4. Ала кышкы оюнларын ойнайдыла.

VII. Окыулган текстни изложениесин джазы. (Бу иш декабрны 4-чю ыйгында этиледи).

Кыарачайлы

... Кыарачайлы урунуу сюеди. Киши хакын излемейди, излегенле да бардыла. Алай а биз халкыны халкы этиб турган кыарачайлыны юсюнден айтабыз. Кыарт да, сабий да ишге булджунмай турмайдыла.

Накырданы, чамны ангылайды, сюеди. Накырда бла селеширге ёчдю. Атаны, ананы кыачын мийик туталды, ала ючюн отха, сууга да кирликди. Эркиши тиширыуу, тиширыу эркишини намысын келтюрюуге сакыдыла, сабийлени да бек эслейдиле. Ыйлыкымышды. Бет джоймай атларга кыру да кыаст этиб джюрюйдю. ... (Б. Х.)

Текстни устаз биринчи кере окыуду. Ангылашынамаган сёзлени ангылатады, бу соруулары салады:

– Кыарачайлыны кыалай шартлары айтылады? (Урунурга сюйгени, накырданы, чамны ангылай билгени, атаны, ананы кыачын этгени, тиширыула бла эркишиле бир-бири намысларын тутханлары, бет джоймай атларга кыаст этгенлери ...).

Текстни айыргандан сора, изложениени планы биргелей салынады.

Къарачайлы

Къарачай халкъны халкъ этиб тутхан къарачайлыны шартлары:

1. Урунургъа суймеклиги. 2. Атаны, ананы къачын мийик тутханы. 3. Бет джоймай атларгъа кюрешгени. 4. Джюрегинде эришмеклиги болгъаны. 5. Сабийлени бек эслегени. 5. Накъырдыны, чамны ангылай билгени.

Быланы айтыб тизгенден сора чыгъарманы элементлерин къошадыла:

Башха миллетли адамла бла шохлукъда джашаргъа кюрешгени. 2. Ётгюрлюгю, джигитлиги болгъаны Уллу Ата джурт къазауатда. Была бары да къарачай халкъны баш шартларыдыла.

VIII. Суратха къараб, чыгъарма джазыу. (Бу иш январны 3-чю ыйыгъында этиледи. Сурат «Сыртда» окъуу китабда бериледи).

Суратны окъуу. Суратда джылны къайсы чагъы джазылгъанды? Къышхы табигъат къалай кийингенди? Суратда кимлени кёребиз? Сабийле бош заманларын къалай ашырадыла? (Сыртда чанала бла учадыла, лыжала бла айланадыла, сабий къар гинджиле этедиле).

– Нек баргъандыла сабийле сыртха? Ала анда не этедиле? Сабийлеге атла атайдыла, кимни не этгенин джаза, «Сыртда» деген темагъа чыгъарма джазадыла.

IX. Устаз болушмай, къангада джазылгъан неда бла экранда абзацлагъа бёлюнмей берилген текстни изложениесин джазыу. (Бу иш февралны экинчи ыйыгъында этиледи).

Тюлкю бла къоянчыкъ

Тюлкю уяны башында терекде бир агъач къоянчыкъ джашай эди. Ол терекден терекге, бутакъдан бутакъгъа

секириб ойнай эди. Къарт тюлкю анга къараб, ачыулана эди. Бир джолда тюлкю, кесин ёлгенча этиб, джерге джатханды. Олсагъатдан терек башында къоянчыкъны тауушу чыкъды. Тюлкю къымылдамады. Къоянчыкъ энишгеден энишге тюше келеди, тюлкю уа къымылдамайды. Къоянчыкъ, эрлай секириб, терекден тюшеди. Ол, тюлкюню къатына келиб, башха терекге ёрледи. Къоянчыкъ, кесин джигит этиб, терекден къабукъ къобарыб, тюлкюню башына атды. Тюлкю къымылдамады. Сора къоянчыкъ, секириб терекден тюшюб, къуйругъу бла да тюлкюню башына уруб къачама дегенлей, ол секириб турду. Къоянчыкъ хыйлачыны ауузунда кёрюндю. (Къарачай халкъ джомакъдан).

Устаз:

– Бу текстни магъаналы кесеклеге (абзацлагъа) бёлюб, хар кесегине баш салыб, изложениесин джазаргъа планын салыргъа керексиз, изложениесин джазгъан заманда хар абзацыны биринчи айтымыны сёзюм джангы тизгинден джазыб башларыгъызыны унутмагъыз. Кёзюгюзге кёрюгюзюгюз: къайсы суратла бла джазарыгъызыны бу текстни магъанасын. Ол суратланы болушлугъу бла текстни абзацлагъа бёлюгюзюгюзю унутмагъыз, быллай ишле эте тургъанбыз.

Текстни экинчи кере окъуйдула, текст джабылады. Изложениесин кеслери джазадыла.

X. «Къанатлыла бизни шохларыбыз» деген суратха къараб, ол темагъа чыгъарма джазыу. Сурат окъуу китабда бериледи. (Бу иш февралны 4-чю ыйыгъында этиледи).

Суратны окъуу:

Джылны къайсы чагъы кетеди, къайсы чагъы келеди? Джазгъы айла бизге не бла багъалыдыла? (8 Март – тиширыуланы кюню, 1 Май – май байрамны кюню, 9 Май – Уллу Хорламны кюню).

– Аладан сора уа? (Табигъат джашил кийимин киеди, къанатлыла джылы джерледен къайтадыла, ала бизни

шохларыбыздыла). Ала бизни шохларыбыз нек боладыла? Суратда кимни кёребиз? Ала не эте турадыла? Аладан сора, нелени кёресиз? Къарылгъачла къайдан къайтхандыла? Къарылгъачладан сора, къайсы къанатлыла биринчи болуб къайтадыла? (Чаукала). Суратны окъугъандан сора, джазыллыкъ чыгъарманы планын устазны болушлугъу бла саладыла; чыгъарма джазадыла.

Къанатлыла бизни шохларыбыздыла

1. Джаз келди. 2. Къанатлыла джылы джерледен къайтадыла. 3. Сабийле джазгъы къонакъланы сакълайдыла. 4. Алагъа юйчюкле ишлейдиле. 5. Келдиле сакълагъан къонакълары. 5. Къанатлыланы сакълагъыз!

XI. «Джаз келди» темагъа эркин диктант джазыу. (Иш этиледиди мартны экинчи ыйыгъында).

* * *

Джаз келмей кёб турду. Арт ыйыкълада сууукъ кюнле болдула. Кюндюз къар эрий эди, кече уа сууукъ джети градусха джете эди. Сора, билмей тургъанлай, джылы джел келди. Булутла басындыла. Юч кюн бла кечени джангур къуюб турду.

Сора джел тохтады да, къалын тубан кетди. Суула къуюлдула, бузла чыкъырдадыла, ырхыла къобдула. Ингирде тубан чачылды. Булутла юзюк-юзюк болдула. Керти джаз келди.

Эртденбла кюн джукъа бузчукъланы тохтагъан суучукълада эритди. Кырдык кегереди. Муртхуну чирчиклери кёбдюле. Бал чибинле джызылдаб башладыла.

Къанатлыла джылы джерледен къайтдыла. Джанкъозла чыкъдыла. Ала тюзлени омакъ джасадыла.

Устаз саулай текстни биринчи кере окъуйду, ангылашынмагъан сёзлери болса, ангылатады. Экинчи кере хар абзацны башха-башха окъуйду, сохтала хар абзацха кеслерини сёзлерин къоша, эркин диктант джазадыла. Бу иш изложениени эгиз нёгери болады.

XII. Сынау изложение джазыу. (Бу апрелни экинчи ыйыгъында этиледиди).

Къутхарды

Бир тиширыу гитче сабийчиги бла, арбагъа миниб, сахаргъа бара эди. Ала джолгъа чыкъгъанлай, атла, бир затдан юркуюб, арбаны алыб къачдыла. Арбачы, не къарыуун да салыб, атланы джюгенлерин артха тартды, алай болгъанлыкъгъа ала къызыу барадыла, арба да ауаргъа аз къалады. Къатын, сабийин къаты къучакълаб:

– Эй марджа, тутугъуз, тыйыгъыз! – деб къычырды.

Джолда озуб баргъанла бир джанына джанладыла, юйлени къабыргъаларына къысылдыла. Арба джерге джетмей, атла къутургъанча чабыб барадыла. Бусагъат арба ауарыкъды, аны юсюндегиле таш джолгъа къуюлукъдула. Билмей тургъанлай, атха миниб, алларына бир адам чыкъды. Ол кесини атын арбаны аллына салды. Адамла да, къутургъан атла да джууукълашханлай, атлы къачарыкъ болур деб, сейирсиниб къарай эдиле. Атлыны аты къымылдамай тура эди. Къутургъан атла эс джыйыб, тохтаб къалдыла. Андан сора атлы кесини джолуна кетди.

Устаз текстни биринчи кере окъуйду, ангылашынмагъан сёзлени айыртады, экинчи кере окъугъандан сора, хапарда айтылгъанны кёзлерине кёргозе, текстни изложениесин джазадыла.

XIII. «Мен ким боллукъма» деген темагъа сочинение джазыу. Бу иш апрелни тёртюню ыйыгъында этиледиди.

Устаз:

– Сени атанг неда ананг къайда ишлейди? Атанг кимди? Ананг а? Сен а ким боллукъса? Ол ишни нек джаратаса?

Ушакъдан сора чыгъарманы планын саладыла.

1. Мен уллу болсам, ... боллукъма. 2. Мен ол усталыкъны джаратама. 3. Ишди джашауну тутуругъу. 4. Мен кесими ол усталыкъгъа хазырлайма. (Ким бол-

лугъун, ол усталыкъгъа къалай хазырланнгъын, ишни джашауну тутуругъу болгъаныны юслеринден джазадыла).

XIV. «Бизни Джигитлерибиз» деген темагъа эркин диктант джазыу.

(Бу иш майны экинчи ыйыгъында этиледиди).

Кичибатыр бла Юннос

... Кичибатыр чегет ичинде бара тургъанлай, бир шыбырдагъан тауушла эшитди. Тегерегине къарады. Къулакъ ийди, алай а джукъ эшитмедиди. Аллына атлады. Олсагъатлай:

– Тохта, атлагъанлайынга атарыкъма! – деген таууш келди. Кичибатыр тохтады. Ол таууш келген джанына айланды, иги къарады, алай а киши кърмедиди.

– Сен кимсе? Нек чыкъмайса? – деди Кичибатыр.

– Шкогунгу ары ий, – деб, терек артындан, агъач кишича, биреулен къарады. Тозурагъан аскер кийимлери, къап-къара сакъаллы, узун мыйыкълы, бек джити къарамы болгъан биреулен.

– Да, сен да шкогунгу ий. Кимсе, къайдан келесе? – деди Кичибатыр.

– Сен кѐб селешме да, ким болгъанынги айт, кѐремисе? – деб, шкогун аллына тутду. Кичибатыр, къалай эсе да бир тюрлю затны сезиб, шкогун энишге ийди, кенг ышарды.

– Къарайма да, экибиз да бирчалабыз. Мен солдатма, тенгим!..

– Мен да солдатма, Юнносме, – деб, Кичибатырны тюз къатына келиб тохтады «Агъач киши». Джашла, бир-бирин сынагъанча, джити къарадыла.

– Сен кавказлы болурмуса? – деди Кичибатыр.

– Тюз айтаса.

– Мен да кавказлыма, къарнашым, – деб, Кичибатыр да, аллына атлаб, Юнносню кѐкюрегине къысды. Кѐб джылланы кѐрюшмей тургъан къарнашлача, эки

таулу джаш Белорус чегетде бир-бирин къучакълаб турдула. (Ш.М.)

Устаз текстни окъуйду, Юннос бла Кичибатыр кимле болгъанын айтады. Сохтала хапарда айтылгъанны къалай суратлаб джазарыкълары айтадыла, аланы кѐзлерине кергюзюб, кеслерини сѐзлери бла эркин диктант джазадыла. Джазгъан диктантлары аны изложениесини эгиз нѐгери болгъанын айтадыла.

4-ЧЮ КЛАСС

ГРАММАТИКА, ТЮЗ ДЖАЗЫУ, ТИЛ ЁСДЮРЮУ

(джылда 68 сагъат, ыйыкъда – 2 сагъат)

4-чю классда тилни окъутуугъа къошулукъ затланы бири – тилни кесеклеринден сѐз къурау, сѐз тюрлениу джорукъладан теренирек хапар бериудю (джалгъаныудан, джегилиуден дегенча).

Тилни ат кесеклерини эм этимни тюрлениу формаларын тюз джазыугъа да терен эс бѐлюнеди. Айтым да, ал класслада берилген билимге таяна, теренирек окъулады. Айтымны членлерин айырыугъа юретиледи. Айтым къурау иш иги кесек орун алады: джайылмагъан эм джайылгъан айтымла д.а.к. Муну бары бла бирге сабийлени творчество джаны бла ангыларын да, усталыкълары да ёсдюрюу ишле орун табадыла: ала планчыкъла салыргъа, ала бла ишлерге юренедиле, сорууджууаб ишлени бардырадыла, суратха къараб хапар къурау ишге тырмашадыла. Дерследе къысха хапарчыкъла, эсден джазмала (изложениеле) джазыладыла.

1. Ал класслада окъулгъанны къайтарыу – 3 сагъат.

Зынгырдауукъла бла сангыраулары тюз джазыу. Сангырау тунакыланы зынгырдауукълагъа айланылары. Сѐзню тамырында *ч*-ны *ш*-гъа айланыуу.

2. Сѐз – 8 сагъат.

Сѐзде тамыр, аффикс. Бир тамырлы сѐзле. Джангы сѐзлени къуралыулары. Магъанасы джууукъ сѐзле. Магъанасы къаршчы сѐзле. Къош сѐзле.

3. Ат – 4 сагъат.

Атны магъанасын къайтарыу. Тюз атла. Иелик атла. Болушла. Атланы джалгъаныулары.

4. Сыфат – 2 сагъат.

Сыфатны къауумлары. Сыфатны тюрлениулер.

5. Алмаш – 4 сагъат.

Магъанасын къайтарыу. Алмашланы тюрлениулер.

6. Санау – 3 сагъат.

Санауу магъанасы. Санчы санаула. Тизгинчи санаула. Санауланы тюз джазыу.

7. Сёзлеу – 3 сагъат.

Сёзлеуню магъанасы. Сёзлеуню къауумлары.

8. Этим – 9 сагъат.

Этимни магъанасын къайтарыу. Этимни джеглиую, заманлада тюрлениую. Этимни бетледе, санлада тюрлениую.

9. Байламла, послелогла – 2 сагъат.

10. Бош айтым – 3 сагъат.

Айтымны тюрлюлерин къайтарыу. Айтымны баш эм сансыз членлери. Айтымны бир тукъум членлери.

Тил ёсдюрюю ишле

1. Хапарлаучу, соруучу, кёлтюртюучю айтымла къуратыу.

2. Берилген план бла эсден джазма (изложение) джаздырыу.

3. Суратха къараб хапар къуратыу.

4. «Бизни юйдегиз» деген темагъа кёлден джазма (сочинение) джаздырыу.

5. Элде джашагъан къарт анагъа, къарт атагъа письмо джаздырыу.

6. «Мени суйген китабчыгъым» деген темагъа кёлден джазма (сочинение) джаздырыу.

7. Текстден бош айтымланы джазыб алыу.

8. «Мен элде не кёрдюм» деген темагъа хапар джаздырыу д. а. к.

4-чю классха къарачай тилден орузлама – тема план

№ п/п	Дерени темасы бла тюрлюсю	Окъуу ишде тындырыллыкъ амалла	Окъуу ишни хар тюрлюсю	Сынамны хар тюрлюсю	Окъууну ангъларча план бла этиллики эсебле	Дерени боллукъ заманы	Юй иш
2 – 3 класслада окъулгъанны къайтарыу (4)							
1	Тил ёсдюрюю. Къарачай тилни юсюнден § 1. Тауушла бла харифле. Кириш дерс.	Мизамгъа салычу: кысыха ангълатыргъа, окъуу борчну эслеринде тутаргъа, джорукъланы хайырландыра билирге; ; Билиу: ишни этиуде бютеу лагъымны хайырландырыргъа; Бирлешиб ишлеу: болушлукъ тилей билирге, бошулукъ излере, кесини ангъламагъанын кесгин этерге; Энцили: кеслерини ишлерини сылтауун	Окъуу ишни хар тюрлюсю	Сынамны хар тюрлюсю	Окъууну ангъларча план бла этиллики эсебле	Дерени боллукъ заманы	Юй иш
		Ушакъ, китаб бла ишлеу. Китабны къурамы бла танышыу; Къарачай тилде тауушланы къауумларыны къуралгъанын тинтиу. «Ачыкъ бла тунакы тауушла бла харифле» деген таблица къурау.	Окъуу ишни хар тюрлюсю	Сынамны хар тюрлюсю	Окъууну ангъларча план бла этиллики эсебле	Дерени боллукъ заманы	Юй иш
		Байрамукъланы Х. «Школгъа» деген назмусун азбар этерге, магъанасын да англагъанларына кёре ачыкъларгъа; Тауушла бла харифлеге аталгъан окъуу китабдан ишле	Окъуу ишни хар тюрлюсю	Сынамны хар тюрлюсю	Окъууну ангъларча план бла этиллики эсебле	Дерени боллукъ заманы	Юй иш
		Билиу: Адетни сакълауда къарачай тилни орнун; тауушланы ачыкъла бла тунакылагъа белоннген джоругъун; Эте билмелик: танышыу бла тинтиу окъууну амалларын эсертиу; ачыкъ бла	Окъуу ишни хар тюрлюсю	Сынамны хар тюрлюсю	Окъууну ангъларча план бла этиллики эсебле	Дерени боллукъ заманы	Юй иш
		3-чю бет Байрамукъланы Х. «Школгъа» деген назмусун азбар этерге § 1 5-чи бетде 4-чю иш Аууздан сорууланы джууа-бларын хазыр этерге	Окъуу ишни хар тюрлюсю	Сынамны хар тюрлюсю	Окъууну ангъларча план бла этиллики эсебле	Дерени боллукъ заманы	Юй иш

	табаргъа; устазны да, тенглерини да багъасын тюз ангылау; джангы билимге къызыгыуларын белгилейдиле;				тунакы тауушланы тюз айта билген; Усталыкъ: аууздан бир неда эки адам селешгенни айыра билген; ачыкъ бла тунакы тауушланы джазмада тюз белгилеген.		
§ 2. Бёлюм. Басым. Сёзлени кёчюрюу. Дерсни кгайт-арыу бла билимни бир мизамга джыйыу.	Мизамга салычу: салынган борчха кёре иш сайларгъа бла аны тындырыргъа болумлары; Вилиу: билим муратны болушлукъсуз кесгин белгилерге юретирге, тинтерге	Китабда ишле бла ишлеу; Къарачай тилде басымны энчи джоругъун юлгюле бла ангылатыу	Окъуу китабдан ишле; бёлюмле, басым, сёзлени кёчюрюу джорукъ		Вилиу: сёзлени бёлюмлеге къалай бёлюрге керек болгъан джорукъну; къарачай тилде кёбюсюне басым ахыр		§ 2 7-чи бет 7-чи иш

2	эмда ишни барыууна бла хыйсабына багъа берирге; Бирлешиб ишлеу: кесини ишин тюз, юзмей тындырырча тилни къызыгыб хайырландырыргъа; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсгередиле.				бёлюмде ачыкъгъа тюшоуню; Эте билмеклик: сёзлени бёлюмлеге белгенни; сёздеде басым салгъанны, кёчюрюу джорукъну Усталыкъ: халатсыз, аджаш-дырмай, сёзлени бёлюмлеге тюз бёледиле, сёздеде басым саладыла, бир тизгинден бир тизгинге бёлюмле этиб, сёзлени кёчюредиле.		
---	--	--	--	--	--	--	--

3	§ 3. Ат. Сыфат. Этим. Дерсни кгайтаны рыу бла билимни бир ми- замга джыйыу.	Мизамга салычу: салынган борчха кере иш сайларга бла аны тындырырга болумлары; Билиу: билим муратны болушлукъсуз кестин белгилерге юретирге, тинтерге эмда ишни барыуна бла хыйсабына багъа берирге; Бирлешиб ишлеу: кесини ишин тюз, юзмей тындырырча тилни къызыгыб хайырландырырга; Энчили: окъургъа талшыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрге керек болгъанын эстередиле.	Атла, сыфатла, этимле бла айтымла къурау; этим бла сыфатны ат бла байлануу, сыфат ат бла джалгъаныб келсе тюрленмеую; тилни кесеклерини ал формалары; Атла бла этимлени «да» деген сёз бла джазылыу джоругъу.	Тилни кесеклерин къайтаруугъа окъуу китабдан ишле	Билиу: тил- ни кесекле- рини энчи морфология ышанларын; сыфат бла этимни ат бла джалгъ- а-ныуларын; текстни те- масын ангы- лама-къылы- къ; Эте бил- мелик: текстде тил- ни кесекле- рин къа- тыш-дырмай белгилеген; текстни бю- теу темасын белгилеу; Усталыкъ: тилни ке- сек-лерини морфология ышанлары бла текстде табаргъа.	§ 3 11-чи бет 15-чи иш
---	--	---	---	---	--	------------------------------

4	§ 4. Зын- гырда- уукъ бла сангырау- ланы тюз джазыу. Дерсни кгайтаны рыу бла билимни бир ми- замга джыйыу.	Мизамга салычу: ишни мадарын да халын да ёсдюрге, магъаналы окъуу; Билиу: кеслери ангылагъанча, эсли къураурагъа хапарны, дагъыда эшиттен хапарын тинтерге; Бирлешиб ишлеу: кесини ишин тюз, юзмей тындырырча тилни хайырландырырга; Энчили: окъургъа талшыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрге керек болгъанын эстередиле.	Тунакы тауушланы белгилеген харифлени юсюнден сохталаны билген билимлерин эсте тюшюрюу	Тунакы тауушланы хар тюрлю ышанларыны юсюнден окъуу китабдан ишле	Билиу: ту- накыла негерлиле, негеризле, зынгырда- уукъла, сан- гыраула, джумушакъ- ла, къатыла Эте бил- мелик: ачы- къ бла ту- накы таууш- ланы башха- лыкъларын айыруу; Тунакы та- уушланы хар тюрлю ышанларын белгилеу; сёз- ню джуму- шакъ бла къ- аты айтылгъ- а-ныны мада- ры; Усталыкъ: зынгырда- уукъ бла сан- гырау ту- накыланы	§ 4 11-чи бет 16-чы иш
---	--	--	--	--	--	------------------------------

					сёз­но ахы­рын­да тюз джазыу.		
	Сёз (7 +1)						
5	§ 5. Сёз­но кьу­рамы. § 6. Сёз­но тамы­ры. <i>Джангы керекни (матери­алны) би­лиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: окъуу борчну кьыс­ха англадыргъа, эслеринде гутаргъа; Билиу: хапарны ке­слери суйгенча, ан­гылаб кьуурагъа Бирлешиб ишлеу: ишни этерге болуш­тилерге, соруула со­рургъа; биргесине ишлеген адам ангы­ларча айтъула кьу­рагъа; Энчили: окьургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейди­ле; акъылларын да, билимлерин да тай­маздан ёсдюрюрге керек болгъанын эс­тередиле; кеслери­ни ишлерин тинге­диле.	Китабда сёз­но кьуурамыны, тамырны ачыкьлагъан ишле бла кьуурамын билиу	Окьуу китабда ишлени джазыу, сёзлени кьуурамын тинтиу	Билиу: та­мыр сёз­но магъаналы кесеги; сёз кьуурауу, сёз торлен­дириучо джалгъаула, сёз­но тама­лы Эте бил­мелик: сёз­леде сёз торленди­риучо джал­гъауу эмда грамматика магъанасын айырыргъа; сёз­но кьуура­мын ангы­ларгъа; хар­тилни кесе­гинде сёз­но тамалын бел­гилерге.	§ 5, § 6 13-чю бет 22-чи иш, 27-чи иш 15-чи бетде	

					Усталыкъ: сёз­но кьуура­мын аджаш­дырмай этиу.		
6	§ 7. Сёз­но джал­гъауу. <i>Джангы керекни (матери­алны) би­лиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: ишни тындырыргъа окьургъан джорукъланы хайырландыра билирге; Билиу: билгенлерин айырыу, ангылаб тюз джазыу бла окьуу Бирлешиб ишлеу: окьуу ишлерин тауушларын кёлтортуб этерге; Энчили: окьургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек эс­тередиле; кеслери­ни ишлерин тинте­диле;	Хар сёз­но кьуурамыны чегин, кьалай кьуура­лгъанын ачыкьларгъа	Окьуу китабда сёз­но кьуурамын ачыкьлагъан ишлени этиу	Билиу: сёз­но лексика, грамматика да магъана­сын билирге; Эте бил­мелик: сёз­но кьуура­мын айыры­ргъа; сёз­но джалгъаула­рын, аланы сёзде магъа­наларын да, орнун да ан­гыларгъа; Усталыкъ: сёз­но кьуура­мын ад­жашдырмай этиу	§ 7 31-чи иш 16-чы бетде	

7	§ 8. Бир тамырлы сөзле. <i>Джангы керекни (матери-алны.) билу дерс.</i>	Мизамгъа салгучу: окъуу борчну къысха аныглатыргъа, эслеринде тутаргъа; Билу: ишни этиуде буютеу лагъымны хайырландырдыргъа, алгъан билимлерин, усталыкъларын хайырландырдыргъа; Бирлешиб ишлеу: кесини ишин тюз, юзмей тындырырча тилни къызыгъыб хайырландырдыргъа; Энчили: акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсгередиле; ишде кеслерини тириликлерине багъа бередиле; билген билимлерин ишни тындырыргъа хайырландырадыла; джазма ишлерини кеслери тинтедиле; ишни тындыргъан	Устазны сохталагъа бир тукъум сөзлени кеслери югюлерни бла аныглатуу.	Окъуу китабда бир тукъум сөзлени билирча ишлени этерге	Билу: бир тамырлы сөзле дегенни аныглатмакъ; Эте бил-меклик: бир тамырлы сөзлени белгилерге; хар тилни кеселгинден сөзлеге бир тамырлы сөзле табаргъа; Экиленген тунакыла бла айтылса эшитилмеген тунакылары болгъан сөзлени тюз тинтерге; Усталыкъ: бир тамырлы сөзлени хар тилни кеселгинде таба билирге.	§ 8 36-чы иш 17-чи бетде
---	--	--	---	--	--	--------------------------------

8	§ 9. Джангы сөзле къурау. <i>Джангы керекни (матери-алны.) билу дерс.</i>	кёзюде бир биририне хатер этедиле. Мизамгъа салгучу: белгилген джорукъланы хайырландырыу; Билу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыргъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъууда джегипшимликлерини сылтаун аныглатуу кергюзюрге; хар тюрлю оюмну тенгешдиредиле; ёчешюде бир бирлерине джумушакълыкъ кергюзедиле; джангы дерсен хапар таймаздан керек болгъанын эсгередиле.	Китаб бла ишлеу; устаз джангы сөзле къурауда сөз къурауучу джалгъауланни орнун сохталагъа аныглатады. Къангада джазылгъан бёлюмле бла джангы сөзле къурайдыла	Окъуу китабда джангы сөзле къурауну джоругъун ачыкълагъан ишлени этиу	Билу: сөз къурауучу джалгъауланни башхалыкъларын Эте бил-меклик: сөз къурауучу джалгъаула бла джангы сөзле къурагъа; Усталыкъ: сөз къурауучу джалгъауланни хар тюрлюсюн айыра, тюз джаза билу.	§ 9 42-чи иш 20-чы бетде
---	--	--	---	---	---	--------------------------------

9	§ 10. Магъанасы джууукъ неда къаршчы сёзле. <i>Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин билирге, къалай бошаллыгъын алгъа билирге; Биллиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыгъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсгередиле.	Къангада джазылгъан сёзлеге хар саябийге ангылагъанларына кёре, джууукъ болгъан сёзле табаргъа тедейди.	Окъуу китабда берилген ишлени тындыра, дерсни темасын ачыкълайдыла.	Биллиу: магъанасы джууукъ бла къаршчы сёзлени ачыкълауну, аланы тилде хайырландырыуну; Эте бил-меклик: магъанасы джууукъ бла къаршчы сёзлени керелиндириу; Усталыкъ: магъанасы джууукъ бла къаршчы сёзлени магъаналарында башхалыгъын белгилерге; текстде керексизге бир сёзюге къайтарыб хайырландырмазгъа.	§ 10 44-чю иш, 21-чи бетде
---	--	---	---	---	---	----------------------------------

10	§ 11. Къош сёзле. § 12. Къаршчы айгарыу. <i>Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: окъуу борчну кысыха ангылатыргъа, хайырландырыргъа, эслеринде тутаргъа; Биллиу: ангылаб, кёллерине келгенча кеслерини айтыулары къуараргъа; Бирлешиб ишлеу: ишни этергеболушлукъ тилей билирге, тилерге, соруула сорургъа; биргесине ишлеген адам ангыларча айтыула къуарагъа; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсгередиле; кеслерини ишлерин тинтедиле.	Къош сёзлени энчи ышанлары ангылатаргъа, басымны къош сёзде каллай магъанасы болгъанын белгилейди; Устаз эришиу халда къурайды иш. Къангада джазылгъан сёзле кёре айсы джорукъгъа кёре джазылгъанын айтыргъа тедейди.	Сабийле теманы бегитирге окъуу китабдан иш джазадыла; Окъугъан темалагъа кёре, сохтала карточкаладан иш тындырадыла.	Биллиу: къош сёзлени, къалай къуаралгъанларын, бош сёзледен башхалыкъларын; ал дерследе окъугъан джорукъланы; Эте бил-меклик: башха сёзлени ха сёзлени ичинде кёш сёзлени айыра билирге, лексика магъанасын ачыкъларгъа; ал дерследе окъугъан джорукъланы; Усталыкъ: къош сёзлени халатсыз джазыу; аланы тилде орунларын ангыларгъа.	§ 11, § 12 53-чю иш 24-чю бетде
----	---	--	--	--	---	---------------------------------------

11	Сынау диктант <i>Сынау дерс</i>	Мизамгъа салычу: бегитилген джорукъланы хайырландыруу; Билиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыгъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъууда джетийимликлерини сылтауун ангылауну кергюзюрге; хар тюрлю оюмну тенгleshидидиле; ёчениуде бир бирлерине джумушакълыкъ кергюзедиле; джангы дерсен халпар таймаздан керек болгъанын эсгереди-ле.	Устаз аууздан окъуб, сынау ишни текстге бла танышдырады	Сынау ишни джазыу	Окъугъан джорукъланы джазманда хайырландырыгъа; этилген иште багъа беруу.	§§ 5 – 12 Къайтарыб окъургъа
Тилни кесеклери. Ат (5 + 1)						

12	§ 13 Тилни магъаналы кесеклери. § 14. Атны магъанасын къайтарыу <i>Джангы керекни (материалны) билиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллагин билерге, къалай болыргы; Билиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыгъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъууда джетийимликлерини сылтауун ангылауну кергюзюрге; хар тюрлю оюмну тенгleshидидиле; ёчениуде бир бирлерине джумушакълыкъ кергюзедиле; джангы дерсен халпар таймаздан керек болгъанын эсгереди-ле;	Таблицала бла ишлеу, хар сёзю лексика бла грамматикасына эс белюрге. Текстде тилни кесеклерин таба билерге; Ат тилни энчи кесеги болгъанын юлгюле бла бегитерге. Таблица бла ишлеу	Окъуу китабдан тилни кесеклерин ачыкълагъан ишлени джазыу	Билиу: тилни кесеклерини бютеу грамматика, лексика, морфология ышанларын; атны морфология, грамматика ышанларын; айтымда къуллугъун; Эте билмеклик: тилни кесеклерин белгилерге; башха сёзлене ичинде морфология ышанлары бла атланы айыруу; Усталыкъ: тилни кесеклерин аджашдырмай белгилеу	§ 13, § 14 56-чы иш 24-чю бетде
----	--	--	--	---	---	---

13	§ 15. Тюз эмда иелик атла. <i>Джангы керекни (материалны) билу дерс</i>	Мизамгъа салычу: окъуу борчну къысха ангълатыргъа, хайырландырыргъа, эслеринде тутаргъа; Билиу: билим муратны болушлукъсуз кестин белгилерге юретирге, тинтерге, ишни барыуна бла хыйсабына багъа берирге; Бирлешиб ишлеу: ишни этерге болушлукъ тилей билирге, тилерге, соруула сорургъа; биргесине ишлеген адам ангъларча айтыула къураурагъа; Энчили: окъургъа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёргоуде; кезге кёргоуде; зююню хайырландырадыла; этген ишлерине дементили эс беледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.	Устаз иелик атланы ышанларын таблицада кёргозоб ангълатады. Тюз атладан иелик атла къураурагъа теждейди.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла.	Билиу: тилени кескелерини бютеу грамматика, лексика, морфология ышанларын; <i>Эте бил-меклик:</i> тилни кескелерин белгилерге; <i>Усталыкъ:</i> тилни кескелерин аджашдырмай белгилеу	§ 15 62-чи иш, 29-чу бетде
----	--	---	--	---	--	----------------------------------

14	§ 16. Агны болушлары. § 17 Тюз агны джалгъаныу. <i>Джангы керекни (материалны) билу дерс</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этилгигин билирге, къалай болушлукъын алгъа билирге; Билиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыргъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсгереди.	Устаз болушла бла танышдырады, хар болушну сорууларын белгилейди. Къангада агны болушлада тюрленнгенин кёргозеди, къаллай со-руулагъа джууаб этгенлерин аууздан айтыргъа.	Таблицагъа кере, сабийле энчи иш этедиле. Хар сабийни окъууда джетишимли тине кере энчи иш этерге	Билиу: агны болушлары; джалгъауларын; <i>Эте бил-меклик:</i> агны болушун белгилерге, джалгъауларын тюз джазаргъа; <i>Усталыкъ:</i> сабийлени тил байлыкъларын ёсдюрюрге, терс къуралгъан айтымладан текст къурау, агны кёблюк саныны къураууун эсгерсалуу.	§ 16, § 17 69-чу иш 32-чи бетде; 74-чю иш 34-чю бетде
15	§ 18. Болуш	Мизамгъа салычу: окъуу борчну къысха ангълатыргъа,	Къангада джалгъаула къайсы болушха	Хар сабийни окъууда	Билиу: тюз атланы болушлада	§ 18 78-чи иш 36-чы бетде

	джалгъланы тюз джазылыулары. <i>Джангы керекни (материалны) билу дерс.</i>	хайырландыргъа, эслеринде тутаргъа; Билу: билим муратны болушлукъсуз кестгин белгилерге юретирге, тинтерге, ишни барыуна бла хайсабына багъа берирге; Бирлешиб ишлеу: ишни этерге болушлукъ тилей билирге, тилерге, соруула сорургъа; биргесине ишлеген адам ангъларча айтыула къурагъа; Энчили: окъургъа талшыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кертюзедиле; кезге кертюзюуню хайырландырадыла; этген ишлерине деменгили эс беледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.	келишгенин белгилерге. Таблица бла тенгледирге.	джегишимлигине кере этерге	тюрлениулерин, аланы джалгъланыулары; Эте бил-меклик: сингармонизмни хайырландырыб, болуш джалгъланы тюз джаза билу; атны болушун тюз белгилерге; Усталыкъ: болушланы джалгъланыуларын тюз джаза билирге, атны энчи ышанлары бла текстен табаргъа.		
--	--	---	---	----------------------------	--	--	--

16	§ 19. Иелик эмда тамамлауучу болушла. § 20. Къурагъа айтаруу. <i>Джангы керекни (материалны) билу дерс.</i>	Мизамгъа салуучу: окъуу борчну къысха ангълатаргъа, хайырландыргъа, эслеринде тутаргъа; Билу: ангълал, келлерине келгенча кеслерини айтыуларын къурааргъа; Бирлешиб ишлеу: ишни этерге болушлукъ тилей билирге, тилерге, соруула сорургъа; биргесине ишлеген адам ангъларча айтыула къурааргъа; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдююрге керек болгъанын	Иелик бла тамамлауучу болушланы бирчалыгъы башхалыгъын ачыкъларгъа. Бир-бирини ишин тинтиу. Аууздан айтыула.	Окъуу китабдан ишле джазыу, беш минутлукъ тест иелик бла тамалауучу болушну юсюнден. Хар сабийни окъууда джегишимлигине кере энчи иш этерге.	Билу: иелик бла тамамлауучу болушлада тюз джазыу, аланы башхалыкъларын; атны юсюнден окъулгъан джорукъланы; Эте бил-меклик: атланы болушларын тюз белгилерге; атны морфология ышанларын белгилей билирге; Усталыкъ: атланы иелик бла тамамлауучу болушларын белгилерге;		§ 19, § 20. 86-чы иш 40-чы бетде
----	---	--	--	--	--	--	---

		эсгередиле; кеслерини ишлерин тинтедиле.			болушланы формаларын тюз кбураб, тилде тюз хайырландыра билирге.	
17	Сынау <i>иш</i> <i>Сынау</i> <i>иш.</i>	Мизамгъа салгучу: бегитилген джорукъланы хайырландыруу; Билиу: ишни тындырууда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; бир муратны белгилерге, аны къалай тындыргъа керек болгъаны белгилерге; Энчили: окъууда джетишимликлерини сылтаун ангылауну кергюзюрге; хар тюрлю оюмну тенглешдиредиле;	Сынау ишни тексты бла окъуб танышдыруу.	Сынау ишни джазыу.	Окъутъан джорукъланы да джазмадырыргъа; этилген ишге багъа беруу.	§§ 13 – 20 Къайтарыб окъургъа

		ёчешиуде бир - бирлерине джумушакълыкъ кергюзедиле; джангы дерсен харапар таймаздан керек болгъанын эсгередиле;				
18	§ 21. Сынау магъана-сын къайтарыу. <i>Дерсни къайтарыу бла билимни бир мизамгъа джыйыу.</i>	Мизамгъа салгучу: ишни мадары бла хыйсабын джорукъ бла тенглешдириб, башхалыгъы бла бирчалыгъын тенглешдириб айыргъа; Билиу: ишни барыуун бла хыйсабын тинтерге эмда багъа берирге; Бирлешиб ишлеу: бирлешген бла билим ишни тири кергюзюрге; Энчили: бири бири бла ышангылы келишиу кергюзедиле, тырмашыб окъуу хыйсабларын иги	Сыфатланы хайырландырыб, айтымла кбурашдырыу, атла бла сыфатланы байланулары. Болушлада атла бла байланыб келген сыфатланы ал формалары торленмегин билдирирге. Сыфатланы айтымда, текстде магъаналады.	Сыфат (3) Окъуу китабдан ишле джазаргъа	Билиу: сынауны морфология тексте орнун; Эте билмеклик: башха сёзлени ичинде морфология ышанлары бла сыфатны белгилерге; Усталыкъ: тил байлыкъларын ёсдюрге, ат бла сынауны лексика магъа	§ 21 93-чю иш 43-чю белде

		этиу муралда оноу алыргъа къызыгъыныу; джазма ишлерини кеслери тинтедиле; кеслери тындыргъан иш бла хазыр ишни тенглешдиредиле; къыйын ишни тындыргъан кёзюуде бек тырмашыу бла тёзюм кёргюзедиле.			наларыны башхалыгъын ачыкъларгъа.	
19	§ 22. Тюз сыфатла. <i>Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.</i>	Мизамгъа салыучу: салынган борчха кёре иш сайларгъа бла аны тындырыргъа болумлары; Билиу: билим муратны болушлукъсуз кесгин белгилерге юретирге, тинтерге, ишни барыууна бла хыйсабына багъа берирге; Бирлешиб ишлеу: кесини ишин тюз, юзмей тындырырча тилни къызыгъыб хайырландырыргъа;	Сыфатланы хайырландырыб, айтымла къурашдырыу, атла бла сыфатланы байлануулары. Болушла да атла бла байлануб келген сыфатланы ал формалары тюрленегин билдирирге. Сыфатланы айтымда, текст	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла.	Билиу: ат бла сыфатны келишиулерин, тюз джазылыуларын; Эте бил-меклик: сыфатха тюз соруу салыргъа, сыфатны айтымда кълуллугъун белгилерге; Усталыкъ: тил байлыкъларыны	§ 22 95-чи иш 44-чю бетде

		Энчили: окъугъан джорукъланы хайырландыра билирге, этген халагларын эстергеле тыйыншысыча ангъларгъа; ишде кеслерини тириликлерине багъа бередиле; билген билимлерин ишни тындырыргъа хайырландырадыла; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.	де магъанала-ры.		ёсдюрге, ат бла сыфатны лексика магъаналарыны башхалыгъын ачыкъларгъа.	
20	§ 23. Къытайарыу. Сыфат. <i>Дерсни къайтарыу бла билимни бир мизамгъа джыйыу.</i>	Мизамгъа салыучу: окъуу борчну кысыха ангълатаыргъа, эслеринде тутаргъа; Мизамгъа салыучу: салынган борчха кёре устаз бла иш сайларгъа бла аны тындырыргъа болумлары; берилген джорукъланы хайырландырыргъа; Билиу: амалсыз халарны табаргъа; Бирлешиб ишлеу:	Окъуу китаб, таблицала бла ишлеу. Бир - бирини ишин тинтиу. Аууздан айтыула.	Окъуу китабдан ишле джазыу, беш минутлукъ тест	Билиу: сыфатны тюз джазылыуун, ат бла келишиюн; Эте бил-меклик: ат бла сыфатны джазма тилде да, аууздан да тюз хайырландыра билирге; Усталыкъ:	§ 23 «Ана тил» китабдан тюз сыфатлары болгъан 7 айтым джазаргъа

		хапарны тинтиу, кесини акъылын джакъларгъа; Энчили: окъургъа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёргозедиле; кёзге кёргозююнго хайырландырадыла; эгген ишлерине деменгили эс бёледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.			текстде морфология ышанлары бла сыфатлары табаргъа, сыфатланы болушлугъу бла айтымла къурааргъа.		
--	--	--	--	--	--	--	--

Санау (3 + 1 + 1)

21	§ 24 Санау магнасы. § 25. Саначы бла тизгинчи санаула. <i>Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.</i>	Мизамгъа салыучу: окъуу борчну къысха анълатыргъа, эслеринде тутаргъа; Биллиу: белги амалланы хайырландырыргъа; Бирлешиб ишлеу: кеслерини акъылларына тутхуч табаргъа, аны да негерлерибла келиштирирге;	Таблицала бла ишлеу, текстде санауланы табаргъа юретиу. Санауну айтымда, текстде магнасы. Санауну тилде къысха, дженгил хайырландырууну	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла. Къангада джазылгъан санауланы къауумларын ачыкълаб джазартгъа. Санаула бла айтымла къурашдырыргъа, окъуу китабдан ишле джазартгъа.	Биллиу: санау тилни магналы кесеги болгъанын; морфология ышанларын; санчы санауланы ышанларын, болушлада тюрлениу амалларын;	§ 24, § 25. 103-чю иш 47-чи бетде, 106-чы иш 49-чу бетде
----	--	---	--	---	---	--

		Энчили: окъургъа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле, ишни болушлукъсуз тындырадыла; кеслери ишни тинтиуун этедиле; окъуугъа тырмашыу кёргозедиле.	сынаб къараргъа. Санауну хар бир тюрлюшюнно энчи ышанларын ангылатыргъа.		Эте билмеклик: башха тилни кесеклеринден айыруу, тюз айтыу; санчы санауланы тизгинчи санауладан башхалыгъын билирге; Усталыкъ: санаула бла айтым къурыкъларын ёсдюрюрге, санауну лексика магналарын башха лыгъын ачыкъларгъа.		
22	Тил ёсдюрюу Сурат бла ишлеу.	Мизамгъа салыучу: ишни юзмей, не заманда этиллигин билирге, къалай	Суратгъа къараб, суратлау текстни къурашдырыу.	План салыб, текст къурашдырыу	Суратгъа къараб, аны юсюнден суратлау		

	<i>Тил ёсдюрюю дерс.</i>	бошаллыгын алгъа билирге; Билиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыргъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсгередиле.	Сураглау текстны къуралыуу.		текст къураб джазаргъа.	109-чу иш 50-чю бетде
23	§ 26. Санауны тюз джазыу. <i>Джангы</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин билирге, къалай бошаллыгын алгъа	Санауну тилде къысха, дженгил хайырландыруну			

	<i>керекни (материалны) билиу дерс.</i>	билирге; Билиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыргъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъургъа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёртюзедиле; кёзге кёртюзюню хайырландырадыла.	сынаб къараргъа. Санауну хар бир тюрлюсюню энчи ышанларын ангылатыргъа. Санаулары тюз джазыудан джорукълагъа айтылмада сёлени табыу.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла.	Билиу: бош, къурау санаулары, ышанларын, аланы тюз джазылыулары; Эте бил-меклик: бош бла къош санаулары башхалыгын билиу, болушлада атла бла тюрлендириу; Усталыкъ: тил байлыклары, ёсдюрюрге, санау бла тилни башха магъаналы кесеклени лексика магъаналарыны башхалыгын ачыкъларгъа.	§ 26 113-чю иш 49-чу бетде
--	---	---	--	---	---	--------------------------------------

24	<p>§ 27 Къ-айтарьу. Санау. <i>Дерсни кгайтаныу бла билимни бир мизамга дамжыуу.</i></p>	<p>Мизамга салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин билдирге, къалай болушлыгынын алгъа билдирге; Билиу: ишни этиуде бютеу лагъымны хайырландырырга, белгиамалланы хайырландырырга; Бирлешиб ишлеу: кеслерини акъылларына тутхуч табаргъа аны да негерлерге бла келишдирирге; Энчили: билимлерин ёсдюргенлей турургъа керек болгъанын анылайдыла; иште тырмашыу бла тюзюмлюк кёргозедиле; джазма ишни тинтиу кеслери баджарадыла; ишни тындыргъан кёзюуде бир - бирине хатер этедиле.</p>	<p>Санчы бла тизгинчи санаула. Айтымда къулдукълары. Окъуу китаб, таблицала бла ишлеу. Бир - бирини ишин тинтиу. Ауздан айтыула.</p>	<p>Хар сабийни окъууда джегитимлигине керезанчи иш этерге.</p>	<p>Билиу: сануулары тюз джазылыуларын, атла бла келишгенлерин; Эте билмеклик: атла бла тюз келишдире билдирге; Усталыкъ: санаула бла айтымла къурау, айтымда аланы къуллукъларынын белгилерге.</p>	<p>§ 27 119-чу, 120-чы ишле 54-чю бетде</p>
----	---	--	--	--	---	---

25	<p>Сынау иш. <i>Тинтиу дерс.</i></p>	<p>Мизамга салычу: бегитилген джорукъланы хайырландырыу; Билиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир мурагны белгилерге, аны къалай тындырырга керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъууда джегитимликлерини сылтауну анылауу кёргозюрге; хар тюрлю оюмну тенглешдиредиле; ёчешиуде бир - бирлерине джумшакълыкъ кёргозедиле; джангы дерден хатар таймаздан керек болгъанын эсгердидиле.</p>	<p>Санаулары тюз джазыуу ишни сынау ишни текстлы бла танышдырыу.</p>	<p>Сынау иш.</p>	<p>Окъугъан джорукъланы джазмада хайырландырырга; этилген ишге багъа беруу.</p>	<p>§§ 24 – 27 Къайтарьу окъургъа</p>
----	--	---	--	------------------	---	--

26	§ 28. Ал-машны магъана-сы. § 29. Бетлеучо алмашла. <i>Джангы керекни (матери-алны) билу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: салынган борчха кёре устаз бла иш сайларгъа бла аны тындырыргъа болумлары; берилген джорукъланы хайырландырыргъа; Билу: амалсыз халпарны табаргъа; Вирлешиб ишлеу: хапарны тинтиу, кесини акъылын джакъларгъа; Энчили: окъургъа талшыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёр-гюзедиле; кёзге кёр-гюзююнго хайырландырадыла; этген ишлерине деменгили эс бёледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.	Таблицала бла ишлеу, текст-де алмашланы табаргъа юретиу. Алмашны айтымда, текст-де магъанасы. Бетлеучо алмашланы агны орнунда джорютюлююню Ангылатуу. Къангада джазылгъан айтымлада атланы бетлеучо алмашла бла ауушдуругъа.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла. Къангада джазылгъан алмашла бла айтымла къуурагъа.	Билу: ал-машны тилни магъаналы кесегича, лексика, грамматика магъанасын; бетлеучо ал-машланы ышанларын, болушлада тюрлениулерин; Эте бил-меклик: атны орнуна ал-машны тюз джаза билдирге; болушлада тюз джалгъаула бла джаза билдирге; Усталык: алмашны айтымда орнун ачыкъларгъа, текстде ал-машланы тюз белгилерге, тилде тюз джорютюрге.	§ 28, § 29 127-чи иш 57-чи бетде, 130-чу иш 59-чу бетде
----	---	---	--	--	--	---

27	§ 30. Бетлеучо ал-машланы джалгъаныула-ры. <i>Джангы керекни (матери-алны) билу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: кёре иш сайларгъа бла аны тындырыргъа болумлары; Билу: билим муратны болушлукъсуз кесгин белгилерге юретирге, тинтирге, ишни барыуна бла хыйсабына багъа берирге; Вирлешиб ишлеу: кесини ишин тюз, юзмей тындырырча тилни къызыгыб хайырландырыргъа; Энчили: окъугъан джорукъланы хайырландыра билдирге, этген халагларын эсертселе тыйын-шысыча ангыларгъа; ишде кеслерини тириликлерине багъа бередиле; билген билимлерин ишни тындырыргъа хайырландырадыла; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.	Бетлеучо ал-машланы джалгъаныуларыны юсюнден ушакъ этеди, сохта-лагъа сёзлени тинте, таууш этиб окъуб джазаргъа теджейди.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла.	Билу: бетлеучо ал-машланы ышанларын, болушлада тюрлениулерин, «ол» деген ал-машны болушлада тюрлениуюню энчи ышанларын; Эте бил-меклик: болушлада тюз джалгъаула бла джаза билдирге; Усталык: алмашланы тилде тюз джорюте билдирге; ал-машны болушлада энчи джалгъауун тюз джазаргъа.	§ 30 133-чю иш 60-чы бетде
----	--	---	---	---	--	----------------------------------

28	§ 31. Болуш джалгъа- улары тюз джа- зылуула- ры. Джангы керекни (матери- алны) би- лиу дерс.	Мизамгъа салычу: окъуу борчну къыс- ха аныгълатыргъа, эслеринде тутаргъа; Билиу: магъаналы ышанлары бла къа- уум затны билирге, таныргъа; Бирлешиб ишлеу: хапарны тинтиу, ке- сини акъылын джакъларгъада тен- лери бла келишди- рирге; Энчили: окъуу – ан- гылау тырмашыула- рын кѳргюзедиле; окъуу излеу амал- сыз этилиуню аныгъ- лайдыла, эсгереди- ле.	Устаз болуш- лада алмашла- ны джалгъау- ларын аныла- тады, болуш джалгъауларны таблицаасы бла ишлетеди.	Окъуу китабдан темагъа келиш- ген ишлени джазадыла, та- блица бла ишле- йдиле.	Билиу: бет- леучю ал- машланы энчи ышан- ларын бла амалларын; Эте бил- меклик: бет- леучю ал- машланы морфология ышанларын аджашдыр- май билирге; джалгъаула- рын тюз джазаргъа; Усталыкъ: алмашланы текстде ай- тымланы бир бирине байлагъан амалын би- лирге, бетле- учю ал- машланы тилде тюз хайырланды- рыргъа.	§ 31 «Ана тил» китабдан бетлеучю ал- машлары болгъан 6- 7 айтым джа- зыб алыргъа
----	---	--	--	---	---	---

29	§ 32 Къ- айтарыу. Алмаш. Къайта- рыу дерс эмда би- лимни бир ми- замгъа джыйыу.	Мизамгъа салычу: бегитилген джо- рукъланы хайыр- ландырыу; Билиу: ишни тын- дырууда хар тюрлю амалны аджашдыр- мазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белги- лерге, аны къалай тындырыргъа керек болгъанын белгилер- ге; Энчили: окъууда джетишимликлери- ни сылтаун аныгъ- лауну кѳргюзюрге; хар тюрлю оюмну тенглешдиредиле; ѳешиуде бир - бир- лерине джумушакъ- лыкъ кѳргюзедиле; джангы дерсен ха- пар таймаздан керек болгъанын эсгереди- ле.	Китаб бла ишлеу, табли- цаа бла ишлеу. Бир - бирини ишин тинтиу. Аууздан айты- ула.	Хар сабийни окъууда джети- шимлигине кѳре энчи иш этерге, окъуу китабдан иш джазаргъа.	Билиу: бет- леучю ал- машланы энчи ышан- ларын бла амалларын; Эте бил- меклик: бет- леучю ал- машланы морфология ышанларын аджашдыр- май билирге; джалгъаула- рын тюз джазаргъа; Усталыкъ: алмашланы текстде ай- тымланы бир бирине байлагъан амалын би- лирге, бетле- учю ал- машланы тилде тюз хайырланды- рыргъа.	§ 32 Хар бир бет- леучю ал- маш бла ай- тым къу- рашды- рыб джазар- гъа
----	--	--	--	---	---	--

30	Сынау иш <i>Тинтиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: бегитилген джорукъланы хайырландыруу; Билиу: ишни тындырууда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындыргъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъууда джетийимликлерини сылтауун ангылауу кергюзюрге; хар тюрлю оюмну тенгешдиредиле; ёчениуде бир - бирлерине джумушакълыкъ кергюзедиле; джангы дерсен халпар таймаздан керек болгъанын эсгереди-ле.	Бетлеучо алмашланы тюз джазыугъа сынау ишни тексты бла танышдыруу.	Сынау иш.	Окъугъан джорукъланы джазмада хайырландырыргъа; этилген ишге багъа беруу.	§§ 28 – 32 Къайтарыб окъуу
Этим (6 + 1)						

31	§ 33. Этимни магъанасын къайтарыу. <i>Джангы керекни (материалны) билиу дерс .</i>	Мизамгъа салычу: окъугъан джорукъланы хайырландыра билирге, этген халатларын эсгерселле, тыйыншысыча ангыларгъа; Билиу: ишни этиуде бютеу лагъымны хайырландыргъа, белги амалланы хайырландыргъа; этилген ишни хыйсабы бла ишни муратын тенгешдирирге. Бирлешиб ишлеу: ишни этергеболушлукъ тилей билирге, тилерге, соруула сорургъа; биргесине ишлеген адам ангыларча айтыула къураарагъа; Энчили: окъургъа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; этген ишлерине деменгили эс	Устаз къангада джазылгъан сёзлени этимле деб нек айтылгъанын ангылатады. Этимни затны ишин кергюзенин ачыкълайды.	Окъуу китадан темагъа келишген ишлени джазадыла, этимлени айырыб айтадыла.	Билиу: этим деб неге айтылгъанын; этимни морфология бла грамматикаышанларын; Эте бил-меклик: этимни тилни башха магъаналы кесеклеринден айыра, заманын, бетин, санын тюз билирге; Усталыкъ: этимлени заманларын билимли хайырландырыргъа, тюз джазаргъа.	§ 33 146-чы иш 64-чю бетде
----	---	---	---	--	---	----------------------------------

		бёледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле; бютеу оюмну тюз акъыл бла кёрюзедиле; этген ишлерине деменгили эс бёледиле; джангы хапар алыуда да джетишимлик кёрюзедиле; джазыу бла окъууда сынамлы усталыкъларын джарашдырыу.							
32	§ 34. Этимни заманлары. Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин билирге, къалай бошаллыгъын алгъа билирге; Биллиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Вирлешиб ишлеу: бир мурагны белгилерге, аны къалай тындырыгъа керек болгъанын белгилерге;	Къангада джазылгъан этимлеге соруу сала билирге юретеди, къалайсы заманны кёрюзенине сохталаны эслерин бёлдюреди. Таблица бла ишлетеди.	Хар сабийни окъууда джетишимлигине кёре энчи иш этерге, окъуу китабдан иш джазаргъа.	Биллиу: этимни заманлары къалай къураалгъанын, аланы формаларын; Эте биллик: этимни заманларын аджашдырма белгилерге; Усталыкъ: айтымлада,				§ 34 152-чи иш 67-чи бетде

		Энчили: окъургъа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёрюзедиле; кёге кёрююню хайырландырадыла.							
33	§ 35. Этимни джетилиу. § 36. Этимни бусатгъа заманы. Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.	Мизамгъа салычу: окъуу борчну къысха ангълатьыргъа, эслеринде тутаргъа; Биллиу: магъаналы ышанлары бла къауум затны билирге, таныргъа; Вирлешиб ишлеу: хапарны тинтиу, кесини акъылын джакъларгъада тенлери бла келипдирирге; Энчили: окъуу – ангылау тырмашуларын кёрюзедиле; окъуу излеу амалсыз этилиуню	Этимни белде санда, заманда тюрлениую. Бусагъат заманны соруулары: Не этеди? Не эте турады? Къангада айтымлада этимни бусагъат заманда табаргъа.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, этимлени бусагъат заманда айырыб айтадыла.	Биллиу: этимни бусагъат заманы къалай къураалгъанын, джетилиуню, этимни бетлерин; Эте биллик: этимни турсун, заманын, бетин айыра билирге; Усталыкъ: айтымлада, текстде этимлени турсунларын, заманларын,				§ 35, § 36 157-чи иш 69-чу бетде. 162-чи иш 72-чи бетде

		ангылайдыла, эсгередиле.				бетлерин тюз джюрюуте билирге.		
34	§ 37. Этимни озгъан заманы. § 38. Озгъан заманда этимни джегилиую. Джангы керекни (материалны) билуу дерс.	Мизамгъа салычуу: салынган борчха кере иш сайларгъа бла аны тындырыргъа болумлары; Билуу: билим муратны болушлукъсуз кесгин белгилерге юретирге, тинтерге, ишни барыууна бла хыйсабына багъа берирге; Бирлешиб ишлеу: кесини ишин тюз, юзмей тындырырча тилни къызыгыб хайырландырыргъа; Энцили: окъугъан джорукъланы хайырландыра билирге, этген халатларын эсгертселе тыйыншлысыча ангыларгъа; ишде кеслерини тириликлерине багъа бередице; билген	Этимни бетде санда, заманда тюрле-ниую. Озгъан заманны со-руулары: Не этген этди? Не этген этди? Къангада айтымлада этимни озгъан заманда табаргъа.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, этимлени озгъан заманда айырыб айтадыла.		бетлерин тюз джюрюуте билирге. Билуу: этимни озгъан заманы къалай къуралгъанын, джегилиуюн, этимни бетлерин; Эте бил-меклик: этимни турушун, заманын, бетин айыра билирге; Усталыкъ: айтымлада, текстде этимлени турушларын, заманларын, бетлерин тюз джюрюуте билирге.		§ 37, § 38 168-чи иш 74-чю бетде, 171-чи иш 75-чи бетде.

		билимлерин ишни тындырыргъа хайырландырадыла; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.						
35	§ 39. Этимни боллукъ заманы § 40. Боллукъ заманда этимни джегилиую. Джангы керекни (материалны) билуу дерс.	билимлерин ишни тындырыргъа хайырландырадыла; джазма ишлерини кеслери тинтедиле. Мизамгъа салычуу: салынган борчха кере устаз бла иш сайларгъа бла аны тындырыргъа болумлары; берилген джорукъланы хайырландырыргъа; Билуу: амалсыз халпарны табаргъа; Бирлешиб ишлеу: халпарны тинтиу, кесини акъылын джакъларгъа; Энцили: окъургъа талпыларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кергюзедице; кезге кергюзюуюно хайырландырадыла; этген ишлерине деменгили эс беледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.	Этимни бетде санда, заманда тюрлениую. Боллукъ заманны соруулары: Не этерикди? Не этерик этди? Къангада айтымлада этимни боллукъ заманда табаргъа.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, этимлени боллукъ заманда айырыб айтадыла.		Билуу: этимни боллукъ заманы къалай къуралгъанын, джегилиуюн, этимни бетлерин; Эте бил-меклик: этимни турушун, заманын, бетин айыра билирге; Усталыкъ: айтымлада, текстде этимлени турушларын, заманларын, бетлерин тюз джюрюуте билирге.		§ 39, § 40 177-чи иш 78-чи бетде

36	§ 41. Этимни айтымда кьуллу-гьу. § 42. Къ-айгарьу. <i>Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: окъуу борчну къыс-ха ангылатыргъа, эслеринде тутаргъа; Билиу: магъаналы ышанлары бла къауум затны билирге, таныргъа; Бирлешиб ишлеу: хапарны тинтиу, кесини акъылын джакъларгъада тен-лери бла келишди-рирге; Энчили: окъуу – ан-гылау тырмашыула-рын кёрюзедиле; окъуу излеу амал-сыз этилиуню ангы-лайдыла, эсгереди-ле.	Этимлени хай-ырландырыб, айтымла къу-рашдырыу, атла бла этим-лени байланы-улары джай-ылмагъан ай-тым къурауун ангылатыр-гъа. Этимлени ай-тымда, текст-де магъанала-ры.	Хар сабийни окъууда джети-шимлигине кере-энчи иш этерге, окъуу китабдан иш джазаргъа.	Билиу: этим-ни турушла-рыны заман-ларыны къу-ралыуула-рын, ай-тымда къул-лугъун; Эте бил-меклик: Эте бил-меклик: этимни тил-ни башха ма-гъаналы ке-секлеринден айыра, зама-нын, бетин, санын тюз билирге; Усталыкъ: этимлени за-манларын, турушларын билимли хай-ырландырыр-гъа, тюз джа-заргъа эмда тилде хайыр-лындыра би-лирге.	§ 41, § 42 179-чу иш 79-чу бетде; 182-чи иш 81-чи бетде
----	--	--	---	---	---	---

37	Сынау иш. <i>Тинтиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: бегитилген джорукъланы хайыр-ландырыу; Билиу: ишни тын-дырыуда хар тюрлю амалны аджашдыр-мазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белги-лерге, аны къалай тындырыргъа керек болгъанын белгилер-ге; Энчили: окъууда джетимликлери-ни сылтауун ангы-лауну кёрюзюрге; хар тюрлю оюмну тенглешдиредиле; ёчешиуде бир - бир-лерине джумушакъ-лыкъ кёрюзедиле; джангы дерсен ха-пар таймаздан керек болгъанын эсгереди-ле.	Этимлени тюз джазыугъа сынау ишни тексти бла та-нышдырыу.	Сынау иш.	Окъугъан джорукъланы джазма-да хайыр-ландырыр-гъа; этилген иште багъа бериу.	§§ 33 – 42 Къайтарыб окъургъа
----	---	---	---	-----------	--	----------------------------------

438	§ 43. Сөзлеуно магъана- сы. <i>Джангы</i> <i>керекни</i> (<i>матери-</i> <i>алны</i>) <i>би-</i> <i>лиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не за- манда этиллигин би- лирге, къалай бо- шаллыгъын алгъа билirme; Билиу: ишни тын- дырыуда хар тюрлю амалны аджашдыр- мазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белги- лерге, аны къалай тындырыгъа керек болгъанын белгилер- ге; Энчили: окъургъа талшыуларын, окъуу мадарларын кенгер- тедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёр- гюзедиле; кёзге кёр- гюзюню хайырлан- дырадыла.	Устаз сөзлеу- но юсюнден ушакъ этеди, сохталагъа къангада джа- зылгъан сөзлени тинге, таууш этиб окъуб джазар- гъа теджейди.	Окъуу китабдан темагъа келиш- ген ишлени джазадыла, сөзлеулени айы- рыб айтадыла.	Билиу: сөзлеуно морфология, грамматика ышанларын; Эте бил- меклик: ай- ытымлада сөзлеулени морфология, грамматика ышанларына кёре ачыкъ- ларгъа; Усталыкъ: айтымлада, текстде тюз хайырлан- дыра билir- ге.	§ 43 190-чы иш 85-чи бетде
39, 40	этген- сөзлеуле. <i>Джангы</i> <i>керекни</i>	Мизамгъа салычу: салынган борчха кёре иш сайларгъа	Устаз къанга- да джазылгъ- ан сөзлеге со- руу салыргъа,	Окъуу китабдан темагъа келиш- ген ишлени джазадыла,	сөзлеуно ышаны бла амалын;	§ 44 194-чю иш 87-чи бетде;

	(<i>матери-</i> <i>алны</i>) <i>би-</i> <i>лиу дерс.</i>	бла аны тындырыр- гъа болумлары; Билиу: ишни тын- дырыгъа эм магъа- налы амалны сай- ларгъа; Бирлешиб ишлеу: бирлешген бла би- ли ишни тири кёр- гюзюрге; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейди- ле; акъылларын да, билимлерин да тай- маздан ёсдюрюрге керек болгъанын эстередиле.	ол сөзлени ышанларын ачыкъларгъа теджейди. Ол сөзле ишни ышанын ачы- къалагъанын ангылатады.	сөзлеулени айы- рыб айтадыла, соруула салады- ла.	Билиу: Эте билмеклик: сыфат бла сөзлеуно башхалыкъ- ларын ачы- кларгъа; Усталыкъ: айтымлада, текстде сөзлеуолени табаргъа, тилде аланы мадарларын ачыкълар- гъа.	199-чу иш 89-чу бетде
41	§ 45 Сөзлеуно тюз джа- зылыу. § 46. Къ- айгарыу. <i>Джангы</i> <i>керекни</i> (<i>матери-</i> <i>алны</i>) <i>би-</i> <i>лиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: салынган борчха кёре иш сайларгъа бла аны тындырыгъа болумлары; Билиу: тинтерге эмда багъа берирге ишни барыуна бла хыйсабына; кесини ишин тюз, юзмей	Сыфат бла сөзлеуно башхалыгъын таблицада кёргозоб ангылатады. Сөзлеуно айтымлада, текстде магъанасы, тюз	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, сөзлеулени айырыб айтадыла, соруула саладыла.	Билиу: бош, къош сөзле- улени тюз джазылыу- ларын; сөзлеуно энчи ышан- ларын; Эте бил- меклик: сы- фат затны,	§ 45, § 46 202-чи иш 90-чы бетде, 205-чи иш 91-чи бетде

		тындырырча тилни кызыгыбы хайырландыргыа; Бирлешиб ишлеу: бирлешген бла билни ишни тири кёгюзюрге; Энчили: окъургыа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; ишни кеслери башына этедиле; джазмада, окъууда, джангы хапар джыйыда ишни ауурлугъун хорларгыа хазырлыкъларын кёгюзедиле;	джазылыуу.		сёзлеу этим-ни ышанын ачыкълагъанын билирге; Усталыкъ: айтымлада, текстде сёзлеуюню тюз джорю-те билирге; айтымда сёзлеуюню джумушун билирге;			
Байлам (2 + 1)								
542 § 47. Бай-ламны магъанасы. <i>Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.</i>	Мизамгыа салыучу: окъуу борчну кыысха ангылатыргыа, эслеринде тутаргыа; Биллиу: магъаналы ышанлары бла кыауум затны билирге, таныргыа;	Устаз сёзлеуюню юсюнден ушакъ этеди, тилни кыуллукъчу кесеги болгъанын ангылатады.	Окъуу китабдан темагыа келишген ишлени джазадыла.		Биллиу: тилни кыуллукъчу кесеги болгъанын; Эте билмеклик: текстде, айтымлада		§ 4 209-чу иш 93-чю бетде	

		Бирлешиб ишлеу: хапарны тинтиу, кесини акъылын джакъларгыада тенлери бла келишдирирге; Энчили: окъуу – ангылау тырмашууларын кёгюзедиле; окъуу излеу амалсыз этилиуюню ангылайдыла, эстередиле.			тюз джаза билирге; Усталыкъ: текстде байламланы таба билирге.		
43 § 48. Джалгъа-учу бай-ламла (бла, да, эмда). § 49. Къ-айтарыу. Къайтарыу дерс эмда билмни бир мизамга джыйыу.	Мизамгыа салыучу: салынган борчха кёре иш сайларгыа бла аны тындырырга болумлары; Биллиу: ишни тындырыргыа эм магъаналы амалны сайларгыа; Бирлешиб ишлеу: бирлешген бла билм ишни тири кёргюзюрге; Энчили: окъургыа талпыб излейдиле,	Айтымда байламны кыуллугъу, тилни магъаналы бла кыуллукъчу кесегини башхалыгы.	Окъуу китабдан темагыа келишген ишлени джазадыла.		Биллиу: байламланы ышанларын, айтымда къ-уллукълары; Эте билмеклик: байламланы айтымда таба, халатсыз джаза билирге; Усталыкъ: байламла		§ 48, § 49 215-чи иш 96-чи бетде; 220-чы иш 97-чи бетде

		бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсередиле.			бла айтымла къурааргъа, айтымда къулдукълары тинтерге.		
44	<i>Тил ёсдюрюю</i> <i>Сурагъ бла ишлеу.</i> <i>Тил ёсдюрюю дерс.</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин билирге, къалай бошаллыгъын алгъа билирге; Билиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыргъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсередиле.	Сурагъа къураб, сураглау текстни къурашдырыу. Сураглау текстны къурауу.	Соруула салыб, план къурашдырыргъа, текстни джазаргъа	Сурагъа къураб, аны юсюнден сураглау текст къураб джазаргъа.		216-чы иш 96-чы бетде.

Айтым (16 +1 +1)							
45	§ 50. Айтымны юсюнден окъулгъанны къурааргъу. § 51. Айтымны членлери <i>Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамга джыйыу</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин билирге, къалай бошаллыгъын алгъа билирге; Билиу: ишни этиуде бютеу лагъымны хайырландырыргъа, белги амалланы хайырландырыргъа; Бирлешиб ишлеу: кеслерини акъылларына тутхуч табаргъа аны да негерлерге бла келишдирирге; Энчили: билимлерин ёсдоргенлей турургъа керек болгъанын ангылайдыла; иште тырмашыу бла тезюмлюк кёргозедиле; джазма ишни тинтиун кеслери баджарадыла; ишни тындыргъан кёзюнде бир бирине хагер этедиле.	Устаз къангада берилген тестде айтымланы чегин белгилерге, керекли тыйгъыч салыргъа теджейди. Айтымны деб неге айтылгъанын сабийлени болушлугъу бла ачыкълайды.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, айтымны тамалын табадыла.	Билиу: синтаксисни, тыйгъыч белги салыуу джоругъун; Эте билмелик: синтаксисде джюрюген айтыуланы айыра билирге; сёзүтуш, айтым, текст; тыйгъыч белгилени тюз сала билирге; Усталыкъ: айтымланы къурай билирге, айтымладан сёзүтушланы тюз айырыргъа.		§ 50, § 51 222-чи иш 98-чи бетде

546	§ 52. Айтымны баш членлери. § 53. Сансыз членле. <i>Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.</i>	Мизамгъа салыучу: ишни юзмей, не заманда этиллигин биландыргъа; бошаллыгъын алгъа билдирге; Биллиу: ишни этиуде бютеу лагъымны хайырландыргъа, белги амалланы хайырландыргъа; Бирлешиб ишлеу: кеслерини акъылларына тутхуч табаргъа аны да негерлери бла келишдирирге; Энчили: билимлерин есдюргенлей турургъа керек болгъанын ангылайдыла; иште тырмашыу бла тюзюмлюк кёрюзедиле; джазма ишни тинтиун кеслери баджарадыла; ишни тындыргъан кезюуде бир бирине хатер этедиле.	Таблица бла ишлеу. Айтымны баш, сансыз членлерин белгилеу, аланы тенгледшириу	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, айтымны баш членлерин табадыла	Биллиу: айтымны баш членлери, айтымны амалы, башчы, халпарчы деген айтгъуланы билдирге; Эте бил-меклик: айтымда башчленлени, сансыз членлени айыра билдирге; къайсы тилни кесегинден къурагъанларын белгилерге; Усталыкъ: айтымгъа синтаксис айырыу джорукъну этерге; таб джарашдырылгъан текст къурай билдирге.	§ 52, § 53. 226-чы иш 100-чю бетде, 231-чи иш 102-чи бетде
-----	--	---	---	--	---	---

47	§ 54. Толтуруучу. § 55. Ачыкълауучу. <i>Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.</i>	Мизамгъа салыучу: салынган борчха кёре иш сайларгъа бла аны тындырыргъа болумлары; Биллиу: тинтерге эмда багъа берирге ишни барыуна бла хыйсабына; кесини ишин тюз, юзмей тындырырча тилни къызыгыб хайырландырыргъа; Бирлешиб ишлеу: бирлешген бла биллим ишни тири кёрюзюрге; Энчили: окъургъа талпыларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; ишни кеслери башына этедиле; джазмада, окъууда, джангы хапар джыйыуда ишни ауурлугъун хорларгъа хазырлыкъларын кёрюзедиле.	Таблица бла ишлеу. Айтымны сансыз членлерин белгилеу, аланы баш членле бла тенгледшириу	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, айтымлада толтуруучу, ачыкълауучу табандыла.	Биллиу: сансыз членлени юсюнден джорукъну, толтуруучу, ачыкълауучуну айтымны членлери болгъанларын, сорууларын; Эте бил-меклик: айтымда толтуруучуну, ачыкълауучуну белгилей билдирге; Усталыкъ: къауум сезден айтымла къурау.	§ 54, § 55 234-чю иш 104-чю бетде, 237-чи иш 105-чи бетде
----	--	--	---	--	---	---

48	§ 56. Болумла. <i>Джангы керекни (материалны) билу дерс</i>	Мизамгъа салыучу: салынган борчха кёре иш сайларгъа бла аны тындырырга болумлары; Билу: ишни тындырыргъа эм магъаналы амалны сайларгъа; Бирлешиб ишлеу: бирлешген бла билим ишни тири кергюзюрге; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсгередиле.	Таблица бла ишлеу. Айтымны сансыз членлерин белгилеу, аланы баш членле бла тенглендириу.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, айтымлада болумланы табадыла	Билу: болумну айтымны сансыз членича, сорууларын; Эте билмеклик: айтымда болумну белгилей билдирге; Усталыкъ: къауум сёзден айтымла къурау; айтымладан магъаналы текст къурай билдирге.	§ 56 240-чы иш 106-чы бетде;
49	§ 57. Айтымны биртукъум членлери <i>Джангы керекни (материалны) билу дерс</i>	Мизамгъа салыучу: салынган борчха кёре иш сайларгъа бла аны тындырырга болумлары; Билу: ишни тындырыргъа эм магъаналы амалны сайларгъа;	Таблица бла ишлеу. Айтымны биртукъум членлерин белгилеу, аланы айтымда тюз окъургъа.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, айтымлада биртукъум членлени табадыла.	Билу: биртукъум членлени джорукъларын, аланы энчи ишанларын; Эте билмеклик:	§ 57 247-чи иш, 109-чу бетде, 249 чу иш 110-чу бетде

651	<i>лиу дерс.</i>	Бирлешиб ишлеу: бирлешген бла билим ишни тири кергюзюрге; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсгередиле.	Китаб бла ишлеу, таблица бла ишлеу. Бир - бирини ишин тинтиу. Аууздан айтыула.	Хар сабийни окъууда джегишимлигине кёре энчи иш этерге, окъуу китабдан иш джазаргъа.	айтымда биртукъум членлени белгилей билдирге; ала бла айтымланы къурагъа; Усталыкъ: биртукъум членли айтымланы тилде тюз джорюте, текстде хайырландыра билдирге.	§ 58 «Ана тил» китабдан биртукъум членлери болгъан 5 – 7 айтым джазыб алыргъа
	<i>лиу дерс.</i>	Бирлешиб ишлеу: бирлешген бла билим ишни тири кергюзюрге; Энчили: окъургъа талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эсгередиле.	Китаб бла ишлеу, таблица бла ишлеу. Бир - бирини ишин тинтиу. Аууздан айтыула.	Хар сабийни окъууда джегишимлигине кёре энчи иш этерге, окъуу китабдан иш джазаргъа.	айтымда биртукъум членлени белгилей билдирге; ала бла айтымланы къурагъа; Усталыкъ: биртукъум членли айтымланы тилде тюз джорюте, текстде хайырландыра билдирге.	§ 58 «Ана тил» китабдан биртукъум членлери болгъан 5 – 7 айтым джазыб алыргъа

		сини акъылын джакъларгъа; Энчили: окъургъа талыула-рын, окъ- уу мадарларын кен- гер-тедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёргозедиле; кёзге кёргозюню хайыр- ландырадыла: этген ишлерине деменгиле эс бёледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.				Эте бил- меклик: ай- тымны член- лерин, бир- тукъум членлени ад- жашдырмай ачыкълар- гъа. Усталыкъ: текстде ай- тымны чегин керекли тыйгъыч белгиле бла бла белги- лерге; текст- ны кесгин окъургъа; болушлукъ- суз айтым къураргъа.			§§ 50 – 58 Къайтарыб окъургъа
52	Сынау иш. <i>Тинтиу</i> <i>дерс.</i>	Мизамгъа салычу: бегитилген джо- рукъланы хайыр- ландырыу; Билиу: ишни тын- дырыуда хар тюрлю амалны аджашдыр- мазгъа;	Айтымланы тюз къураш- дырыу джо- рукъланы бе- гитгенлерини юсюнден сынау ишни тексты бла та- нышдырыу.	Сынау иш.		Окъугъан джорукъла- ны джазма- да хайыр- ландырыр- гъа; этилген иште багъа берю.			

		Бирлешиб ишлеу: бир муратны белги- лерге, аны къалай тындырыгъа керек болгъанын белгилер- ге; Энчили: окъууда джетишимликлери- ни сылтауун ангы- лауну кёргозюрге: хар тюрлю оюмну тенгешдиредиле; джангы дерсен ха- пар таймаздан керек болгъанын эсгереди- ле.								
53	§ 59. Бош эмда къош ай- тымла. <i>Джангы</i> <i>керекни</i> <i>(матери-</i> <i>алны) би-</i> <i>лиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: салынган борчха кёре иш сайларгъа бла аны тындырыр- гъа болумлары; Билиу: тинтерге эмда багъа берирге ишни барыуна бла хыйсабына; кесини ишин тюз, юзмей тындырырча тилни къызыгъыб хайыр- ландырыргъа;	Къош айтым- ланы къура- лыууларын ачыкъларгъа, аланы къу- рамларында байламланы къуллукъла- ры.	Окъуу китабдан темагъа келиш- ген ишлени джазадыла, бош айтымладан байламланы хайырланды- рыб, къош ай- тымла къурай- дыла.		Билиу: къош ай- тымны энчи бош айтым- дан башха- лыгъын; Эте бил- меклик: бош, къош айтымланы тамалын белгилей би-			§ 59, § 60 256-чи иш 113 -чю бет- де	

			Бирлешиб ишлеу: бирлешген бла билим ишни тири кёргюзюрге; Энчили: окъургъа талыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; ишни кеслери башына этедиле; джазмада, окъууда, джангы хапар джыйыда ишни ауурлугъун хорларгъа хазырлыкъларын кёргюзедиле.			лирге; байламны къош айтымда джумушун ачыкъларгъа; Усталыкъ: текстде бош, къош айтмланы тюз хайырландыра биллирге.		
54	§ 60. Да. ама байламлары болгъан къош айтмыла. Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин биллирге, къалай болгалыгъын алгъа биллирге; Биллиу: ишни этиуде бютеу лагъымны хайырландырырга, белги амаланы хайырландырырга; Бирлешиб ишлеу: кеслерини акъылларына тутхуч табар	Къош айтмланы къураулары ачыкъларгъа, аланы къурамларында байламланы къллукълары	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, бош айтмыладан байламланы хайырландырыб, къош айтмыла къурайдыла.	Биллиу: къош айтмны энчи ышанларын, бош айтмыдан башлап айтмылыгъын; Эте биллик: бош, къош айтмыланы тамалын белгилей биллирге; бай	§ 60 262-чы иш 115-чи бетде Сочиниягъа хазырлануу 263-чю иш 116-чы бетде.		

		гъа аны да негерлерге: Энчили: биллилерин ёсдюргенлей турургъа керек болгъанын ангылайдыла; иште тырмашуу бла тюзюмлюк кёргюзедиле; джазма ишни тинтиу кеслери баджарадыла; ишни тындыргъан кезюуде бир бирине хатер этедиле.			ламны къош айтымда джумушун ачыкъларгъа; Усталыкъ: текстде бош, къош айтмланы тюз хайырландыра биллирге.		
55	Тил ёсдюрюу Сурат бла ишлеу. Тил ёсдюрюу дерс.	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин биллирге, къалай болгалыгъын алгъа биллирге; Биллиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырырга керек	Суратха къараб, суратлау текстны къллуралдырыу. Суратлау текстны къллуралуу.	Соруула салыб, план къллуралдырырга, текстни джазагъа	Суратха къараб, аны юсюнден суратлау текст къллуралдырырга.	§§ 50 – 60 Къллуралдырыб окъургъа	

		болгъанын белгилерге; Энчили: окъургъа талшыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдюрюрге керек болгъанын эстередиле.						
56	§ 61. Не-да бай-ламлары болгъан къош айтымла. <i>Джангы керекни (материалны) билу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин билирге, къалай бошаллыгъын алгъа билирге; Билу: ишни этиуде бютеу лагъымны хайырландырыргъа, белги амалланы хайырландырыргъа; Бирлешиб ишлеу: кеслерини акъылларына тутхуч табаргъа аны да негерлерини бла келишдирирге;	Къош айтымланы къураулары ачыкъларгъа, аланы къурауларында байламланы къллукълары.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, бош айтымладан байламланы хайырландырыб, къош айтымла къурайдыла.	Билу: къош айтымны энчи ышанларын, бош айтымдан башхалыгъын; Эте бил-меклик: бош, къош айтымланы тамалын белгилей билирге; байламны къош айтымда джумушун ачыкъларгъа;			§ 61 «Ана тил» китабдан не, неда, бирда деген байламла - ры болгъан 6 – 7 къош айтым джазыб алыргъа

		Энчили: билимлерин ёсдюргенлей турургъа керек болгъанын англайдыла; иште тырмашуу бла тюзюмлюк кёргозедиле; джазма ишни тинтиу кеслери баджарадыла; ишни тындыргъан кёзюуде бир бирине хагер этедиле.						
57	§ 62. Къош айтымда за-пятай. §63. Къош айтарыу. <i>Джангы керекни (материалны) билу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин билирге, къалай бошаллыгъын алгъа билирге; Билу: ишни этиуде бютеу лагъымны хайырландырыргъа, белги амалланы хайырландырыргъа; Бирлешиб ишлеу: кеслерини акъылларына тутхуч табаргъа аны да негерлерини бла келишдирирге;	Къош айтымланы къураулары ачыкъларгъа, аланы къурауларында тыйгъыч белгилени къллукълары. Къош, бош айтымланы къураулары	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, бош айтымладан байламланы хайырландырыб, къош айтымла къурайдыла, тыйгъыч белгилени са-лынганларына эс беледиле.	Билу: къош айтымны энчи ышанларын, бош айтымдан башхалыгъын, тыйгъыч белгилени орунларын; Эте бил-меклик: бош, къош айтымланы тамалын белгилей билирге; бай-			§ 62, § 63 274 -чю иш 121-чи бетде

						ламны к'ош айтымда джумушун ачык'лар- г'а; Усталыкъ: текстде бош, к'ош ай- тымланы тюз хайыр- ландыра, тыйгыч бел- гилени да сала билир- ге.			
58	§ 64. Ай- ланыу. §65. Ай- ланыуда тыйгыч белгиле. <i>Джангы керекни (матери- алны) би- лиу дерс.</i>	Энчили: билимлерин ёсдюргенлей турур- г'а керек болг'а- нын ангылайдыла; иште тырмашыу бла тёзомлюк кёргозе- диле; джазма ишни тинтиу кеслери бад- жарадыла; ишни тындырг'ан кёзюуде бир бирине хагер этедиле.	Устаз к'ванга- да берилген текстде айла- ныуланы бел- гилейди, окъ- улг'ан заман- да тауушну кёлтортуб ай- тылг'анын анылатады.	Ок'буу китабдан темаг'а келиш- ген ишлени джазадыла, Айланыуланы белгилейдиле, тыйгыч белги- лени, айтымны члени болмаг'а- нын ачык'лай- дыла.	Билиу: ай- ланыу кимге болса да ай- ланыб ай- тылг'ан сёзде болг'а- нын; Эте бил- меклик: ай- ланыуу ай- тымда тюз айыра, тый- г'ыч белги- ле сала, ай-	§ 64, § 65 277-чи иш 122-чи бетде, 282-чи иш 123-чю бет- де			

						тымны чле- ни болмаг'а- нын билир- ге; Усталыкъ: айланыула бла айтым тюз к'уура- г'а, текстде белгилей би- лирге.			
59	§ 66. Къ- айтарыу. Айланыу <i>К'гайтат- рыу дерс эмда би- лимни бир ми- замг'а джыйыу.</i>	бирлешген бла би- лим ишни тири кёр- гюзюрге; Энчили: ок'бург'а талпыуларын, ок'буу мадарларын кенгер- тедиле; ишни кесле- ри башына этедиле; джазмада, ок'бууда, джангы хапар джыйыуда ишни ауурлуг'ун хорлар- г'а хазырлык'ла- рын кёргозедиле.	Китаб бла ишлеу, табли- чала бла ишлеу. Айланыуула- ры болг'ан текстлени к'в- уралууларын айырыу	Хар сабийни ок'бууда джеги- шимлигине кёре энчи иш этерге, ок'буу китабдан иш джазарг'а.	Билиу: ай- тымда айла- ныуланы, айланыулада керекли тыйгыч белгилерин, айтым син- таксис илму- ну бёлеги болг'анын; Эте бил- меклик: ай- тымны айла- ныуларын	§ 66 284-чю иш 124-чю бетде			

		талшыула-рын, окъуу мадарларын кенгер-тедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёргюзедиле; кёзге кёргюзуону хайырландырадыла; этген ишлерине деменгили эс беледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.			ачыкълар-гъа. Усталыкъ: текстде айлануулары керекли тыйгъыч белгиле бла белгилерге; текст-ны кесгин окъургъа; болушлукъ-суз айланыуу болгъан айтым къура-раргъа.			§ 67, § 68 292-чи иш 127-чи бет-де, 298-чи иш 129-чу бетде
60	§ 67. Туура сёз. § 68 Туура сёзю болгъан айтымлада тыйгъыч белгиле. <i>Джангы керекни (материалны) биллиу дерс.</i>	Мизамгъа салычу: окъуу борчну къысха ангълатыргъа; эслеринде тутаргъа; Билиу: маъаналыышанлары бла къауум затны билирге, таныргъа; Бирлешиб ишлеу: хапарны тинтиу, кесини акъылын джакъларгъада тен	Устаз къангада берилген текстде туура сёзю белгилейди, тыйгъыч белгилеге эс беледи. Авторну сёзлери бла туура сёзю башхалыгъына эс беледиреди.	Окъуу китабдан темагъа келишген ишлени джазадыла, тыйгъыч белгилени айырадыла.	Билиу: туура сёзю биргесине къурууда авторну сёзлери болгъанын, диалогдан башхалыгъын; Эте бил-меклик: айтымда туура сёзю			

		лери бла келишдирирге; Энчили: окъуу – антылау тырмашуулары кёргюзедиле; окъуу излеу амалсыз этилиуню англайдыла, эсгереди-ле.			тюз белгилерге, тыйгъыч белгилени тюз салыргъа; Усталыкъ: туура сёзю джазмада да, тилде да тюз хайырландыра биллирге.			
61	§ 69 Къура айтаруу. <i>Туура сёз. Къайтарыу дерс эмда биллини бир мизамгъа джыйыу.</i>	Мизамгъа салычу: салынган борчха кёре устаз бла иш сайларгъа бла аны тындырыргъа болумлары; берилген джорукъланы хайырландырыргъа; Билиу: амалсыз хапарны табаргъа; Бирлешиб ишлеу: хапарны тинтиу, кесини акъылын джакъларгъа; Энчили: окъургъа талшыуларын, окъуу	Китаб бла ишлеу, айтымланы схемалары бла ишлеу. Туура сёзлери болгъан текстлени къура-лыууларын айыруу	Хар сабийни окъууда джетимлигине кере энчи иш этерге, окъуу китабдан иш джазаргъа	Билиу: айтымда туура сёзю; керекли тыйгъыч белгилерин, айтым синтаксис илмуну белеги болгъанын; Эте бил-меклик: туура сёзю болгъан айтымны аджашдырмай ачыкъларгъа;			§ 69 303-чу иш 131-чи бетде

62	Сынау иш. <i>Тинтиу</i> <i>дерс.</i>	Мизамгъа салычу: бегитилген джорукъландыруу; Билиу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыгъа керек болгъанын белгилерге;	Айтымланы тюз къурашдыруу джорукъландыруу тюз джазыугъа сынау ишни текстсты бла танышдыруу.	Сынау иш	Усталыкъ: текстде айтымны четин керекли тыйгъыч белгиле бла белгилерге; текстни кестини окъургъа; болушлукъсуз туура сёзю болгъан айтымла къураугъа	§§ 59 - 69 Къайтарыб окъургъа
----	--	---	---	----------	---	----------------------------------

63	§ 70. Тауушла. Бёлюм. Басым. Сёзню къурамы. <i>Къайтарыу дерсэмда билмни бир мизамгъа джыйыу.</i>	Энчили: окъууда джетишимликлерини сылтауун анылауу кергюзюрге; хар тюрлю оюмну тенглещиредиле; ёчешюде бир - бирлерине джумушакълыкъ кергюзедиле; джангы дерсенде хар пар таймаздан керек болгъанын эсгередиле.	Къангада берилген таблица бла ишлеу	Хар сабийни окъууда джетишимлигине керенчи иш этерге, окъуу китабдан иш джазаргъа	Билиу: тауушланы, бёлюмню, басымны, сёзню къурамын; Эте билмеклик: билген джорукъландыруу хайырландыра билдирге;	§ 70 309-чу иш 134-чю бетде
Джыллы ичинде окъулгъан къайтарыу (6 + 1)						

			Энчили: окъургъа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёртюседиле; кёзге кёртюсююнн хайырландырадыла; этген ишлерине деменгили эс беледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле;			Усталыкъъ тауушланы, белюмню, басымны, сезню къурамыны джорукъларын аджашдырмай ачыкъларгъа;		
64	§ 71 Ат. Этим <i>Къайтарыу дерсэмда билмни бир мизамгъа джыйыу.</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин биллирге, къалай бошаллыгъын алгъа биллирге; Билу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыгъа керек болгъанын белгилерге;	Къангада берилген таблица бла ишлеу. Джылны ичинде тилни кесеклерини юсюнден билдин ачыкълау	Хар сабийни окъууда джетимшиллигине кёрениш этерге, окъуу китабдан иш джазаргъа.		Билу: тилни магъананы, къуллукъчу кесеклерини энчи ышанларын; Эте билмеклик: тилни кесеклерин морфология ышанлары бла текстде белгилерге; Усталыкъъ: тилни кесе.		§ 71 317-чи иш 126-чы бетде

			Энчили: окъургъа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёртюседиле; кёзге кёртюсююнн хайырландырадыла.			клерин тил ёсдюрюуде тюз хайырландырыгъа		
64	§ 72 Сауна. Сёзлеу <i>Къайтарыу дерсэмда билмни бир мизамгъа джыйыу.</i>	Мизамгъа салычу: ишни юзмей, не заманда этиллигин биллирге, къалай бошаллыгъын алгъа биллирге; Билу: ишни тындырыуда хар тюрлю амалны аджашдырмазгъа; Бирлешиб ишлеу: бир муратны белгилерге, аны къалай тындырыгъа керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъургъа талпыуларын, окъуу мадарларын кенгертедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёртюсююнн хайырландырадыла.	Къангада берилген таблица бла ишлеу. Джылны ичинде тилни кесеклерини юсюнден билдин ачыкълау	Хар сабийни окъууда джетимшиллигине кёрениш этерге, окъуу китабдан иш джазаргъа.		Билу: тилни магъананы, къуллукъчу кесеклерини энчи ышанларын; Эте билмеклик: тилни кесеклерин морфология ышанлары бла текстде белгилерге; Усталыкъъ: тилни кесеклерини кесеклерини морфология ышанлары бла текстде белгилерге; Усталыкъъ: тилни кесе.		§ 72 320-чы иш 138-чи бетде

665	§ 73. Бош, кыюш ай-тымла <i>Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамга джыйыу.</i>	Мизамга салычу: салынган борчха кере устаз бла иш сайларга бла аны тындырырга болумлары; берилген джорукъланы хайырландырырга; Билиу: амалсыз хапарны табарга; Бирлешиб ишлеу: халарны тинтиу, кесини акъылын джакъларга; Энчили: окъурга талпыула-рын, окъуу мадарларын кенгер-тедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёргозедиле; кёзге кёргозюну хайырландырадыла: этген ишлерине деменгиле эс беледиле; джазма ишлерини кеслери тинтедиле.	Китаб бла ишлеу, таблица бла ишлеу. Бир - бирини ишин тинтиу. Ауудан айтыула.	Хар сабийни окъууда джетишимлигине кере энчи иш этерге, окъуу китабдан иш джазарга.	Билиу: айтымны, айтымны чегин, айтымны ахырында керекли тыйгыч белгисин, айтым синтаксис илмуну белеги болгъанын; Эте бил-меклик: айтымны чегинлерин, биртукъум чегини аджашдырмай ачыкъларга. Усталыкъ: текстде айтымны чегин керекли тыйгыч белгиле бла бла белгилерге; текстни кестин окъурга; болушлукъсуз айтым къууарга.	§ 73 322-чи иш 139-чу бетде, 325-чи ишни 141-чи бетде сочинения-га хазырларга
66	<i>Тил ёсдорюу</i> Сураг бла ишлеу.	Мизамга салычу: ишни юзмей, не заманда этилгин билирге, къалай бошалыгын алга билирге;	Сурагха къараб, сураглау текстны къууарыу. Сураглау	Соруула салыб, план къууашдырырга, текстни джазарга	Сурагха къараб, аны юсюнден сураглау текст	Джылны ичинде окъуулангы айтарыб окъурга

	<i>Тил ёсдорюу дерс.</i>	Билиу: ишни тындырууда хар торлю амалны аджашдырмазга; Бирлешиб ишлеу: бир мурагны белгилерге, аны къалай тындырырга керек болгъанын белгилерге; Энчили: окъурга талпыб излейдиле, бирлешиб ишлейдиле; акъылларын да, билимлерин да таймаздан ёсдорюрге керек болгъанын эсгердиле.	текстни къууарыу.	къууаб джазарга.		
67	§ 73. Бош кыюш ай-тым <i>Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамга джыйыу.</i>	Мизамга салычу: салынган борчха кере устаз бла иш сайларга бла аны тындырырга болумлары; берилген джорукъланы хайырландырырга; Билиу: амалсыз хапарны табарга; Бирлешиб ишлеу: халарны тинтиу, кесини акъылын джакъларга; Энчили: окъурга талпыуларын, окъуу мадарларын кенгер-тедиле; оюмну бютеу тюз акъыл бла кёргозедиле; кёзге кёргозюну	Китаб бла ишлеу, таблица бла ишлеу. Бир - бирини ишин тинтиу. Ауудан айтыула.	Хар сабийни окъууда джетишимлигине кере энчи иш этерге, окъуу китабдан иш джазарга.	Билиу: айтымны, айтымны чегин, айтымны ахырында керекли тыйгыч белгисин, айтым синтаксис илмуну белеги болгъанын; Эте бил-меклик: айтымны чегинлерин, биртукъум чегини аджашдырмай ачыкъларга. Усталыкъ:	§ 73 «Ана тил» китабдан 5 – 7 кыюш айтым джазыб алырга

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. *Окзуу китабда теманы ачыклаган сорууланы окзуб, джууабла таба билирге.*

2. Дерсни темасын ангылаганларын, неда нени ангыламаганларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *Тауушланы таблицалары бла ишлеу.*

Солуу такыйкыа: («Дуркыу – дуркыу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 2-чи, 3-чю ишлени борчларын ачыклаб джазыу.

5-чи ишни аууздан тындырадыла.

V. Энчи иш. 1-чи ишни этедиле

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагыа джууаб этиу: *Тауушла бла харифлени башхалыкларын ким ачыклайды? Ачыкк, тунакы тауушла кыаллай кыауумлагыа бёлюнедиле? Кыаллай ышанларына кёре бёлюнедиле? Алфавит деб неге айтылады?*

3. Ишге багыа бериу, салыу.

VIII. 1 Ю й и ш: Дерсде окзуган джоруккыну библи келирге.

2. § 1. 4-чю бетде 5-чи ишни этерге. Аууздан сорууланы джууабларын хазыр этерге. Кыошакк дерс юй ишге: 3-чю бетде Байрамуккылары Х. «Школгыа», Мамчуланы Д. «Ана тилим» деген назмуланы бирин азбар этерге.

2-чи дерс

Дерсни темасы: Бёлюм. Басым. Сёзлени кёчюрюу.

Дерсни мураты: 1. Дерсни кыайтарыу бла билимни бир мизамгыа джыйыу.

2. Ариу, билимни, халатсыз джазаргыа юретирге.

3. Адамлыккыны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Кыарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окзуу керекле: 1. Окзуу китаб, дефтер, кыалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагыа керекли кыошакк керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Кыангагыа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: азбар этген назмуларын айтадыла; *сохтала юй ишни борчун ачыклай, джазганларын окзуйдула.*

2. Соруулагыа джууаб этиу: *Таууш деб неге айтадыла? Хариф деб а? Тауушла ненча тюрлю боладыла? Таууш кёргюзмеген харифле кыайсыладыла? Алфавит деб неге айтылады?*

3. Кыангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: кыалам, шкилди, гыхыник, шауешик, кыаудан.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 7-чи ишни окзуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкылау;

2. Дерсни темасын ангылаганларын, неда нени ангыламаганларын сюзюу.

Солуу такыйкыа: («Дуркыу – дуркыу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 8-чи, 11-чи ишлени тындырыгыа. 10-чу ишни дерсде джетишимли ишлеген сабийле кыангада тындырадыла.

V. Энчи иш. 9-чу ишни джазаргыа.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагыа джууаб этиу: Сёзде ненча бёлюм болады? Сёзлени бир тизгинден бирине кыалай кёчюрюге болады? Сёзде басым деб неге айтадыла?

3. Ишге багыа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерсе окъугъан джорукъну би-
либ келирге.

2. § 2. 7 – ч бетде 7-чи ишни этерге. Къошакъ дерс
юй ишге: юч сёзню тауушларын айырадыла.

3-чю дерс

Дерсни темасы: Ат. Сыфат. Этим.

Дерсни мураты: 1. Дерсни къайтарыу бла би-
лимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге сыймекликлерин терен этерге.

Дерсе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къа-
лам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек
(материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, ха-
рифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. *Юйге берилгенни тинтиу:* 1. Юй ишни тинтиу:
*сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын
окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Сёзде ненча бёлюм бо-
лады? Сёзлени бир тизгинден бирине къалай кёчюрю-
ге болады? Сёзде басым деб неге айтадыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: 12-чи
ишде сурат бла ишлеу

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. *Сёзлюк иш: суукъ, мийик, сауут*

IV. *Джангы дерсни ангылатыу:* 1. 13-чю ишни
*окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкъ-
лайдыла.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангы-
ламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тил-
ни кесеклерини таблицасы.*

*Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу,
джюу, ала» д. б.)*

4. Китаб бла ишлеу: 12-чи бла 14-чю ишни тындырыу.

V. *Энчи иш: хар тилни кесегинден бешишер сёз
джазаргъа.*

VI. *Энчи ишни тинтиу: бир – бирини ишин тин-
тедиле.*

VII. *Дерсни тамамлау:* 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Ат деб тилни къайсы
кесегине айтылады? Затны ышанын тилни къайсы
кесеге танытады? Этим деб тилни къаллай кесегине
айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерсе окъугъан джорукъну би-
либ келирге.

2. § 3; 11-чи бетде 15-чи ишни этерге. Къошакъ ке-
рек юй ишге: айрыб джазгъан сёзтутушланы ючюсю
бла джангы айтымла къурашдырыргъа

4-чю дерс

Дерсни темасы: Зынгырдауукъла бла сангы-
раулары тюз джазыу, къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Дерсни къайтарыу бла би-
лимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын синг-
дирирге.

4. Къарачай тилге сыймекликлерин терен этерге.

Дерсе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къа-
лам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек
(материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни къаллай магъаналы кесеклерин билесиз? Ат деб неге айтылады? Сыфат деб? Этим деб а? къаллай соруулагъа джууаб этедиле?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: тауушланы таблицасы бла ишлеу джорукъ.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: гулоч, джашнаргъа, ангырчакъ, кергич.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Тунакыла бла да, ачыкъла бла да сёзлени тюз джазыу джорукъланы эсге тюшюрюу.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *Тунакы тауушланы къауумларын кёрюзген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 17-чи, 18-чи ишлени дефтерледе джазыу. 19-чу ишни къангада тындырыу.

V. Энчи иш: тоб, юлгю, тепси, джууаб, тахта, заран, кёлек, хота, къашыкъ, чепкен, джурун, гинджи, джагъа – бу джорукъ бла джазаргъа сёзлени:

1) кзуру джумушакъ тауушлары болгъан сёзле;

2) кзуру къаты тауушлары болгъан сёзле;

3) кзуру зынгырдаукъ тунакы тауушлары болгъан сёзле;

4) кзуру сангырау тунакы тауушлары болгъан сёзле.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бири-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы беги-тиу: Зынгырдаукъ эм сангырау тунакыланы сёзню ахырында тюз джазылыулары.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тауушла деб неге айтылады? Тауушланы харифледен башхалыгъы? Ачыкъ тауушланы къаллай къауумлары барды? Тунакы тауушланы уа? Зынгырдаукъ тауушла къайсыладыла? Сангырау тауушла уа?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 4. 11-чи бетде 16-чы ишни этерге.

5-чи дерс

Дерсни темасы: Сёзню къурамы. Сёзню тамыры.

Дерсни мураты: 1. Джангы керекни (материалны) билиу дерс.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адебликни, бир – бирине хатер этиуню сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Таууш деб неге айтадыла? Хариф деб а? Тауушла ненча тюрлю боладыла? Та-

ууш кёргюзмеген харифле къайсыладыла? Алфавит деб неге айтылады? Сёзде ненча бёлюм болады? Сёзлени бир тизгинден бирине къалай кёчюрюрге болады? Сёзде басым деб неге айтадыла? Ат деб тилни къайсы кесегине айтылады? Затны ышанын тилни къайсы кесеги танытады? Этим деб тилни къаллай кесегине айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле.

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: окъугъан темаларын тюз тындырыуну белгилеу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: хазна, джилек, чана, хорлам.

IV. Жангы дерсни ангылатыу. 1. 20-чы ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда темаланы джорукълары бла танышдырыу: Сёзню къурагъан кесеклеге сёзню къурамы дейдиле. Сёзню къурамында не джангыз тамыр, не да тамыр бла джалгъау боладыла.

Сёзню тюрленмеген кесегине тамыр дейдиле.

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, не да нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *сёзню къурамыны таблицасы бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 21-чи, 24-чю ишлени джазадыла. 26-чы ишни къангада тындырадыла.

V. Энчи иш: 25-чи ишни энчи тындырадыла. 23-чю ишни ауздан этедиле.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы темаланы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Сёзню къурамы деб неге айтадыла? Сёз къаллай кесекледен къуралады? Сёзню тамыры деб а?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 5. § 6 13-чю бетде 22-чи иш, 27-чи иш 15-чи бетде

6-чы дерс

Дерсни темасы: Сёзню джалгъауу.

Дерсни мураты: 1. Жангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазургъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыгудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Сёзню къурамы деб неге айтадыла? Сёз къаллай кесекледен къуралады? Сёзню тамыры деб а?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Окъугъан темаларын тюз тындырыуну белгилеу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: шох, нал, туякъ, джуммакъ

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

IV. Жангы дерсни ангылатыу: 1. 30-чу ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сёзлени тамырларына къошулуб, жангы сёзле къурагъан не да аланы бир – бирине джарашдыргъан кесеклеге джалгъаула дейдиле.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *бир тамырлы сёзлени таблицалары бла ишлеу.*

4. Китаб бла ишлеу: *28-чи, 29-чу ишлени тындырыу.*

V. Энчи иш: 32-чи ишни этерге.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы теманы бегитиу: Сёзню тамыры бла джалгъауун.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Сёзню тамыры деб неге айтылады? Джалгъаула деб а? Джалгъаула сёзню магъанасын тюрлендиремидиле?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библиб келирге.

2. § 7. 16-чы бетде 31-чи ишни этерге. *Къошакъ керек юй ишге:* «Ана тил» китабдан къурамларында сёз къураучу джалгъаулары болгъан он сёз табыб джазаргъа.

7-чи дерс

Дерсни темасы: Бир тамырлы сёзле.

Дерсни мураты: 1. Жангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Сёзню тамыры деб неге айтылады? Джалгъаула деб а? Джалгъаула сёзню магъанасын тюрлендиремидиле?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *джалгъаулары тюз хайырландырыуну билиу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *умут, таза, кёксюл, къайгъы.*

IV. Жангы дерсни ангылатыу: 1. 33-чю ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Бир тамырдан джалгъаулары кючу бла къуралгъан сёзлеге бир тамырлы сёзле дейдиле.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *бир тамырлы сёзлени къураучу джалгъаулары схемалары бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 33-чю 34-чю ишлени джазыу.

V. Энчи иш: 35-чи ишни тындырыу.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тамыр деб сёзню къаллай кесегине айтылады? Джалгъаула деб а? Бир тамырлы сёзле деб къаллай сёзлеге айтылады? Ала къаллай къураладыла?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библиб келирге.

2. § 8. 17-чи бетде 36-чы ишни этерге. *Къошакъ керек юй ишге:* 5 сёз бла айтым къурашдырыргъа.

8-чи дерс

Дерсни темасы: Джангы сёзле къурау.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазургъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тамыр деб сёзню къаллай кесегине айтылады? Джалгъаула деб а? Бир тамырлы сёзле деб къаллай сёзлеге айтылады? Ала къаллай къураладыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: сюрме, эсли, джоргъа, кергич.

IV. Джангы дерсни ангылатъу: 1. 37-чи ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълайдыла; китабда теманы джоругъуу бла танышдырыу: *Сёзню тюрлендириб, джангы магъана чыкмагъанлай, башха сёзле бла келишдирир ючюн, тамыргъа сёз тюрлендириучю джалгъаула къошаргъа керекди.*

Сёзню тюрлендириб, джангы сёз къурау ючюн, тамыргъа сёз къураучю джалгъаула къошаргъа керекди.

Ол себеден, джалгъаула эки тюрлю боладыла: сёзню магъанасын тюрлендириучюле, сёз къураучула.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компютерде таблица бла танышдырыу: *сёзню джалгъауларыны схемасы бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: *38-чи, 39-чу, 40-чы ишлени джазадыла.*

V. Энчи иш: 41-чи иш.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тамыр деб сёзню къаллай кесегине айтылады? Джалгъаула деб а? Джалгъаула къаллай тюрлюле боладыла? Къайсы джалгъаула сёзню магъанасын тюрлендиреди?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библиб келирге.

2. § 9. 20-чы бетде 42-чи ишни этерге.

9-чу дерс

Дерсни темасы: Магъанасы джууукъ неда къаршчы сёзле.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазургъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тамыр деб сёзню къаллай кесегине айтылады? Джалгъаула деб а? Джалгъаула къаллай тюрлюле боладыла? Къайсы джалгъаула сёзню магъанасын тюрлендиреди?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: текст къурауну джоругъун билирге.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: джалкъау, гузаба, кюндюз, душман.

IV. Жангы дерсни англатыу: 1. 43-чю ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълайдыла; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: Сёзледе магъана джанындан бири бирине къаршчы келгенле боладыла. Аллай сёзлеге магъанасы къаршчы сёзле дейдиле.

Сёзледе магъана джаны бла бири бирине джууукъ келгенле боладыла. Аллай сёзлеге магъанасы джууукъ сёзле дейдиле.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 45-чи, 46-чы ишлени этерге.

V. Энчи иш. 47-чи ишни этерге.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Магъанасы джууукъ сёзле деб къаллай сёзлеге айтадыла? Къаришчы сёзле деб а? Къалай хайырланыргъа боллукъду аллай сёзле бла?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 10. 21-чи бетде 44-чю ишни этерге.

10-чу дерс

Дерсни темасы: Къош сёзле. Къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Жангы тема бла шагъарей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Магъанасы джууукъ сёзле деб къаллай сёзлеге айтадыла? Къаршчы сёзле деб а? Къалай хайырланыргъа боллукъду аллай сёзле бла?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Окъугъан темаларын тюз тындырыуну белгилеу

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: 49-чу, 50-чи ишлени джазыу.

IV. Жангы дерсни англатыу: 1. 48-чи ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълайдыла; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу:

Эки неда андан кёб тамырдан кьуралгъан сёзлеге кьош сёзле дейдиле. Кьош сёзлени бир кьауумунда тамырла бирге джазыладыла, бир кьауум кьош сёзлени ортасында уа дефис тартылады.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такыйкьа: («Дуркьу – дуркьу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 50-чю, 52-чи ишлени кьангада да джаза, тефтерлеге кёчюредиле, 51-чи ишни аууздан тындырыу.

V. Энчи иш: 49-чу иш.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Кьош сёзле деб кьалай сёзлеге айтадыла? Ала кьалай кьураладыла? Басымны кьалай салыб окьургъа керекди?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш : 1. Дерсде окьугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 11, § 12. 24-чю бетде 53-чю ишни этерге. Кьошакъ керек юй ишге: 54-чю иш

11-чи дерс

Дерсни темасы: Сёз. Сынау иш.

Дерсни мураты: 1. Окьугъан джорукъларын тюз джаза, айтымланы тюз джарашдыра билгенлерин тинтиу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адебликни, бир – бирине хатер этиуню сингдирирге.

4. Билимли, халатсыз джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа.

Дерсде окьуу керекле: 1. Окьуу китаб, дефтер, кьалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли кьошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Кьангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окьуйдула.*

2. Кьошакъ керек (материал) бла ишлеу: *сёзлени тюз джазыу джорукъну билирге.*

3. Кьангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *кёбчек, онгганча, мууал.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окьуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сохталаны текст бла танышдырыу.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Устаз окьуб, сохталагъа сынау ишни джаздыртады*

V. Энчи иш: Сохтала сынау ишни джазадыла.

VI. Энчи ишни тинтиу: *Кеслерини джазгъан ишлерин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу: *окьугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.*

2. Соруулагъа джууаб этиу:

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш : 1. Дерследе окьугъан джорукъланы кьайтарыб окьургъа.

Табигъат кьачда

Кьачхы кюнле келедиле. Табигъат да мыдах сыфат алгъанды. Джерни юсюн кьуу чапыракъла джабхандыла. Мылы кюн ала джумушакъ, кёбчек боладыла. Бусакъ терекде анда – мында, алтын капеклеча,

чапыракъла кёрюнедиле. Джел аланы чегет бауръа сюреди. Къобан кенг джайылгъанды. Суу сууукъдан онг-нганча кёрюнеди. Сууну джагъасында сууукъдан хансла мууал болуб, сууъа джатхандыла. Тёгерек шош болгъанды. Чыпчыкъланы тауушлары да эшитилмейди. Табигъат кышны келирин сакълайды.

12-чи дерс

Дерсни темасы: Тилни магъаналы кесеклери. Атны магъанасын къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Джангы темала бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу. 1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Сёзню къурамыны юсюнден не джангы зат билдигиз? Къаллай кесеклери барды? Къош сёзле деб къаллай сёзлеге айтадыла?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Окъугъан темаларын тюз тындырыуну белгилеу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: быйыл, сейир, баджарыргъа, суусар, сюлеусюн

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 55-чи, 58-чи ишлени окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темаларын ачыкълау; китабда темаланы джорукълары бла танышдырыу: Къарачай тилде кёб сёз барды, Ала бары бирча тюлдюле. Магъаналары, тюрлениулер, айтымда къуллукълары башхадыла. Ол башхалыкъларгъа кёре, тилни сёзлери къауумлагъа юлешинедиле. Аллай къауумлагъа тилни кесеклери дейдиле. Затны атын кёрюзген, ким? не? соруулагъа джууаб этген сёзлеге ат дейдиле.

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компютерде таблица бла танышдырыу: тилни кесеклерини таблицасы бла ишлеу

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 57-чи ишни тындырыу.

V. Энчи иш: 60-чы ишни тындырыу.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы темаланы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни кесеклери деб неге айтадыла? 3-чю классда тилни къайсы кесеклерини юсюнден окъугъан эдигиз? Быйыл къаллай тилни кесеклерин билдигиз? Ала къаллай сёзлени ачыкълайдыла?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 13, § 14. 28-чи бетде 59-чу ишни этерге.

13-чю дерс

Дерсни темасы: Тюз эмда иелик атла.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.
Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни кесеклери деб неге айтадыла?? Быйыл къаллай тилни кесеклерин билдигиз? Ала къаллай сёзлени ачыкълайдыла? Ат деб неге айтылады? Сыфат деб неге айтылады? Этим деб а?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Окъугъан темаларын тюз тындырыуну белгилеу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: суусар, сюлеусюн, къадыр, юзгере, тапчан.

IV. Жангы дерсни ангылатыу: 1. 61-чи ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: Затны къайсы бетдегисин, кимники болгъанын билдирмей айтылгъан атха тюз ат дейдиле. Зат къайсы бетде, кимники болгъанын билдириб айтылгъан атха иелик ат дейдиле.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *тилни кесеклерини таблицасы бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джоу, джоу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 63-чю, 64-чю ишлени тындырыу.

V. Энчи иш. 65-чи ишни тындырыу.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Ат деб неге айтадыла? Къаллай соруулагъа джууаб этеди? Ким деген соруугъа къаллай атла джууаб береди? Тюз ат деб къаллай атлагъа айтадыла? Иелик ат деб а?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 15. 28-чи бетде, 62-чи ишни этерге. *Къошакъ керек юй ишге:* 66-чы иш.

14-чю дерс

Дерсни темасы: Атны болушлары. Тюз атны джалгъаныуу.

Дерсни мураты: 1. Жангы темала бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Ат деб неге айтадыла? Къаллай соруулагъа джууаб этеди? Ким деген соруугъа

къаллай атла джууаб бередице? Тюз ат деб къаллай атлагъа айтадыла? Иелик ат деб а?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёзту-туш, айтым бла ишлетиу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: къараууз, илипин, зыкъы, заба.

IV. Жангы дерсни англатыу: 1. Окъуу китабда темаланы джорукълары бла танышдырыу: Магъанасына кёре, атны айтымда алты тюрлю формасы болады. Атны болушлада тюрленнгенине джалгъаныу дейдице. Магъанасы адамны тутхан атла болушлада ким? кимни? кимге? кимни? кимде? кимден? деген соруулагъа джууаб этедице. Адамдан къалгъан затланы билдирген атла уа не? нени? неге? нени? неде? неден? деген соруулагъа джууаб этедице.

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: Болушла бла соруулары бла ишлеу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 1) 67-чи, 69-чу ишлени ауздан тындырыу.

2) 72-чи, 75-чи ишлени дефтерледе джазгаргъа, 71-чи, 73-чю ишлени къангада кёзюу бла чыгъыб джазгаргъа.

V. Энчи иш: 70-чи, 75-чи ишлени тындырыу.

VI. Энчи ишни тинтиу.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы темаланы беги-тиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Ат деб неге айтадыла? Ненча болушу барды? Орус тилде уа ненча болуш болады?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 16, § 17. 32-чи бетде 69-чу, 34-чю бетде 74-чю ишлени этерге.

15-чи дерс

Дерсни темасы: Болуш джалгъулану тюз джазылыулары.

Дерсни мураты: 1. Жангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазгаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге сюймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Атны джалгъаныуу деб неге айтадыла? Магъанасы адамны танытхан атла къаллай соруулагъа джууаб этедице? Андан къалгъан атла уа?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: бёдене, уя, хыйлачы, къамчи, дженг.

IV. Жангы дерсни англатыу: Болуш джалгъулану сёзню ахыр бёлюмюнде ачыкъ тауушха неда сёзню артындагъы тунакы тауушха кёре боладыла. Ачыкъ тунакы тауушла да бирча тюлдюле, тюрлю – тюрлюдюле. Ол себебден болуш джалгъаулану тюрлюлери болады.

Атла кёблюк санда да джалгъанадыла. Кёблюк санны джалгъаулары – ла, – ле болгъанлары себебли,

болуш джалгъаулану да кёблук санда къуру эки тюрлюсю болады: иелик – ны, – ни, бериучю – гъа, – ге, тамалаучю – ны, – ни, орунлаучю – да, – де, башлаучю – дан, ден.

1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу. 36-чы бетде схемала бла ишлеу;

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *болушланы джалгъауларыны тюз джазылыу схема.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 76-чы, 80-чы ишлени дефтерледе джазыу;

77-чи ишни кёзюу бла чыгъыб, къангада тындырыу.

V. Энчи иш: 79-чу ишни этерге.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Атны болушлары къайсыладыла? Джалгъаула къаллай къуллукъ этедиле айтым къурауда? Къаллай джалгъаулары барды болушланы?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библик келирге.

2. § 18. 36-чы бетде 78-чи ишни этерге.

16-чы дерс

Дерсни темасы: Иелик эмда тамамлаучю болушла. Къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге сюймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Атны джалгъаныуу деб неге айтадыла? Атны болушлары къайсыладыла? Джалгъаула къаллай къуллукъ этедиле айтым къурауда? Къаллай джалгъаулары барды болушланы?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Окъугъан темаларын тюз тындырыуну белгилеу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *тенг, бузоу, кёпюр, джулдуз.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 82-чи ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Иелик болушдагъы ат тилни кесеклеринден ат бла байланыб келеди. Тамамлаучю болушдагъы а этим бла байланыб келеди.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: *87-чи ишни дефтерлеге джазартъа; 85-чи, 88-чи ишлени къангада кёзюу бла джазыб, дефтерлеге кёчюрюу.*

V. Энчи иш: 83-чю, 84-чю ишлени тындырыу.

VI. Энчи ишни тинтиу:

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Иелик бла тамамлаучю болушланы бир – биринден къалай айырыргъа боллукъду?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерседе окъугъан джорукъну би-
либ келирге.

2. § 19, § 20. 40-чы бетде 86-чы ишни этерге. (дерседе джетишалмай къалгъан ишлерин юйде тындырыргъа.)

17-чи дерс

Дерсни темасы: Ат. Тилни магъаналы кесеги.
Сынау иш.

Дерсни мураты: 1. Окъугъан джорукъларын тюз джаза, айтымланы тюз джарашдыра билгенлерин тинтиу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адебликни, бир – бирине хатер этиуню сингди-
рирге.

4. Билимли, халатсыз джаза билген ажымсыз ке-
рек болгъанын ангыларгъа.

Дерседе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къа-
лам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек
(материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, ха-
рифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу:
сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *сёзлени тюз джазыу джорукъну билирге.*

3. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *чайыр, ийис, кзыл, тиек, ышыкъ.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сохталаны текст бла танышдырыу.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Устаз окъуб, сохталагъа сынау ишни джаздыртады.*

V. Энчи иш: *Сохтала сынау ишни джазадыла.*

VI. Энчи ишни тинтиу: *Кеслерини джазгъан ишле-
рин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы беги-
тиу: *окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.*

2. Соруулагъа джууаб этиу.

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерследе окъугъан джорукъланы къайтарыб окъургъа.

Нызы

Нызы чегет къарангыды. Аны ичинде хаман да мылы ийис турады. Аланы ийнелери бетни, кголланы тырнайдыла. Чегет кзыйырни узунлугъуна кзалын джаш нызычыккъла ёседиле. Къалай ариудула была чегетде! Гитче нызычыккъла уа уллу нызыдан юзюлген мынчаккълагъа ушайдыла.

Нызы – бек багъалы терекди. Аны агъачындан къагъыт этедиле. Нызы кзыл, тиек кгобузда да джырлайды, юй керек да этиледди. Кзалын нызы чегетде кзыш сууукъдан, борандан хар тюрлю чыпчыккъла, джаныуарла да кеслерине ышыкъ табадыла.

18-чи дерс

Дерсни темасы: Сыфатны магъанасы.

Дерсни мураты: 1. Дерсни къайтарыу бла билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингди-
рирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерседе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къа-
лам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.
3. Компьютерде темагъа керекли кьошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.
2. Дерсге хазырланыу.
3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны атын танытхан сёзлени тилни къайсы кесеги белгилейди? Энци атла деб къаллай сёзлеге айтылады? Тукъум атла деб а? Атны санлары деб неге айтылады?*

3. Кьошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёз-тутуш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *джамчы, джауум, мамурач, уя, дугъум, кюрке*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

IV. Жангы дерсни ангылатыу: 1. 89-чу ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Затны ышанын, тюрсюнюн кёргюзген сёзле ат бла байланадыла. Къайлай? неллай? соруулагъа джууаб этедиле.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *тилни кесеклери деген таблица бла ишлеу.*

4. Китаб бла ишлеу: *92-чи ишни дефтерледе джазгъа; 91-чи ишни къангада кёзюу бла джаза, дефтерлеге кёчюрюу.*

V. Энци иш: *90-чы ишни этерге.*

VI. Энци ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы теманы беги-тиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазгъа.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Затны ышанын кёргюзген сёзлени тилни къайсы кесеги ачыкълайды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланады?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 21. 43-чю бетде 93-чю ишни этерге.

19-чу дерс

Дерсни темасы: Тюз сыфатла.

Дерсни мураты: 1. Жангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазгъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли кьошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Затны ышанын кёргюзген сёзлени

тилни къайсы кесеги ачыкълайды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланады?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: юркек, къызбай, тенгиз, джаныуар
Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 96-чы ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, десни темасын ачыкълайдыла; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Затны ышанын, тюрсюнюн кёргюзген, къаллай? неллай? деген соруулагъа джууаб этген тилни кесегине сыфат дейдиле. Тамыры, джалгъауу айырылмагъан сыфатла тюз сыфатла дейдиле.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери деген таблица бла ишлеу.*

4. Китаб бла ишлеу: 97-чи, 98-чи ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: Къангада берилген сёзтутушлада сыфатны къуралгъанына кёре, къауумлаб джазаргъа. Эки сёзтутушха сохтала кеслери айтымла къураб джазаргъа: къарангы кече, джулдузлу кече, джылы жангур, джайгъы жангур, сейир хапар, къурашдырылгъан хапар. 96-чы иш.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы беги-тиу: *окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Затны ышанын кёргюзген сёзлени тилни къайсы кесеги ачыкълайды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланады?*

3. Ишге багъа беруу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 22. 44-чю бетде 95-чи ишни этерге.

20-чы дерс

Дерсни темасы: Къайтарыу. Сыфат.

Дерсни мураты: 1. Дерсни къайтарыу бла билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырлануу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Затны ышанын кёргюзген сёзлени тилни къайсы кесеги ачыкълайды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланады?*

2. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Окъугъан темаларын тюз тындырыуну белгилеу.*

3. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: юркек, буу, сейир, джауум, къызбай.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сыфатны юсюнден окъулгъанны къайтарыб айтыргъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 99-чу, 100-чю ишлени этерге.

V. Энчи иш: Тюз сыфатланы табыгъыз: *Даут, менден эсе табыракъ сёзлю, батыр кёллю келечи керек*

эди. Бу сууукъ дуппурда чөгюбмю турлукъбуз? Ахмат сакъал, мыйыкъ джангы ургъан, кенг имбашлы, сир къатхан, чырайлы джашды. Къап – къарады чачы – башы. Не ауур машок салсанг да, белин бюкмей элтирча къарыуу барды. Къазий джумушакъ джюрекли, саулукъсуз атасы, Нафисатны къыйын джашауун кёрюб, аны кёлтюралмай, юйден, арбаздан чыгъыб, не чегетде отун эте, не ныгъышлада баш кечиндиреди.

VI. Энчи ишни тинтиу.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Затны ышанын кёргюзген сёзлени тилни къайсы кесеги ачыкълайды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланады? Тюз сыфатла деб къаллай сёзлеге айтадыла?*

3. Ишге багъа беруу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 23. «Ана тил» китабдан тюз сыфатлары болгъан 7 айтым табыб джазаргъа

21-чи дерс

Дерсни темасы: Санауну магъанасы. Санчы бла тизгинчи санаула.

Дерсни мураты: 1. Джангы темала бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Затны ышанын кёргюзген сёзлени тилни къайсы кесеги ачыкълайды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланады? Тюз сыфатла деб къаллай сёзлеге айтадыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сурат бла берилген элберлени билирге джорукъла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *хорлам, онеки, кеме, тохсан, джик.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 101-чи, 104-чю ишлени окъуб, сорууларына джууаб эте, дерни темаларын ачыкълау; китабда темаланы джорукълары бла танышдырыу: *Затланы санларын, тизгинде орунларын, кзуру санны кёргюзген, ненча? ненчанчы? деген соруулагъа джууаб этген сёзлеге санау дейдиле. Ненча? деген соруугъа джууаб этген санаугъа санчы санау дейдиле. Ненчанчы? деген соруугъа джууаб этген санаугъа тизгинчи санау дейдиле.*

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *тилни кесеклери деген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркзу – дуркзу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: *102-чи ишни кёзюу бла къангада джазыб, дефтерлеге кёчюрюу; 105-чи, 108-чи ишлени тындырыу.*

V. Энчи иш: сёзле тилни къайсы кесеги болгъанын айтадыла: байрам, джауумлу, ол, береди, беш, къара, мен, шоркъа, кыгычырыргъа, Черкесск, ауруулу, биз, учаргъа, хауа; 107-чи иш

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы темаланы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Санау деб тилни къаллай кесеги не айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этеди?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерседе окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 24, § 25. 47-чи бетде 103-чю, 49-чу бетде 106-чы ишлени этерге. 50-чю бетде суратха текст къурашдырыб келирге.

22-чи дерс

Дерсни темасы: Суратлау текст: сурат бла ишлеу.

Дерсни мураты: 1. Жангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Халатсыз, билимли джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа.

Дерседе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу:

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Суратда адамла къайда турадыла? Ала не ишлейдиле? Сабийле кимге болу-*

шадыла? Малланы къайда тутардыла? Ала берген сютден не зат этиледиле? Фермада ишлеген тынчмыды, къыйынмыды? Нек? Сиз а баргъанмысыз малланы къатына? Не бла болушхан эдигиз? Сиз уллула болсагъыз, джукъ мал тутаргъа излерикмисиз? Не хайыры барды аланы?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *суратны къалай суратларгъа керек болгъанын тинтиу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *аркъан, фляга, юй хайуанла, джайлыкъ, сюрючю.*

IV. Жангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Суратха къараб, айтымла къурааргъа. Айтымладан текст джараишдырыргъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Текстны устаз сохтала бла бирге сюзеди.*

V. Энчи иш: Сохтала къурагъан текстни кёллерине келгенча джазадыла.

VI. Энчи ишни тинтиу: *джазгъан ишлерин сохтала кеслери тинтедиле*

VII. Дерсни тамамлау. 1. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерследе окъугъан джорукъланы къайтарыб окъуб келирге.

23-чю дерс

Дерсни темасы: Санауланы тюз джазыу.

Дерсни мураты: 1. Жангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерседе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.
3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.
2. Дерсге хазырланыу.
3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Санау деб тилни къаллай кесегине айтылады? Санчы санау деб къаллай санаугъа айтылады? Тизгинчи санау деб а? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле.*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: керелерге, юлеширге, экиджюз, экиминг.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 110-чу ишни борчун ауздан тындыра, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъуу бла танышдырыу: *Онбирден онтогъузгъа дери, экиджюзден тогъузджюзге дери къош санауладыла. Бу къауум санаула экишер тамырдан къуралгъандыла, бирге джазыладыла. Эки, юч неда талай сёзден къуралгъан санаула къурау санауладыла. Ала башха – башха джазыладыла.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *тилни кесеклери деген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 111-чи, 115-чи ишлени дефтерледе тындырыу. 114-чю, 116-чы ишлени къангада кёзюу джаза, дефтерлеге кёчюрюу.

V. Энци иш: 110-чу, 112-чи ишлени этиу.

VI. Энци ишни тинтиу.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.
2. Соруулагъа джууаб этиу: *Къош санаула деб къаллай санаулагъа айтылады, тюз джазылыудан къаллай джорукълары болады? Къурау санаула деб а къаллай санаугъа айтылады, тюз джазыулыудан къаллай джорукълары болады?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 26. 52-чи бетде 113-чю ишни этерге. *Къошакъ керек юй ишге:* «Санау» деген темагъа проект неда презентация хазырларгъа боллукъдула.

24-чю дерс

Дерсни темасы: Къайтарыу. Санау.

Дерсни мураты: 1. Дерсни къайтарыу бла билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.
2. Дерсге хазырланыу.
3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу:
2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Къош санаула деб къаллай санау-*

лагъа айтылады, тюз джазылыудан къаллай джорукълары болады? Къурау санаула деб а къаллай санаугъа айтылады, тюз джазыулыудан къаллай джорукълары болады? Болушлада санау тарх къалай джазылады?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Окъугъан темаларын тюз тындырыуну белгилеу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш:

IV. Жангы дерсни ангылатыу: 1. 121-чи ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Санауну юсюнден окъулгъанны къайтарыгъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: *118-чи, 123-чю ишлени этерге. 122-чи ишлени къангада кёзюу бла этерге.*

V. Энци иш: Санчы санаулары бир сыз бла тизгинчи санаулары эки сыз бла сызыгъыз. Менге он джыл болгъанды. Биз тёртюнчю классда окъуйбуз. Сен биринчи партада олтураса. Тамбла онеки сагъатда экскурсиягъа барлыкъбыз. Ол мекамны беш этажлы этиб ишлегендиле. Школда джыйырма кабинет барды. Бюгюн айны онтогузунчу кюнюдю. Баш кюн бизни алты дерсибиз болады. Анам тюкенден он дефтер сатыб алды. Къарнашым сегизинчи классда окъуйду. 117-чи ишни да этерге.

VI. Энци ишни тинтиу: Бир – бирини ишлерин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Санау деб тилни къаллай кесегине айтылады? Санчы санау деб къаллай санаугъа айтылады? Тизгинчи санау деб а? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Къош санаула деб къаллай санаулагъа айтылады, тюз джазылыудан къаллай джорукълары болады? Къурау санаула деб а къаллай санаугъа айтылады, тюз джазыулыудан къаллай джо-*

рукълары болады? Къош санаула деб къаллай санаулагъа айтылады, тюз джазылыудан къаллай джорукълары болады? Къурау санаула деб а къаллай санаугъа айтылады, тюз джазыулыудан къаллай джорукълары болады? Болушлада санау тарх къалай джазылады?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсе окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 27. 54-чю бетде 119-чу, 120-чы ишлени этерге.

25-чи дерс

Дерсни темасы: Санау. Сынау иш.

Дерсни мурагы: 1. Окъугъан джорукъларын тюз джаза, айтымланы тюз джаращдыра билгенлерин тинтиу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адебликни, бир бирине хатер этиуню сингдирирге.

4. Билимли, халатсыз джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа.

Дерсе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *сёзлени тюз джазыу джорукъну билирге.*

3. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *сейир, чунгуруну, джууукъ.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сохталаны текст бла танышдырыу.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Устаз окъуб, сохталагъа сынау ишни джаздыртады.*

V. Энчи иш: Сохтала сынау ишни джазадыла.

VI. Энчи ишни тинтиу: *Кеслерини джазгъан ишлерин тинтедиле*

VII. Дерсни тамамлау:

1. Джангы теманы бегитиу: *окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.*

2. Соруулагъа джууаб этиу:

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерследе окъугъан джорукъланы къайтарыб окъургъа.

Байкал кёл

Дунияны башында Байкал кёл сейир кёллени бирине саналады. Аны чунгуруну узунлугъу алтыджюз отуз алты, кенлиги уа сексан километрди. Кёлню джагъасыны узунлугъу саулай да эки минг бешджюз километр барды. Аны теренлигича теренлиги болгъан кёл да джокъду – бир минг алтыджюз джыйырма метр. Кёлню сууу Азов тенгизни сууундан тохсан кереге кёбдю. Ариу кюн къыркъ метр теренликге таш тюбю кёрюнеди. Байкал кёлге ючджюз отуз алты къобан къошулады, андан а джангыз Ангара чыгъады.

Якутланы тиллеринде «Байкал» «бай тенгиз» дегенликлериди. Кертиси бла да, анда мингнге джууукъ хар тюрлю ханс, бир минг алтыджюзден артыкъ чабакъ бла джанууарла табылгъандыла.

26-чы дерс

Дерсни темасы: Алмашны магъанасы. Бетлеучю алмашла.

Дерсни мураты: 1. Джангы темала бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге сюймекликлерин терен этерге.

Дерседе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълый, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Санау деб тилни къллай кесегине айтылады? Санчы санау деб къллай санаугъа айтылады? Тизгинчи санау деб а? Къллай соруулагъа джууаб этедиле? Къош санаула деб къллай санаулагъа айтылады, тюз джазылыудан къллай джорукълары болады? Къурау санаула деб а къллай санаугъа айтылады, тюз джазыулыудан къллай джорукълары болады? Болушлада санау тарх къллай джазылады?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтушу, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *хоншу, ыйыкъ, алаамат, джурт.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 124-чю, 128-чи ишлени окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темаларын ачыкълыйдыла; китабда темаланы джорукълары бла танышдырыу: *Айтымда атны, сыфатны, санауну алмашдырыб, аланы орнуна джорюучю сёзлеге алмаш дейдиле. Алмашла атны, сыфатны, санауну*

сорууларына джууаб береди. Ишни ким этгенин билдирген алмашлагъа бетлеучю алмашла дейдиле. Ала бетлени кѳргюзедиле.

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери деген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: *125-чи, 129-чу ишлени тындырыу. 131-чи ишни кѳзюу бла къангада этиб, дефтерлеге кѳчюрюрге.*

V. Энчи иш: Керексизге къайтарылыб айтылгъан сѳзлени алмашла бла ауушдуругъуз. *Аминат орамгъа чабыб чыкъды. Аминат кюллюгюн юйде унутхан эди. Аминат ызына юйге чабыб кирди. Аминатны кюллюгю бек ариу эди. Аминат кюллюгюн бек джарата эди.*

Бизни киштигибиз бек эринчекди. Бизни киштигибиз терезе тубюнде джатыб, чыпчыкълагъа къараб турургъа сюеди. Бизни киштигибизни къуйругъу узунду. Киштигибиз джукълагъан заманында къуйругъу бла хамхотун джабаргъа сюеди. 126-чы ишни да этерге.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы темаланы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Алмаш деб тилни къалай кесегине айтылады? Тилни къайсы кесеклери бла алмашынадыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле?*

3. Ишге багъа беруу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 28, § 29. 57-чи бетде 127-чи, 59-чу бетде 130-чу ишлени этерге.

27-чи дерс

Дерсни темасы: Бетлеучю алмашланы джалгъаныулары.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъарей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазургъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сѳзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълый, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Алмаш деб тилни къалай кесегине айтылады? Тилни къайсы кесеклери бла алмашынадыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Бетлеучю алмашла деб къалай алмашлагъа айтадыла? Ала нени кѳргюзедиле?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сѳзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сѳзлюк иш: *бузджаргъыч, кеме, пелиуан, къууанч*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: 59-чу, 60-чы бетледе джорукъ бла ишлеу.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери, бетлеучю алмашла деген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 132-чи, 134-чю, 135-чи ишлени этиу.

V. *Энчи иш*: 136, 137-чи ишлени этерге (сайлагъанларын).

VI. *Энчи ишни тинтиу*: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. *Дерсни тамамлау*: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Алмаш деб тилни къаллай кесегине айтылады? Тилни къайсы кесеклери бла алмашынадыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Бетлеучю алмашла деб къаллай алмашлагъа айтадыла? Ала нени кёргюзедиле? Болушлада къалай тюрленедиле?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 30. 60-чы бетде 133-чю ишни этерге.

28-чи дерс

Дерсни темасы: Болуш джалгъаулану тюз джазылыулары.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартгъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. *Сабийлени эслерин дерсге буруу*.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырлануу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. *Юйге берилгенни тинтиу*: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Алмаш деб тилни къаллай кесегине айтылады? Тилни къайсы кесеклери бла алмашынадыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Бетлеучю алмашла деб къаллай алмашлагъа айтадыла? Ала нени кёргюзедиле? Болушлада къалай тюрленедиле?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. *Сёзлюк иш*: *иерге, хатер, суукъ.*

IV. *Джангы дерсни ангылатыу*: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу:

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *тилни кесеклери, бетлеучю алмашла деген таблицала бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 138-чи, 140-чы ишлени тындырыу. 141-чи ишни къангада этедиле.

V. *Энчи иш*: 139-чу ишни этерге.

VI. *Энчи ишни тинтиу*: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. *Дерсни тамамлау*: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Алмаш деб тилни къаллай кесегине айтылады? Тилни къайсы кесеклери бла алмашынадыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Бетлеучю алмашла деб къаллай алмашлагъа айтадыла? Ала нени кёргюзедиле?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 31. «Ана тил» китабдан бетлеучю алмашлары болгъан 6 – 7 айтым джазыб алыргъа

29-чу дерс

Дерсни темасы: Къайтарыу. Алмаш.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге соймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Алмаш деб тилни къаллай кесегине айтылады? Тилни къайсы кесеклери бла алмашынадыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Бетлеучю алмашла деб къаллай алмашлагъа айтадыла? Аланени кёрюзедиле? Болушлада къалай тюрленедиле?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: сейир, ие, ийне.

IV. Жангы дерсни ангылатыу: 1. 142-чи ишни сорууларына джууабларын табыб, дерсни тамасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Алмашны юсюнден окъулгъанни къайтарыб айтыргъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери, бетлеучю алмашла деген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 143-чю, 145-чи ишлени тындырыу.

V. Энци иш: 144-чю ишни этерге.

VI. Энци ишни тинтиу: *Бир-бири ишин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Алмаш деб тилни къаллай кесегине айтылады? Тилни къайсы кесеклери бла алмашынадыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Бетлеучю алмашла деб къаллай алмашлагъа айтадыла? Аланени кёрюзедиле? Болушлада къалай тюрленедиле?*

3. Иште багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 32. Хар бир бетлеучю алмаш бла айтым къурашдырыб джазаргъа

30-чу дерс

Дерсни темасы: Алмаш. Сынау иш.

Дерсни мураты: 1. Окъугъан джорукъларын тюз джаза, айтымланы тюз джарашдыра билгенлерин тинтиу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адебликни, бир – бирине хатер этиуню сингдирирге.

4. Билимли, халатсыз джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *сёзлени тюз джазыу джорукъну билирге.*

3. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: уя, кюрт, къууанчын.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сохталаны текст бла танышдырыу.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Устаз окъуб, сохталагъа сынау ишни джаздыртады.*

V. Энчи иш: Сохтала сынау ишни джазадыла.

VI. Энчи ишни тинтиу: *Кеслерини джазгъан ишлерин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы беги-тиу: *окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.*

2. Соруулагъа джууаб этиу:

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерследе окъугъан джорукъланы къайтарыб окъургъа.

Агъач къоянчыкъ

Чегетде агъач къоянчыкъ джукъгъа джарсымай джа-шагъанды. Нызы терекни уллу бутагъында джукъла-гъанды. Кесинден сора, кишини юсюнден къайгъырмагъан-ды. Бёлек замандан анга гитче балачыкъла туугъанды-ла. Агъач къоянчыкъ аланы къатындан чыртда джукъ-гъа кетмегенди. Къыш келгенди. Чегетде кюртле юзюлюб тебрегендиле. Аллай бир кюрт келиб, агъач къоянчыкъ-ны уясын басханды. Ол кеси чартлаб чыкъгъанды, ба-

лачыкълары уа кюрт тюбюнде кгалгъандыла. Агъач къоянчыкъ кгарны кгазыб тебрегенди. Уясына заран болмай тургъанын кёргенинде, ол бек къууанганды. Аны къууанчын джукъ да мыдах эталлыкъ тюлдю.

31-чи дерс

Дерсни темасы: Этимни магъанасын къайта-рыу.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын синг-дирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къа-лам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джа-зыудан квангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *шууулдаргъа, кгазан, джангур, кюкюрерге*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Этимни юсюнден окъулгъанны къайтарыб айтыргъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 147-чи, 149-чу ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 148-чи ишни этерге.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библиб келирге.

2. § 33. 64-чю бетде 146-чы ишни этерге. Къошакъ керек юй ишге: *Джайылмагъан айтымланы джайылгъанла этиб джазаргъа.*

32-чи дерс

Дерсни темасы: *Этимни заманлары.*

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *айырма, джаш тёллю, багъаргъа, джегерге.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 150-чю ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Этимни юч заманы барды: бусагъат заман (не этеди?), боллукъ заман (не этерикди?), озгъан заман (не этди?)*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери, этимни заманлары таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 153-чю, 154-чю ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 151-чи ишни этерге.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла? Этимни къаллай заманлары барды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

§ 34. 67-чи бетде, 152-чи ишни этерге.

33-чю дерс

Дерсни темасы: Этимни джегилиюу. Этимни бусагъат заманы.

Дерсни мураты: 1. Джангы темала бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыгудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла? Этимни къаллай заманлары барды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыгудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *терге, табла, мюйюш, оджакъ, сын-джыр*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 163-чю ишни сорууларына джууаб эте, дерсни темаларын ачыкълау; китабда 64-чю, 65-чи бетледе темаланы джорукълары бла танышдырыу: *Этимни заманлада, бетледе, санлада тюрленнгенине этимни джегилиюу дейдиле. Этимни бусагъат заманы ишни бола тургъанын билдиреди, не этеме? не этесе? не этеди? деген соруулагъа джууаб береди.*

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *тилни кесеклери, этимни джегилиюу таблицала бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: (*«Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.*)

4. Китаб бла ишлеу: *джорукъла бла танышыу. 155-чи, 156-чы, 158-чи ишлени тындырыу.*

V. Энчи иш: 159-чу, 160-чы ишлени этерге.

VI. Энчи ишни тинтиу: *Бир – бири ишин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы темаланы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла? Этимни къаллай заманлары барды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Этимни джегилиюу деб неге айтадыла?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 35, § 36. 69-чу бетде 157-чи, 69-чу бетде 162-чи ишлени этерге.

34-чю дерс

Дерсни темасы: Этимни озгъан заманы. Озгъан заманда этимни джегилиюу.

Дерсни мураты: 1. Джангы темала бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темалагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла? Этимни къаллай заманлары барды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Этимни джегилиую деб неге айтадыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *сермешу, баппу, чёмюч, джортургъа.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 164-чю, 169-чу ишлени окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темаларын ачыкълау; китабда 72-чи бетде темаланы джорукълары бла танышдырыу: *Этимни озгъан заманы ишни этилиб бошалгъанын кёргюзеди, не этдим? не этдинг? не этди? не этгенсе? не этген эдим? не этген эдинг? не этген эди? деген соруулагъа джууаб этеди.*

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *тилни кесеклери, этимни джегилиую таблицала бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 165-чи, 167-чи, ишлени тындырыу. 170-чи ишни кёзюу бла къангада этерге.

V. Энци иш: 166-чы ишни этерге.

VI. Энци ишни тинтиу: *Бир-бири ишин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы темаланы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла? Этимни къаллай заманлары барды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Этимни джегилиую деб неге айтадыла? Озгъан заманда къаллай ишни кёргюзеди?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 37, § 38. 74-чю бетде 168-чи, 75-чи бетде 171-чи ишлени этерге. Къошакъ керек юй ишге: тилбургъучну азбар этерге

35-чи дерс

Дерсни темасы: Этимни боллукъ заманы. Боллукъ заманда этимни джегилиую.

Дерсни мураты: 1. Джангы темала бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.
2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла? Этимни къаллай заманлары барды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Этимни джегилиюу деб неге айтадыла? Озгъан заманда къаллай ишни кёргюзеди?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *кийим, джумуш, чолпан, тесукъа, учунургъа.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 172-чи, 176-чы ишлени окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темаларын ачыкълау; китабда 76-чы, 77-чи бетледе темаланы джорукълары бла танышдырыу: *Этимни боллукъ заманы ишни энди этиллигин билдиреди, не этерикме? не этериксе? не этерикди? не этерме? не этерсе? не этер? деген соруулагъа джууаб этеди.*

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери, этимни джегилиюу таблица бла ишлеу*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу-дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: *173-чю, 175-чи ишлени тындырыу. 178 чи ишни къангада кёзюу бла этерге.*

V. Энчи иш: 174-чю ишни этерге.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы темаланы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб*

этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла? Этимни къаллай заманлары барды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Этимни джегилиюу деб неге айтадыла? Боллукъ заманда къаллай ишни кёргюзеди?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 39, § 40. 78-чи бетде 177-чи ишни этерге. Къошакъ керек юй ишге: проект неда презентация иш хазырларгъа боллукъдула

36-чы дерс

Дерсни темасы: Этимни айтымда къуллугъу. Къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб*

этедиле? Тилни кзайсы кесеги бла байланадыла? Этимни кзаллай заманлары барды? Кзаллай соруулагга джууаб этедиле? Этимни джегилиюу деб неге айтадыла? Боллукз заманда кзаллай ишни кзргюзеди?

3. Кшошакз керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан кзангада сззлени джазадыла.*

4. Кзангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сззлюк иш: *исси, миллет, этгюр, четен, мамырлыкз.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 179-чу ишни окзуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкзлайдыла; китабда 79-чу бетде теманы джоругзу бла танышдырыу: *Этим айтымда хапарчы болады. Башчыны не этгенин, не этеригин, анга не болгзанын, не боллугзун кзргюзеди.*

2. Дерсни темасын ангылагзаныларын, неда нени ангыламагзаныларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери, этимни джегилиюу таблица бла ишлеу.*

Солуу такзыйкзга: («Дуркзу-дуркзу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 183-чю, 184-чю ишлени ауудан этиу; 180-чы, 187-чи ишлени тындырыу. 186-чы ишни кззюу бла кзангада этедиле.

V. Энчи иш: 181-чи, 185-чи ишлени этерге.

VI. Энчи ишни тинтиу: *Бир-бири ишин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагга джууаб этиу: *Затны ишин кзргюзген сззлеге кзалай дейдиле? Кзаллай соруулагга джууаб этедиле? Тилни кзайсы кесеги бла байланадыла? Этимни кзаллай заманлары барды? Кзаллай соруулагга джууаб этедиле? Этимни джегилиюу деб неге айтадыла? Боллукз заманда кзаллай ишни кзргюзеди? Этимни айтымда кзуллугзу?*

3. Ишге багга бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окзугзан джорукзну билиб келирге.

2. § 41, § 42. 79-чу бетде 179-чу, 81-чи бетде 182-чи ишлени этерге.

37-чи дерс

Дерсни темасы: *Этим. Сынау иш.*

Дерсни мураты: 1. Окзугзан джорукзлары тюз джаза, айтымланы тюз джарашдыра билгенлерин тинтиу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартга юретирге.

3. Адебликни, бир – бирине хатер этиуню сингдирирге.

4. Билимли, халатсыз джаза билген ажымсыз керек болгзанын ангыларгга.

Дерсде окзуу керекле: 1. Окзуу китаб, дефтер, кзалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагга керекли кшошакз керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Кзангагга кюнню, дерсни темасын, сззлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкзлай, джазгзаныларын окзуйдула.*

2. Кшошакз керек (материал) бла ишлеу: *сззлени тюз джазыу джорукзну билирге.*

3. Кзангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сззлюк иш: *аяз, джаныуар, кзкге.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окзуу китабда теманы джоругзу бла танышдырыу: *Сохталаны текст бла танышдырыу.*

2. Дерсни темасын ангылагзаныларын, неда нени ангыламагзаныларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Устаз окзуб, сохталагга сынау ишни джаздыртады*

V. Энчи иш: *Сохтала сынау ишни джазадыла.*

VI. Энчи ишни тинтиу: *Кеслерини джазгзан ишлерин тинтедиле*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы беги-тиу: *окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.*

2. Соруулагъа джууаб этиу:

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерследе окъугъан джорукъланы къайтарыб окъургъа.

Чегет ёртен

Отха сансыз къарагъандан болады чегет ёртен. Сернекни, кёсеуню иги джукълатмайын къоюб кетедиле. Алагъа уа не аз да аязчыкъ ургъанлай, от юрюлюб джанады. Гитче отчукъдан кебиб тургъан бутакъчыкъ къабынады. Андан да кебиб тургъан хансла, чапыракъла къабынадыла. Арты уа уллу ёртен болады, къалын тютюн кёкге дери созулады. Ол ненча терекни къурутурукъду! Къаллай бир чегет джаныуар ёллюкдю!

Чегетни кюйюб бошагъан джерлери адамны джюреги къоркъурча болады. Къара джер, аугъан тереклени къара тёнгеклери. Джангыдан ол джерде чегет ёсгенчиннге, кёб джылла кетерикдиле.

38-чи дерс

Дерсни темасы: Сёзлеуню магъанасы.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге соймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Затны ишин кёргюзген сёзлеге къалай дейдиле? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Тилни къайсы кесеги бла байланадыла? Этимни къаллай заманлары барды? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Этимни джегилиую деб неге айтадыла? Боллукъ заманда къаллай ишни кёргюзеди? Этимни айтымда къуллугъу?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *джыйылыу, джорукъ, сокъмакъ, келбет*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сёзлеу тилни кесегиди. Ишни къачан, къайда, къалай, этилгенин кёргюзеди. Къачан? къайда? къалай? деген соруулагъа джууаб этеди.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *тилни кесеклери деген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: (*«Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.*)

4. Китаб бла ишлеу: *188-чи, 189-чу ишлени тындырыу.*

V. Энчи иш: Къангада берилген сёзтутушланы къуралгъанларына кёре, къауумлаб джазаргъа теджейди: *дженгил челекле, ауур солуйду, ариу гоккала, дженгил барадыла, ауур машок, ариу джазады, сууукъ суу, сейир китаб, сууукъ къарады, сейир сёлешдиле. Эки сёзтутуш бла айтымла къууаргъа.*

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Сёзлеу деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш : 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 43. 85-чи бетде 190-чы ишни этерге.

39-чу дерс

Дерсни темасы: *Къачан? Къайда? Къалай?* деген соруулагъа джууаб этген сёзлеуле.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыгудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Сёзлеу деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёз-тутуш, айтым бла ишлетиу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *мычымай, къыбыла, къапхакъ, джызылдаргъа.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 191-чи ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълайдыла; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сёзлеу тилни кесегиди. Ишни къачан, къайда, къалай, этилгенни кёргюзеди. Къачан? къайда? къалай? деген соруулагъа джууаб этеди. Сёзлеу сыфат бла келирге боллукъду. Сыфат бла келсе, затны ышаныны мардасын кёргюзеди.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *тилни кесеклери деген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: (*«Дуркъу-дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.*)

4. Китаб бла ишлеу: *192-чи, 193-чю ишлени тындырыу.*

V. Энчи иш: 191-чи ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: *Бир – бири ишин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Сёзлеу деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Затны ишин ачыкълагъандан сора не затны ачыкълайды сёзлеу?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш : 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 44. 81-чи бетде 194-чю ишни этерге.

40-чы дерс

Дерсни темасы: *Къачан? Къайда? Къалай?* деген соруулагъа джууаб этген сёзлеуле.

Дерсни мураты: 1. Ал дерсдеги тема бла терен шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырлануу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Сёзлеу деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Затны ишин ачыкълагъандан сора не затны ачыкълайды сёзлеу?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетиу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *эртденбла, чартлаб, джююлдеб.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъун джангыдан эсге тюшюрюу: *Сёзлеу тилни кесегиди. Ишни къачан, къайда, къалай, этилгенин кёргюзеди. Къачан? къайда? къалай? деген соруулагъа джууаб этеди. Сёзлеу сыфат бла келирге боллукъду. Сыфат бла келсе, затны ышаныны мардасын кёргюзеди.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сююю.

3. Компютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери деген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: (*«Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.*)

4. Китаб бла ишлеу: *195-чи, 196-чы ишлени тындырыу. 198-чи ишни къангада кёзюу бла джазыу.*

V. Энчи иш: 197-чи ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Сёзлеу деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Затны ишин ачыкълагъандан сора не затны ачыкълайды сёзлеу?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 44. 89-чу бетде 199-чу ишни этерге. Къошакъ керек юй ишге: «Ана тил» китабдан сёзлеулери болгъан 5-7 айтым табыб джазаргъа.

41-чи дерс

Дерсни темасы: Сёзлеуню тюз джазылыуу. Къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъарей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырлануу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклерини юсюнден не билесиз? Сёзлеу деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Затны ишин ачыкълагъандан сора не затны ачыкълайды сёзлеу.*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *ийириге, къапхакъ, къууанч, мюрзеу.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 200-чю ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Бир басымлы къош сёзлеуле бирге джазыладыла. Бирча неда ушаш тамырладан къуралгъан къош сёзлеуле сызчыкъ бла джазыладыла.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *тилни кесеклери деген таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 203-чю, 204-чю ишлени тындырыу. 206-чы ишни кёзюу бла къангагъа чыгъыб джазаргъа.

V. Энчи иш: 201-чи ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бири-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Сёзлеу деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Затны ишин ачыкълагъандан сора не затны ачыкълайды сёзлеу? Сёзлеуню тюз джазылыуундан къаллай джорукъланы билдигиз?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 45. 90-чы бетде 202-чи, 91-чи бетде 205-чи ишлени этерге. *Къошакъ керек юй ишге:* «Сёзлеу» деген темагъа проект неда презентация иш хазырларгъа боллукъдула.

42-чи дерс

Дерсни темасы: Байламны магъанасы.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Сёзлеу деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Затны ишин ачыкълагъандан сора не затны ачыкълайды сёзлеу? Сёзлеуню тюз джазылыуундан къаллай джорукъланы билесиз?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *сырт, джуунургъа, сабан, хали.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 207-чи ишни окъуб, байламланы айтымда къуллукъларына эс бёлдюрюб, соруулагъа да джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Айтымны членлерин неда айтымланы кеслерин бири бирине байлагъан къуллукъчу сёзлеге байламла дейдиле.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 208-чи, 210-чу ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 211-чи ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бири-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни магъаналы кесеклеринден сора да къаллай кесеклери болады? Айтымда къаллай къуллукъ этедиле ала?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 47. 93-чю бетде 209-чу ишни этерге.

43-чю дерс

Дерсни темасы: Джалгъаучу байламла (бла, да, эмда). Къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни магъаналы кесеклеринден сора да къаллай кесеклери болады? Айтымда къаллай къуллукъ этедиле ала?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетиу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: тёппе, кюнбет, къонгурау, ууакъ, дангыл, къырдыш.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 212-чи ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: Айтымны членлерин неда айтымланы кеслерин бири бирине байлагъан къуллукъчу сёзлеге байламла дейдиле. Бла, да, эмда джалгъаучу байламладыла. Ала айтымны членлерин, къош айтымгъа кирген бош айтымланы байлайдыла.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 213-чю, 217-чи, 219-чу ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 214-чю, 218-чи ишлени этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни магъаналы кесеклеринден сора да къаллай кесеклери болады? Айтымда къаллай къуллукъ этедиле ала? Джалгъаучу байламла айтымда къаллай къуллукъ этедиле?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 48, § 49. 95-чи бетде 215-чи, 97-чи бетде 220-чы ишлени этерге. 96-чы бетде суратны юсюнден сочинениягъа хазырланыб келирге.

44-чю дерс

Дерсни темасы: Суратлау текст: сурат бла ишлеу.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартгъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Халатсыз, билимли джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу:

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Суратда джылны къайсы чагъыды? Неден танылады? Кимлени кёресиз суратда? Элмиди, шахармыды? Нек келеди алай кёлгюзге? Сиз джашагъан орамда уа къалайды? Суратдагъы орамгъа ушагъан джери бармыды? Сиз джылны къайсы чагъын джаратасыз? Нек?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *суратны къалай суратларгъа керек болгъанын тинтиу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: аякъ машина, кёгюрчюн, сууукъ аяз, буз сямек, джелпекли кемчик.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Суратха къараб, айтымла кгуаргъа. Айтымладан текст джараишдырыргъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын неда нени ангыламагъанларын сююу.

3. Китаб бла ишлеу: *Текстни устаз сохтала бла бирге сюеди.*

V. Энци иш: Сохтала кгуаргъан текстни кёллерине келгенча джазадыла.

VI. Энци ишни тинтиу: *джазгъан ишлерин сохтала кеслери тинтедиле*

VII. Дерсни тамамлау. 1. Ишге багъа беруу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерследе окъугъан джорукъланы къайтарыб окъуб келирге.

45-чи дерс

Дерсни темасы: Айтымны юсюнден окъулгъанны къайтарыу. Айтымны членлери.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартгъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазартгъа.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни магъаналы кесеклеринден сора да къаллай кесеклери болады? Айтымда

къаллай къуллукъ этедиле ала? Джалгъаучу байламла айтымда къаллай къуллукъ этедиле?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Аууздан айтылгъанны кесгин этген амалланы джоругъу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: къаджыкъмай, арымай – талмай, миллет, эртденлик, кёлекке, сейирлик.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 221-чи, 223-чю ишлени окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: Сёз айтымда къаллай болса да бир соруугъа джууаб этиб, айтымда къайсы болса да бир сёз байланыб келе эсе, анга айтымны члени дейдиле.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сююу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: *Айтымланы тюрлюлери таблица бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 221-чи, 225-чи ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 224-чю ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 50, § 51. 93-чю бетде 222-чи ишни этерге.

46-чы дерс

Дерсни темасы: Айтымны баш членлери. Сансыз членле.

Дерсни мураты: 1. Джангы темала бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

1. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Аууздан айтылгъанны кесгин этген амалланы джоругъу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: шыкъырт, юркерге, бюсюреу.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 226-чы, 230-чу ишлени окъуб, сорууларына джууаб эте, джангы дерсни темаларын ачыкълау; китабда темаланы джорукълары бла танышдырыу: Сёз айтымда къаллай болса да бир соруугъа джууаб этиб, айтымда къайсы болса да бир сёз байланыб келе эсе, анга айтымны члени дейдиле. Айтымда затны танытыб, ким? не? деген соруулагъа джууаб этген сёзлеге башчы дейдиле. Затны ишин кёргюзюб, не этеди? не эте турады? не этди? не этген

эди? не этерикди? не этерик эди? деген соруулагъа джууаб этген сөзлеге хапарчы дейдиле. Айтымны башчы бла хапарчыдан къалгъан членлерине сансыз членле дейдиле. Айтымны сансыз членлери юч къауумгъа юлешинедиле: толтуруучулагъа, ачыкълаучулагъа, болумлагъа.

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: Айтымланы членлерини таблицасы бла ишлеу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 227-чи, 229-чу ишлени тындырыу. 232-чи ишни кёзюу бла къангада джазадыла

V. Энчи иш: 228-чи ишни этиу

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы темаланы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазартгъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сөзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Айтымны сансыз членлери къаллай сөзлеге джууаб этедиле? Сансыз членле къаллай къауумла боладыла?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 53, § 52. 100-чю бетде 226-чы, 102-чи бетде 231-чи ишлени этерге.

47-чи дерс

Дерсни темасы: Толтуруучу. Ачыкълаучу.

Дерсни мураты: 1. Джангы темала бла шагъарей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартгъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сөзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сөзлени халатсыз джазартгъа.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазартгъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сөзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сөз, сөзтүш, айтым бла ишлетиу.

4. Къангада, дефтерде джаздырыу.

III. Сөзлюк иш: субай, юлгю, сугъарыргъа, ыйыкъ.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 233-чю, 236-чы ишлени сорууларына джууаб эте, дерсни темаларын ачыкълау; китабда теманы джоругъуу бла танышдырыу: Иелик, бериучю, тамамлаучу, орунлаучу, башлаучу болушланы сорууларына джууаб берген сансыз членлеге толтуруучу дейдиле. Затны ышанын танытхан, къаллай? неллай? къайсы? деген соруулагъа джууаб этген сансыз членлеге ачыкълаучула дейдиле.

2. Дерсни темаларын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблица бла танышдырыу: Айтымланы членлерини таблицасы бла ишлеу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 233-чю, 238-чи ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 235-чи, 236-чы ишлени этиу

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы темаланы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Айтымны сансыз членлери къаллай сёзлеге джууаб этедиле? Сансыз членле къаллай къауумла боладыла? Толтуруучу къаллай соруулагъа джууаб этеди?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъланы билиб келирге.

2. § 55, § 54. 104-чю бетде 234-чю, 105-чи бетде 237-чи ишлени этерге.

48-чи дерс

Дерсни темасы: Болумла

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырлануу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазартъа

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Айтымны сансыз членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Сансыз членле къаллай къауумла боладыла? Толтуруучу къаллай соруулагъа джууаб этеди?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: къарылгъач, сейир, быйыл, мюлк.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 239-чу ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъуу бла танышдырыу: Ишни къайда, къачан, къалай этилгенин кёргюзюб, этимледен къуралгъан членни айгъакълаб келген сансыз членлеге болумла дейдиле. Болумла къайда? къайры? къайдан? къалайтын? деген соруулагъа джууаб этедиле.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компютерде таблица бла танышдырыу: Айтымланы членлерини таблицасы бла ишлеу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 241-чи, 242-чи ишлени тындырыу. 243-чу ишни окъуб, борчун ангылаб, сорууларына джууаб этерге.

V. Энчи иш: 240-чы ишни этиу

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазартъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери

къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле?
Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле?
Толтуруучу – ? Ачыкълаучу – ? Болумла – ?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш : 1. Дерсе окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 56. 160-чы бетде 240-чы ишни этерге.

49-чу дерс

Дерсни темасы: Айтымны биртукъум членлери

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге соймекликлерин терен этерге.

Дерсе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле?

Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле?
Толтуруучу – ? Ачыкълаучу – ? Болумла – ?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетиу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: ийнакъларгъа, ингилиз, дюлдюр, чат, сингерге, зорлукъ

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: Айтымда бир соруугъа джууаб этиб, бир сёз бла байланыб келген сёзлеге айтымны биртукъум членлери дейдиле. Айтымны биртукъум членлери бири биринден запятойла бла айырыладыла. Биртукъум членлени экиси бир байлам бла байлансала, аланы араларына запятой салынмайды. Байлам талай кере къатарылыб келсе, биртукъум членле бири биринден запятойла бла айырыладыла.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компютерде таблица бла танышдырыу: *Айтымланы членлерини таблицасы бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: *246-чи ишни тындырыу. 244-чю ишни къангада кёзюу чыгъыб этедиле.*

V. Энчи иш: *245-чи ишни этиу.*

VI. Энчи ишни тинтиу: Бири-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш : 1. Дерсе окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 57. 109-чу бетде 247-чи ишни этерге.

50-чю дерс

Дерсни темасы: Айтымны биртукъум членлери.

Дерсни мураты: 1. Ал дерсде окъугъан тема бла терен шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазургъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазургъа.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазургъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Толтуруучу – ? Ачыкълаучу – ? Болумла – ?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтууш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *мюйюш, мермер, ёзен, тигим.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъуу бла танышдырыу: *Айтымда бир со-*

руугъа джууаб этиб, бир сёз бла байланыб келген сёзлеге айтымны биртукъум членлери дейдиле. Айтымны биртукъум членлери бир – биринден запятойла бла айырыладыла. Биртукъум членлени экиси бир байлам бла байлансала, аланы араларына запятой салынмайды. Байлам талай кере къайтарылыб келсе, биртукъум членле бир – биринден запятойла бла айырыладыла.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компьютерде таблицала бла танышдырыу: *Айтымланы членлерини таблицасы бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: (*«Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.*)

4. Китаб бла ишлеу: *250-чю, 251-чи ишлени тындырыу.*

V. Энчи иш: 248-чи ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазургъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библиб келирге.

2. § 57. 110-чу бетде 249-чу ишни этерге.

51-чи дерс

Дерсни темасы: Къайтарыу. Айтымны членлери.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартга юретирге.
3. Адамлыкны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыгудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазартга

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазартга керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: тала, хауа, ауаз, гёзен, терк, джилтин, дугъум

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Айтымны юсюнден билгенлерин къайтарыб окъуу.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Компютерде таблица бла танышдырыу: *Айтымланы членлерини таблицасы бла ишлеу.*

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

4. Китаб бла ишлеу: 252-чи, 253-чю ишлени къангада кёзюу бла джазыб, дефтерлеге кёчюрюу.

V. Энчи иш: 254-чю ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бири-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазартга керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 58. «Ана тил» китабдан биртукъум членлери болгъан 5 – 7 айтым джазыб алыргъа

52-чи дерс

Дерсни темасы: Айтымны членлери. Айтымны биртукъум членлери. Сынау иш.

Дерсни мураты: 1. Окъугъан джорукъларын тюз джаза, айтымланы тюз джарашдыра билгенлерин тинтиу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартга юретирге.

3. Адебликни, бири бирине хатер этиуню сингдирирге.

4. Билимли, халатсыз джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *сёзлени тюз джазыу джорукъну билирге.*

3. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *эртенгиде, налмазла, джыйылгъандыла, чапыракъ*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сохталаны текст бла танышдырыу.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Устаз окъуб, сохталагъа сынау ишни джаздыртады*

V. Энчи иш: Сохтала сынау ишни джазадыла.

VI. Энчи ишни тинтиу: *Кеслерини джазгъан ишлерин тинтедиле*

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы беги-тиу: *окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.*

2. Соруулагъа джууаб этиу:

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерследе окъугъан джорукъланы къайтарыб окъургъа.

Хансда чыкъ тамчыла

Джайгъы ариу эртенгиде чегетде, сабанлада, хансда налмазла джылтырайдыла. Болгъан налмазла кюн таякъланы тубюнде дуу джанадыла. Ала чыкъ тамчыладыла хансланы чапракъларында. Ол хансны

къалын, туюкю чапырагъы барды, кеси да къатапагъа ушайды. Ол себебден, тамчыла чапыракъны юсюнде ары бла бери учуб турадыла, аны джибитмейдиле. Аллай бир чапыракъны джыртсанг, сууун ичсенг. Ол чыкъ тамчы не иги суудан да татлы кёрюнеди.

53-чю дерс

Дерсни темасы: Бош эмда къош айтымла.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерседе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёзту-туш, айтым бла ишлетиу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: учунургъа, джамагъат, сый, намыс.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 255-чи ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: Бир муратны танытхан айтымгъа бош айтым дейдиле. Эки неда талай айтымдан къуралыб, къош муратны танытхан айтымгъа къош айтым дейдиле.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 257-чи ишни тындырыу.

V. Энчи иш: 258-чи ишни этиу

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле

VII. Дерсни тамамлау.

1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 59 113-чю бетде 256-чы ишни этерге.

54-чю дерс

Дерсни темасы: *Да, эмда* байламлары болгъан къош айтымла.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге сюймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёзту-туш, айтым бла ишлетиу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: учунургъа, джамагъат, сый, намыс.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 259-чу ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 259-чу, 261-чи ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 260-чы ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау.

1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Виртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библиб келирге.

2. § 60. 115-чи бетде 262-чы иш. Сочинениягъа хазырланыу: 263-чю иш 116-чы бетде.

55-чи дерс

Дерсни темасы: Суратлау текст: сурат бла ишлеу.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Халатсыз, билимли джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу:

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Суратда кюн къаллайды? Нек келеди кёлгюзге алай? Кимни кёресиз? Не ишлейди ол? Нелеге къууанады къызчыкъ? Къайдан келгендиле ала? Чыпчыкъла неге керекдиле? Чыпчыкълагъа юйчюклени къачан тагъадыла? Сиз а джукъ этемисиз чыпчыкълагъа болушур ючюн? Сиз джылны къайсы чагъын джаратасыз? Нек?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *суратны къалай суратларгъа керек болгъанын тинтиу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *къарылгъач, чыпчыкъла, къыбыла.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Суратха къараб, айтымла къуурагъа. Айтымладан текст джарашидырыгъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Текстни устаз сохтала бла бирге сюзеди.*

V. Энчи иш: Сохтала къуурагъан текстни кёллерине келгенча джазадыла.

VI. Энчи ишни тинтиу: *джазгъан ишлерин сохтала кеслери тинтедиле*

VII. Дерсни тамамлау. 1. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. §§ 50 – 60 къайтарыб окъургъа.

56-чы дерс

Дерсни темасы: ***Не, неда, бир да*** байламлары болгъан къош айтымла.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартгъа юретирге.
3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыгудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазартгъа

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазартгъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *хауа, бугъоу, шынкгарт, ууакъ.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 264-чю ишни окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълайдыла; китабда теманы джоругъуу бла танышдырыу: *Бир муратны танытхан айтымгъа бош айтым дейдиле. Эки неда талай айтымдан кзуралыб, кзош муратны танытхан айтымгъа кзош айтым дейдиле.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 264-чю, 266-чы ишлени дефтерледе тындырыу. 267-чи ишни къангада кёзюуу бла джазыб, дефтерлеге кёчюрюу.

V. Энци иш: 265-чи ишни этиу.

VI. Энци ишни тинтиу: *Бир – бири ишин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау. 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазартгъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 61 «Ана тил» китабдан не, неда, бир да деген байламлары болгъан 6 – 7 къош айтым джазыб алыргъа

57-чи дерс

Дерсни темасы: Къош айтымда запятой. Къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартгъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыгудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *хауа, бугъоу, шынкъарт, ууакъ*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 270-чи ишни окъуб, борчун тындыра, дерсни темасын ачыкълайдыла; китабда теманы джоругъуу бла танышдырыу: *Бир муратны танытхан айтымгъа бош айтым дейдиле. Эки неда талай айтымдан кзуралыб, къош муратны танытхан айтымгъа къош айтым дейдиле. Къош айтымгъа кирген бош айтымла запятойла бла айырыладыла.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: (*«Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.*)

3. Китаб бла ишлеу: *268-чи, 271-чи, 273-чю ишлени тындырыу.*

V. Энчи иш: 268-чи, 272-чи ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау. 1. Джангы теманы беги-тиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. **62, § 63.** 121-чи бетде 274-чю ишни этерге. Къошакъ керек юй ишге: «Ана тил» китабдан 5 – 7 къош айтым джазыб алыргъа.

58-чи дерс

Дерсни темасы: Айланыу. Айланыуда тыйгъыч белгиле

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге сюймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.
2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Къаллай айтымла боладыла? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла? Джангы айтымны къаллай харифден джазаргъа керекди? Айтымны членлери деб къаллай сёзлеге айтадыла? Айтымны баш членлери къайсыладыла? Къаллай соруулагъа джууаб этедиле? Сансыз членлери къайсы къауумлагъа юлешинедиле? Биртукъум членле деб айтымда къаллай сёзлеге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Сёз, сёзтутуш, айтым бла ишлетуу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *ёхтем, джашнаргъа, хомух, мюлк*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 275-чи, 280-чы ишлени окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темасын ачыкълау; китабда теманы джоругъуу бла танышдырыу: *Айтылгъан кимге айланыб айтылгъанын танытхан сёзлеге айланыу дейдиле.*

Айланыу айтымны члени болмайды, грамматика джаны бла айтымны членлери бла байланыб келмейди.

Айланыу айтымны аллында келсе, айланыудан сора запятой неда кёлтюртючю белги салынады. Айланыу айтымны ортасында келсе, эки джанындан запятойла бла айырылады. Айланыу айтымны аягъында келсе, аллындан запятой бла айырылады.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 279-чу, 281-чи ишлени дефтерледе тындырыу. 278-чи ишни кёзюуу бла чыгъыб, къангада джазыу.

V. Энчи иш: 282-чи ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: *Бир – бири ишин тинтедиле.*

VII. Дерсни тамамлау. 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а? Айланыу деб неге айтылады? Тыйгъыч белгиле къалай салынадыла айланыу болгъан айтымда?*

3. Ишге багъа беруу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 64, § 65. 122-чи бетде 277-чи, 123-чю бетде 282-чи ишлени этерге.

59-чу дерс

Дерсни темасы: Айланыу. Къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а? Айланыу деб неге айтылады? Тыйгъыч белгиле къалай салынадыла айланыу болгъан айтымда?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёзту-туш, айтым бла ишлетиу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: къаршчы, окончакъ, джёнгер, саугъа

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: Айланыуну юсюнден окъулгъанны къайтарыб айтыргъа.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 285-чи, 286-чы ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 288-чи, 289-чу ишлени этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а? Айланыу деб неге айтылады? Тыйгъыч белгиле къалай салынадыла айланыу болгъан айтымда? Туура сёз деб неге айтылады? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 66. 124-чю бетде 284-чю ишни этерге. Къошакъ керек юй ишге: «Ана тил» китабдан айланыулары болгъан 5 – 7 айтым джазыб алыргъа.

60-чы дерс

Дерсни темасы: Туура сёз. Туура сёзю болгъан айтымлада тыйгъыч белгиле.

Дерсни мураты: 1. Джангы темала бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге сюймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангада кюнню, дерсни темаларын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазаргъа.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а? Айланыу деб неге айтылады? Тыйгъыч белгиле къалай салынадыла айланыу болгъан айтымда?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёзту-туш, айтым бла ишлетиу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: булбул, сейирлик, кёгюрчюн, тенг-лешдирирге.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. 290-чы, 294-чю, 297-чи ишлени окъуб, сорууларына джууаб эте, дерсни темаларын ачыкъларгъа; китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: Сёлешген, джазгъан адам (автор) пикирин ангылатады. Башха адамныкъын ангылатыргъа да болады. Аны эки джолу барды: 1) сёзлерин, магъанасын тюрлендирмей, аузундан чыкыгъаныча: 2) сёзлерин тюрлендириб, алай а магъанасын ангылатырча.

Туура сёз, авторну сёзюню аллында келсе, кавычка-лагга алынады, ызындан запятой бла тире салынадыла.

Туура сёз авторну сёзлеринден сора келсе, аны аллында эки точка (:) салынады, туура сёз а кавычка-лагга алынады, биринчи сёзю уллу хариф бла джазылады, аяггында керекли тыйггыч белги салынады.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 293-чю, 295-чи ишлени тындырыу.

V. *Энчи иш*: 291-чи ишни этиу.

VI. *Энчи ишни тинтиу*: Бири-бири ишин тинтедиле.

VII. *Дерсни тамамлау*: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а? Айлануу деб неге айтылады? Тыйггыч белгиле къалай салынадыла айлануу болгъан айтымда? Туура сёз деб неге айтылады? Къаллай тыйггыч белгиле салынадыла?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. *Юй иш*: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 67, § 68. 117-чи бетде, 292-чи иш ишни этерге.

61-чи дерс

Дерсни темасы: Туура сёз. Къайтарыу.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартгъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. *Сабийлени эслерин дерсге буруу*.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. *Юйге берилгенни тинтиу*: 1. Юй ишни тинтиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазартгъа.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла?? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а? Айлануу деб неге айтылады? Тыйггыч белгиле къалай салынадыла айлануу болгъан айтымда?

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: Сёз, сёз-тутуш, айтым бла ишлетиу.

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. *Сёзлюк иш*: къаршчы, оюнчакъ, джёнгер, саугъа

IV. *Джангы дерсни ангылатыу*: 1. Окъуу китабда теманы джорукъуу бла танышдырыу: Айланууну, туура сёзюню юсюнден окъулгъанни къайтарыб айтыргъа.

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 300-чю, 301-чи ишлени тындырыу. 304-чю, 306 чы ишлени къангада кёзюу бла джазыу.

V. *Энчи иш*: 302-чи, 307-чи ишлени этиу.

VI. *Энчи ишни тинтиу*: Бири-бири ишин тинтедиле.

VII. *Дерсни тамамлау*: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Айтым деб неге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а? Айлануу деб неге айтылады? Тыйггыч белгиле къалай салынадыла айлануу болгъан айтымда? Туура сёз деб неге айтылады? Къаллай тыйггыч белгиле салынадыла?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерседе окъугъан джорукъну билб келирге.

2. § 69. 131-чи бетде 303-чю ишни этерге.

62-чи дерс

Дерсни темасы: Айтым. Сынау иш.

Дерсни мураты: 1. Окъугъан джорукъларын тюз джаза, айтымланы тюз джарашдыра билгенлерин тинтиу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартъа юретирге.

3. Адебликни, бир – бирине хатер этиуню сингдирирге.

4. Билимли, халатсыз джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа.

Дерседе окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.

2. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: сёзлени тюз джазыу джорукъну билирге.

3. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш:

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Сохталаны текст бла танышдырыу.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Устаз окъуб, сохталагъа сынау ишни джаздыртады*

V. Энчи иш: Сохтала сынау ишни джазадыла.

VI. Энчи ишни тинтиу: Кеслерини джазгъан ишлерин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы беги-тиу: окъугъан джорукъланы хайырландыра, сёзлени халатсыз джазартъа.

2. Соруулагъа джууаб этиу:

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерследе окъугъан джорукъланы къайтарыб окъуртъа.

Алтын чабакъ

Бир кере мен кёлню къатында айлана тургъанлай, хансны ичинде узун таякъны къыйырында чабакъ тууучу ауну кёрдюм. Аны не зат эсе да къымылдага тургъанын эследим. Къолуму ол ауну ичине сугъуб, андан керти да бир алтын чабакъчыкъны чыгъардым. Ол ауузун ачыб, хауаны джута, уллу мыдах кёзлери бла меннге къарады.

Мен кёл таба башымы атдым. Чабакъчыкъ мени къолумда тыпырдай туруб, къымылдагъанын аз этди. Алай а мен кёлню джагъасына чабыб джетдим. Къолларымы суугъа джетдиргенлейиме, чабакъчыкъ ары сингиб кетди. Мени джюрегим тынчлыкълы болду. «Джюз, алтын чабакъчыкъ, энди чабакъ аугъа тюшме!» – деб, мен анга тилек тиледим.

63-чю дерс

Дерсни темасы: Тауушла. Бёлюм. Басым. Сёзню къурамы.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазартъа юретирге.

3. Адамлыкълны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.
Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айтым деб неге айтадыла? Бош айтым деб къаллай айтымгъа айтадыла? Къош айтым деб а? Айланыу деб неге айтылады? Тыйгъыч белгиле къалай салынадыла айланыу болгъан айтымда? Туура сёз деб неге айтылады? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *тамгъа, суутургъа, джурун, джомакъ, учхуч.*

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда 310-чу ишни сорууларына джууаб этедиле: *Тауушланы, бёлюмню, басымны, сёзню къурамыны юсюнден окъулгъанны къайтарыб айтыргъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: *308-чи, 311-чи ишлени тындырыу.*

V. Энчи иш: кёл, джол, къобуз – фонетика айырыу этерге, джангы сёзле къууаргъа, аланы да бёлюмлеге бёлюрге.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир – бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тауушла къаллай къауумлагъа бёлюнедиле? Бёлюм деб неге айтылады? Басым деб а? Къарачай тилде кёбюсюне сёзню къалайына тюшеди басым? Сёзню къурамына къаллай кесекле киредиле?*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библи келирге.

2. § 70. 134-чю бетде 309-чу ишни этерге.

64-чю дерс

Дерсни темасы: Ат. Этим.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тауушла къаллай къауумлагъа бёлюнедиле? Бёлюм деб неге айтылады? Басым деб а? Къарачай тилде кёбюсюне сёзню къалайына тюшеди басым? Сёзню къурамына къаллай кесекле киредиле?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *марал, джубуран, кийим, ауур.*

IV. Жангы дерсни англатыу: 1. Окъуу китабда 312-чи ишни сорууларына джууаб этиу; *Тауушланы, бёллюмню, басымны, сёзню кзурамыны юсюнден окзулганны кгайтарыб айтыргга*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 312-чи, 316-чы, 318-чи ишлени окъуб, сорууларына джууаб этерге. 314-чю, 315-чи ишлени тындырыу. 316-чи ишни къангада джазыу.

V. Энчи иш: 313-чю ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бири-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни кесеклери деб неге айтадыла? Къаллай кесеклерин билесиз? Ат деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай морфология ышанларын билесиз? Айтымда къаллай къуллукъ этеди? Этим деб а? Къаллай морфология ышанларын билесиз? Айтымда къаллай къуллукъ этеди?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну библиб келирге.

2. § 71. 137-чи бетде 317-чи ишни этерге.

65-чи дерс

Дерсни темасы: Санау. Сёзлеу.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблицала компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тауушла къаллай къауумлагъа бёллюнедиле? Бёллюм деб неге айтылады? Басым деб а? Къарачай тилде кёбюсюне сёзню къалайына тюшеди басым? Сёзню кзурамына къаллай кесекле киредиле?*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: *марал, джубуран, кийим, ауур.*

IV. Жангы дерсни англатыу: 1. Окъуу китабда 318-чи ишни сорууларына джууаб этерге; *Атны, этимни юсюнден юсюнден окзулганны кгайтарыб айтыргга*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 312-чи, 316-чы, 318-чи ишлени окъуб, сорууларына джууаб этерге. 319-чу, 321-чи ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 314-чю ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бири-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Жангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: Тилни кесеклери деб неге айтадыла? Къаллай кесеклерин билесиз? Ат деб къаллай сёзлеге айтылады? Къаллай морфология

ышанларын билесиз? Айтымда кьаллай кьуллукъ этеди? Этим деб а? Кьаллай морфология ышанларын билесиз? Айтымда кьаллай кьуллукъ этеди?

Сыфат – ? Кьаллай морфология ышанларын билесиз? Айтымда кьаллай кьуллукъ этеди? Санау – ? Кьаллай морфология ышанларын билесиз? Айтымда кьаллай кьуллукъ этеди? Сёзлеу деб а–? Кьаллай морфология ышанларын билесиз? Айтымда кьаллай кьуллукъ этеди?

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш : 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 72. 126-чы бетде 320-чы ишни этерге. 141-чи бетде 325-чи иште суратны юсюнден сочинениягъа хазырланыб келирге.

66-чы дерс

Дерсни темасы: Суратлау текст: сурат бла ишлеу.

Дерсни мураты: 1. Джангы тема бла шагъырей этерге.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Халатсыз, билимли джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, кьалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли кьошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыгъдан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу:

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Табигъат кьалай суратланганды? Кьаллай джерди? Не затла бардыла суратда? Сабийле кьайда, кьалай солуйдула? Ким не этеди? Табигъатда солугъан заманда табигъатха заран салыргъа боламыды? Нек? Сиз солусагъыз ызыгъыздан багушну джыямсыз?*

3. Кьошакъ керек (материал) бла ишлеу: *суратны кьалай суратларгъа керек болгъанын тинтиу.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: сюрюу, джууунургъа, кьобан .

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъу бла танышдырыу: *Суратха къараб, айттымла къуаргъа. Айттымладан текст джараидырыргъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

3. Китаб бла ишлеу: *Текстни устаз сохтала бла бирге сюзеди.*

V. Энчи иш: Сохтала къурагъан текстни кёллерине келгенча джазадыла.

VI. Энчи ишни тинтиу: *джазгъан ишлерин сохтала кеслери тинтедиле*

VII. Дерсни тамамлау. 1. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Ю й и ш : Джылны ичинде окъулгъанны кьайтарыргъа

67-чи дерс

Дерсни темасы: Бош, кьош йтым.

Дерсни мураты: 1. Кьайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, кьалам, дневник.

2. Керекли таблица компьютерде.

3. Компьютерде темагъа керекли кьошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Тилни кесеклери деб неге айтадыла? Къаллай кесеклерин билесиз? Ат деб къаллай сёзлеге айтылады? Этим деб а? Сыфат – ? Санау – ? Сёзлеу деб а.*

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу: *Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.*

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш: келбет, таукел, сауут, джигер.

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда 322-чи, 324-чю ишлени сорууларына джууаб этерге; *Айттымны юсюнден окъулгъанны кгайтарыб айтыргъа.*

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу: 323-чю, 324-чю ишлени тындырыу.

V. Энчи иш: 326-чы ишни этиу.

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу: *Айттым деб неге айтадыла? Бош айттым деб къаллай айттымгъа айтадыла? Къош айттым деб а? Айлануу деб неге айтылады? Тыйгъыч белгиле къалай салынадыла айлануу болгъан айттымда? Туура сёз деб неге айтылады? Къаллай тыйгъыч белгиле салынадыла.*

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Дерсде окъугъан джорукъну билиб келирге.

2. § 71, § 72. 126-чы бетде, 317-чи ишни этерге.

68-чи дерс

Дерсни темасы: Оюмлау дерс.

Дерсни мураты: 1. Къайтарыу дерс эмда билимни бир мизамгъа джыйыу.

2. Ариу, билимли, халатсыз джазаргъа юретирге.

3. Адамлыкъны, ишленмекликни шартларын сингдирирге.

4. Къарачай тилге суймекликлерин терен этерге.

Дерсде окъуу керекле: 1. Окъуу китаб, дефтер, къалам, дневник.

2. Керекли таблица компютерде.

3. Компютерде темагъа керекли къошакъ керек (материал).

Дерсни барыуу.

I. Сабийлени эслерин дерсге буруу.

1. Саламлашыу.

2. Дерсге хазырланыу.

3. Къангагъа кюнню, дерсни темасын, сёзлени, харифлени тюз джазыудан юлгюле джазыу.

II. Юйге берилгенни тинтиу: 1. Юй ишни тинтиу: *сохтала юй ишни борчун ачыкълай, джазгъанларын окъуйдула.*

2. Соруулагъа джууаб этиу:

3. Къошакъ керек (материал) бла ишлеу:

4. Къангада, дефтерледе джаздырыу.

III. Сёзлюк иш:

IV. Джангы дерсни ангылатыу: 1. Окъуу китабда теманы джоругъуу бла танышдырыу:

2. Дерсни темасын ангылагъанларын, неда нени ангыламагъанларын сюзюу.

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)

3. Китаб бла ишлеу:

V. Энчи иш:

VI. Энчи ишни тинтиу: Бир-бири ишин тинтедиле.

VII. Дерсни тамамлау: 1. Джангы теманы бегитиу.

2. Соруулагъа джууаб этиу:

3. Ишге багъа бериу, салыу.

VIII. Юй иш: 1. Джайгъа окъуу иш бериу.

КЪОШАКЪ МАТЕРИАЛЛА

Айырыуну юлгюлери

Грамматика ишледе грамматика айырыу кенг орун алады. Ала толмагъан, толу этилиюу программа материалны окъулгъанына кёре болады.

1. Тауушла бла харифлени айырыу юлгюсю

П л а н

1. Сёзде ненча таууш бла хариф барды? 2. Ачыкъмыды, тунакъмыды? 3. Ачыкъ таууш болса, къатымыды, джумушакъмыды? 4. Тунакъ болса, зынгырдауукъмуду, сангыраумуду? 5. Сёзде ненча бёлюм барды? Анча бёлюм нек болады? 6. Басым къайсы бёлюмге тюшеди?

Айырыуну юлгюсю

Кенг космосда учхан батыр адамла къарайдыла андан джерге къакъмай кёз.

Кенг деген сёзде юч таууш бла юч хариф барды, биринчи таууш тунакъды, сынгырауду. Экинчи таууш ачыкъды, джумушакъды. Ючюнчю таууш тунакъды, зынгырдауукъду. *Кенг* деген сёзде бир бёлюм барды, не ючюн десенг, сёзде ненча ачыкъ таууш болса, анча бёлюм болады. Бир бёлюмден къуралгъаны себебли, басым тюшген бёлюмю джокъду.

Космосда деген сёзде сегиз таууш бла анча да хариф барды.

Биринчи таууш (к) тунакъды, сангырауду. Экинчи таууш (о) ачыкъды, къатыды. *С* тунакъды, сангырауду, *м* – тунакъды, зынгырдауукъду, *о* – ачыкъды, къатыды, *с* – тунакъды, сынгырауду, *д* – тунакъды, зынгырдауукъду, *а* – ачыкъды, къатыды. Бу сёзде юч

ачыкъ таууш болгъаны себебли, юч бёлюм барды. Басым биринчи бёлюмге (кос) тюшеди.

Бу юлгю бла къалгъан сёзлени да айырадыла.

2. Сёз къурамны айырыу юлгюсю

П л а н

1. Тамыр. Джалгъаула: сёз тюрлендириучю, жангы сёз къураучула. Сёзню тамырын табар ючюн, не этерге керекди? (Бир тамырлы сёзле табаргъа керекди). Нек? (Бир тамырлы сёзлени барысында болгъан кесегине тамыр дейдиле). Сёз тюрлендириучю эм сёз къураучу джалгъаула къайсыладыла?

Айырыуну юлгюсю

Аууздан

Биченчилеге деген сёзню тамырын табар ючюн, бир тамырлы сёзле табаргъа керекди: *бичен*, *биченлик*, *биченчи*. Бир тамырлы сёзлени барысында болгъан тюрленмеучю кесеги *бичен* болгъаны себебли, ол сёзню тамырыды.

Къалгъан кесеклери джалгъауладыла: *-чи-ле-ге*. – *Чи* сёз къураучу джалгъауду, не ючюн десенг, *бичен* деген сёзден жангы сёз къурайды; (*бичен* не? деген соруугъа джууаб этеди, *биченчи* уа *ким?* деген соруугъа); – *ле-ге* джалгъаула сёз тюрлендириучю джалгъауладыла, бири кёблюк саннга, бири да бериучю болушха саладыла.

Джазма халда

Биченчи ле ге: тамыр;

^ сёз къураучу джалгъау

  сёз тюрлендириучю джалгъау

3. Атны айырыу юлгюсю

1. Тилни кесеги. Атны магъанасы. 2. Аны ышанлары: ал формасы, баш болуш, энчи неда тукъум атмыды? Тюз неда иелик атмыды? Болушу, саны. 3. Айтымда къуллугъу. (Башчы, хапарчы, сансыз член).

Айырыуну юлгюсю

Сен сюесе кенг тюзлени,
Махтайса сабанларын.
Мен да айырыб башха джерледен
Сюеме Кавказ тауларын. (Б.Х.)

Тюзлени – атды, затны кёргюзеди, *нелени?* деген соруугъа джууаб этеди, ал формасы – *тюз*, тукъум атды, тюз атды, сюесе *нелени?* – *тюзлени*, тамамлаучу болушдады, кёблук сандады, айтымда сансыз членди – толтуруучуду.

Джазма халда

Тюзлени – атды, затны кёргюзеди, тюз, тукъум атды, *нелени?* – толт.
(----- толт.)

4. Сыфатны айырыу юлгюсю

1. Тилни кесеги, аны магъанасы. 2. Тюз неда къуралгъан сыфатмыды? 3. Айтымда къуллаугъу. (Ачыкълаучу сансыз член болгъаны).

Айырыуну юлгюсю

Кенг (тюзлени) – сыфатды, затны ышанын кёргюзеди, *кгаллай?* деген соруугъа джууаб этеди, тюз сыфатды: сёз къураучу джалгъауу джокъду, айтымда *тюзлени* деген сёзню айгъакълаб келеди – ачыкълаучуду.

5. Этимни айырыу юлгюсю

1. Тилни кесеги, анны магъанасы. 2. Ышанлары: ал формасы (этим тамыр), заманы, бети, саны. Айтымда къуллаугъу (хапарчы болуб келгени).

Айырыуну юлгюсю

Ол тартады мийикге,
Юреннгенин кьоймайды:
Ол тау башында туугъанды,
Тау хаудан тоймайды. (Джугъутур)

Тартады – этимди, затны не этгенин кёргюзеди, не этеди? деген соруугъа джууаб береди, ал формасы – *тарт*, бусагъат замандады (*ол тартады*), ючюнчю бетдеди, бирлик сандады, айтымда *ол* деген алмаш бла байланыб келеди, хапарчыды.

6. Санауну айырыу юлгюсю

1. Тилни кесеги, аны магъанасы. 2. Бош, къош, къурау санаумуду? 3. Санчы неда тизгинчи санаумуду? 4. Болушу, саны. 5. Айтымда къуллаугъу.

Айырыуну юлгюсю

Ючюнчю классны сохталары школну арбазында он сегиз терек орнатхандыла.

Ючюнчю – санауду, затны тизгинде орнун кёргюзеди ненчанчы? деген соруугъа джууаб этеди, бош санауду, тингизчиди, ал формасы – *юч*, ат бла келгени себебли болушлада тюрленмейди, бирлик сандады, айтымда *классны* деген сёз бла байланыб келеди, сансыз членди.

Он сегиз – санауду, затны (тереклени) санын кергюзеди, *ненча?* деген соруугъа джууаб этеди, эки тамырдан къуралгъанды. Бир сёз болуб джазылгъаны себебли, къош санауду, ал формасы – *он сегиз*, айтымда *терек* деген сёз бла байланыб, бир сансыз членни (толтуруучуну) къураб келеди.

7. Алмашны айырыу юлгюсю

1. Тилни кесеги, аны магъанасы. 2. Ышанлары: ал формасы (баш болуш), бети, саны, болушу. 3. Айтымда къуллаугъу (бетлеучю алмашланы).

Айырыуну юлгюсю

Туугъан Къарачай тауларым, мени тебретгенсиз сиз бешигими. (Б.Х.)

Мени – бетлеучю алмашды, атны алмашдырыб келеди, ал формасы – *мен*, биринчи бетдеди, бирлик сандады, иелик болушдады, не ючюн десенг, *кимни?* деген соруугъа джууаб этеди, *бешигими* деген ат бла байла-

Технология карта, 4 класс

Тема: Суратлау текст: сурат бла ишлеу		Дерсени тюрлюсно: Тил ёсдюрюу дерс	
Дерсени борчу:			
* билген джорукъланы хайырландырыб, сёзлени халагсыз джаза билирге юрегиу; * соруулагъа кере, текстни бир бири ызындан келишдириб джазаргъа юрегиу; * аууздан да, джазмадан да тил ёсдюрюкю			
Дердеги:		Этилик ишлени эсеби	
*суратха къараб, темасын ачыкъларгъа; * джараулу керекни (материалны) джарашдырыргъа; * айтымланы билимли къураргъа	Дерсени чегини: * окъургъа бла билирге окъуу борчну, аны устазны болушлугъу бла тындырыргъа; * суратда теманы ачыкъланган баш магъаналы джерин табаргъа; * кеслерини кючлери бла соруулагъа джухуаб этерге	Энчили: * къарачай тилни билирге тырмашуу * халатсыз, билимли джаза билген ажымсыз керек болгъанын ангыларгъа	
Башха дерсле бла кълалышы: Окъуу, тема: «Хапарын айтыу»			
Дерсге керекли загла: окъуу китаб, тефтер, таблица, иш программа			
Устазны ишини магъанасы		Дерсени барыуу	
Билиу ишни себеби			
* Суратда джылны кълалы чыгъыды? Неден танылады? Кимлени кересиз суратда? Элмиди, шахармыды? Нек келеди алай кёлюгюзге? Сиз джашагъан орамда уа кълалыды? Суратдагъы орамгъа ушагъан джери бармыды? Сиз джылны кълалы чыгъын джаратасыз? Нек? соруула сорады.	Сабийле кёллерине келгени, табигъатны кълалы сакъларгъа, кълалы солургъа керек болгъаныны юсюнден айтадыла. Юдегилери бла кълалы солугъанларыны юсюнден хапар айтадыла.		
Керекли билимни келишдириу			
*Суратха къараб, хапар къурау дерсени темасын айтады. Окъуу борчну ачыкъларгъа теджейди, суратны суратларгъа билгенни магъанасын белгилейди.	* Окъуу борчну ачыкълайдыла. Суратны суратларгъа билгенни юсюнден ушакъ этедиле.		
Билиу ишни кълурашдырыу			
*96 – чы бетде 216 – чы ишде сурат бла танышыргъа, суратны темасын, баш магъанасын, ат агаргъа теджейди. *Текстны кълурашгъаныны юсюнден иш этдиреди. * Биринчи юзюгю бла иш бардырады. Джылны кълалы чыгъ болгъанын ачыкълатады. * Экинчи юзюгю бла ишлейди. Суратда сабийле не ишленлерин белгилегеди * Ючюнчю юзюгюнде кеслери бош заманларын кълалы ётдюргенлерини юсюнден айтдырады. Табигъатны сакълалауда кёллерине келгенни айтдырады. Текстни тилине эс белдюреди. * Сёзлюк – сёзлени тюз джазыудан иш этерге теджейди. * Сабийлени суратны суратларгъа энчи джазарча ишни алай кълурайды	* Бирлешиб, айтымла кълурайдыла. *айтымладан текст кълурашдырадыла. Хар юзюкню темасын белгилейдиле, ат агайдыла, соруула бла юзюкклени атларын тенглешдиредиле. * Биринчи юзюкню кълураб, баш магъанасын белгилеб, айтымла джазадыла. * Экинчи юзюкню кълураб, табигъатда солугъанны хайырын белгилейдиле Текст суратлау болгъанын белгилейдиле. Айтымла кълурайдыла. Ючюнчю юзюкню окъуб, кеслери ангылагъанча, айтымла кълурайдыла. * Кълалы джазылгъанга санагъан сёзлерин айырадыла, айтыб кёрдиле. * Соруулагъа кере текстни хапарын айтадыла. Бир - бири айтханнга эс ийиб тынгыллайдыла. Артда хар бири соруулагъа таяныб, суратны юсюнден текстни ангылагъанларгъа джазадыла. Ишлерин кеслери тинтедиле.		
Ишни оюмлау			
* Дерсени темасын, борчун кесгин этерге теджейди, неге юренгенлерин, не джангы зат билгенлерин, билимлери бла кълалы хайырланыргъа боллугъун ачыкълайды	* Дерсени оюмун тинтедиле. Билген билимлерин кълалы хайырландырылкъларына кеслери оюм этедиле.		
Кълалы керек (материал): суратны кълалы суратларгъа керек болгъанын тинтиу.			
Этилик керек болгъан ишлерини джетишимлигин белгилеу: Суратны юсюнден джазыгъанларын кеслери тинтиу			
Кълалы чыгъармачылыкъ иш: Аууздан кеслерини табигъатха солургъа чыкъланларыны юсюнден хапар кълурагъа			
Кесини ишни тинтиу			
Джетишимле		Кълалынашыу	
		Теджеу	

Технология карта, 4 класс

<p>Тема: Ат. Тилни магъаналы кесеги. Сынау иш.</p> <p>Дерени тюрлюсю: Окъугъан керекни (материалны) бергитиу</p>	
<p>Дерени борчу:</p> <ul style="list-style-type: none"> * билген джорукъланы хайырландырыб, сёзлени халатсыз джаза билерге юретиу; * сёзлени тюз джазар ючюн тинтиу эте билерге юретиу; * Окъулгъан джорукъланы хайырландыра сёзлени, айтымланы айтыб джаздыртыргъа 	
<p style="text-align: center;">Этилик ишлени эсеби</p>	
<p>Дередеги:</p> <ul style="list-style-type: none"> *сёзлени тюз джазгъан окъулгъан дджорукъланы табаргъа да, белгилерге да; * сёзлени тюз джазылгъанларына тинтиу эте билерге; * окъулгъан джорукъланы хайырландыра сёзлени, айтымланы айтыб джаздыртыргъа 	<p>Дерени чегини:</p> <ul style="list-style-type: none"> * окъургъа бла билерге окъуу борчну, аны устазны болушлугъу бла тындырыргъа; * кеслерини ишлерине тинтиу эте, багъа сала билерге; * джазгъанларын айтыб ангълата билерге
<p>Башха дерсле бла къагышыу: Окъуу, тема: «Сёзну лексика магъанасыны юсюнден иш»</p>	
<p>Дерге керекли затла: окъуу китаб, тефтер, таблица, иш программа</p>	
<p>Устазны ишини магъанасы</p>	
<p>Сохталаны ишини магъанасы</p>	
<p>Билу ишни себеби</p>	
<p>*Къангада дерсени темасын окъургъа теджейди, нек джазаргъа керек болгъанын сынау ишни, неге юретгенин, къалай хазырландыргъа керек болгъанын, негерлерине болушлукъгъа къаллай оноу этерге болгъанын билдиреди;</p>	<p>*Теманы окъуйдула, дерсени борчун ачыкълайдыла. Сынау иш джазгъанны магъанасы сохталаны окъулгъан джорукъландан билимлерин тинтиу болгъанын белгилейдиле. Сынау ишге хазырланууну сюзедила. Бир - бирине оноу бла болушадыла.</p>
<p>Керекли билимни келиштириу</p>	
<p>*Бары бла да иш къурайды, окъулгъан джорукъланы эслерине салады;</p> <p>* Билген джорукъланы тинтерге энчи иш да этдиреди</p>	<p>* Бир бири ишлерин тинтедиле, оюм чыгъарадыла;</p> <p>* Окъуб, ишни тындырадыла. Эттен ишлерини тюзлюгюн белгилейдиле.</p>
<p>Билу ишни къурашдырыу</p>	
<p>*Сынау ишни джаздырады:</p> <p style="text-align: center;"><i>Нызы.</i></p> <p><i>Нызы чегет къарангыды. Аны ичинде хаманда мылы ийис турады. Бетни, кьолланы тырнайдыла. Чегет кьыйырны узунлугуна джаш кьалын нызычыккъла ёседиле. Къалай ариудула была чегетде! Гитче нызычыккъла уа уллу нызыдан юзюлген мынчакълага ушайдыла. Нызы – бек багъалы терекди. Аны агъачындан кьагъыт этедиле. Нызы кьыл, тиек къобузда да джырлайды, юй керек да этиледи. Къалын нызы чегетде кьыш суукъдан, борандан хар тюрлю чыпчыккъла, джаньуарла да кеслерине ышыкъ табадыла.</i></p>	<p>* Саулай текстге тынгылайдыла. Ангыламагъан сёзлерин, сёзгүтушланы ачыкълайдыла. Аууздан айтылгъанны джазадыла. Джазыб бошагъандан сора, кеслери тинтедиле.</p> <p>* Ишни окъуйдула, ангылатадыла</p>
<p>Ишни оюмлау</p>	
<p>*Салынган борчну тындыргъанлары бла тындыралмагъанларын белгилерге, ишни оюмуна кеслерине багъа салыргъа кёллерине келгенни ачыкъларгъа теджейди.</p>	<p>* Кеслери джетишимлерин, окъуу ишлерин тинтедиле. Джетишимликлерин, джетишимсизликлерини сылтауун ачыкълайдыла.</p>
<p>Къошакъ керек (материал): Кеслери койде айтылыб джазылгъан иш этерге</p>	
<p>Этиликге керек болгъан ишлерини джетишимлигин белгилеу: Джазгъан сынау ишлерине багъа салыу</p>	
<p>Къошакъ чыгъармачылыкъ иш:45 – чи бетде 75 – чи бетде</p>	
<p style="text-align: center;">Кесини ишини тинтиу</p>	
<p>Джетишимле</p>	<p>Къыйынлашуу</p>
	<p>Теджеу</p>

Технология карта, 4 класс

<p>Тема: Сёзно джалгъауу</p> <p>Дерсни тюрлюсю: Джангы керекни (материалны) билиу</p>	
<p>Дерсни борчу:</p> <ul style="list-style-type: none"> * сёзде тамырны, джалгъауланы белгилей билирге юретиу; * сёзде джалгъауланы тюз джазаргъа юретиу; * сохталаны тиллерин, сёз байлыкъларын ёсдюрюрге; 	
<p>Этилик ишлени эсеби</p>	
<p>Дередеги:</p> <ul style="list-style-type: none"> * сёзде джалгъауланы тюз джазаргъа, айырыргъа; * сёз къураучу бла сёз тюрлендириучю джалгъауланы къллукъларын тюз айырыргъа; 	<p>Дерсни четини:</p> <ul style="list-style-type: none"> * окъуу борчну окъургъа бла билирге, аны устазны болушлугъу бла тындырыргъа; * билген билимлерин программа излеген ёлче бла тенглешдирирге; * оюмну планнга кёре этерге; * бир бири ишин, кесини ишин тинтерге.
<p>Вашха дерсле бла къатышыу: Окъуу, тема: «Текст бла ишлеу»</p>	
<p>Дерге керекли затла: окъуу китаб, тефтер, табицала, иш программа</p>	
<p>Устазны ишини магъанасы</p>	
<p>Билиу ишини себеби</p>	
<p>* Билимлерине багъа быллай ёлчелеге кёре салыргъа теджейди:</p> <p>Сёзно тамырын таба билеме.</p> <p>Сёзде сёз къураучу джалгъауну тюз белгилейме.</p> <p>Сёзде сёз тюрлендириучю джалгъауну тюз белгилейме.</p> <p>Сёз къураучу, тюрлендириучю джалгъауланы тюз джаза билеме.</p> <p>* Сохталагъа дерсни темасын, борчун да болушлукъсуз ачыкъларгъа теджейди.</p>	<p>* Дерге салынган ёлчелени окъуйдула. Билгенге санасала + , билирге излеселе – саладыла хар ёлчени къатына.</p> <p>Дерсни темасын, борчун да ачыкълайдыла</p>
<p>Сохталаны ишини магъанасы</p>	
<p>Дерсни баруу</p>	
<p>Керекли билимни келишириу</p>	
<p>* Къауум сохта бла иш къурайды: <i>иш, уста, бичен</i> деген сёзледен джалгъауланы хайырландырыб, джангы сёзле да, формала да къурагъады.</p> <p style="text-align: center;">Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, джюу, ала» д. б.)</p> <p>Билиу ишини къурашдырыу</p> <ul style="list-style-type: none"> * Къангада сёзле береди, алагъа хар сабий джалгъаула къошуб, джангы сёзле джазаргъа керек болгъанын ангълатады. * 32 – чи ишни энчи этериклерин айтады. * 30 – чу ишни барына да эдиреди, соруулагъа джууабла излейди * 16 – чы бетде 31 – чи ишни борчу бла танышыргъа теджейди. Юйде тындыралмазлыкъ затланы ангълатады 	<p>* Къауумла бла этген ишлерин оюмлайдыла. Джангы сёзле къураб, джалгъауланы джангы сёз къурауда магъаналарын ангълатадыла. Этген ишлерин тюзлогон ачыкълайдыла</p> <p>* Ишни борчун ангълайдыла. Ишни болушлукъсуз джазадыла</p> <p>* Сёз къураучу джалгъаула сёзно лексика магъанасын тюрлендиргенин ангълатадыла. Соруулагъа джууаб этедиле.</p> <p>* Ишни борчун окъуйдула. Этерик ишлерин белгилейдиле. Ишни тинтгенлерине кёре, къыйынлашхан затларын ачыкълайдыла</p> <p style="text-align: center;">Ишни оюмлау</p> <p>* Дерни оюмлайдыла. Оноулашдыла, кёллерине келгенин белгилейдиле.</p>
<p>Ишни оюмлау</p>	
<p>* Дерсе алгъан билимлерине багъа салыргъа, дерсни аллында бла ахырында билимлерин тенглешдирирге теджейди. Башхалыгъын ачыкълайды</p>	<p>* Ишни борчун окъуйдула. Этерик ишлерин белгилейдиле. Ишни тинтгенлерине кёре, къыйынлашхан затларын ачыкълайдыла</p>
<p>Къошакъ керек (материал): Окъугъан темаларын тюз тындырыуну белгилеу.</p>	
<p>Этиликге керек болгъан ишлерни джетишимлигин белгилеу: Къангада берилген ишни тындырыргъа.</p>	
<p>Къошакъ чыгъармачылыкъ иш: Бир тамырлы сёзле къурауча, сохтала бир - бирлерине иш къурайдыла</p>	
<p>Кесини ишин тингиу</p>	
<p>Джетишимле</p>	<p>Къыйынлашыу</p> <p>Теджеу</p>

Технология карта, 4 класс

Тема: Тюз эмда иелик атла.		Дерсни тюрлюсю: Джангы керекни (материалны) билиу	
Дерсни борчу:			
* тилни кесеклерини юсюнден билгенлерин кесгин этерге.			
*атны грамматика ышанларын ачыкъларгъа юрелиу;			
* адебли, джан аурутхан, игилик излеген тегерегиндегилеге эс бёлууге юретирге;			
Дердеги:		Этилик ишлени эсеби	
*сёзлени, айтмланы ичинде билген тилни кесеклерин табаргъа;	Дерсни чегини:		
* атны грамматика ышанларын ачыкъларгъа	* окъургъа бла билирге		
*тюз эмда иелик атланы айырыргъа	окъуу борчун, аны устазны болушлугуу бла тындырыргъа;		
	*билген затларын юсюнден оюм этерге;		
	* оюмну планнга кёре этерге;		
Башха дерсле бла къатышыу: Окъуу, тема: «Текст бла ишлеу»			
Дерге керекли затла: окъуу китаб, телефер, таблица, иш программа			
Устазны ишини магъанасы		Дерсни барыуу	
Билиу ишни себеби			
*Сохтала дерседе къызыгъыб ишлерча болум къурайды. Тилни кесеклерини, атны юсюнден билгенлерин эсте тюшюрюрге, дерседе талпыб ишлерге теджейди. Тюз иелик атланы башхалыкъларына эслерин беледи.			
Керекли билимни келишириу			
* Бары бла да 63 – чю, 64 – чю ишлени этерге къурайды			
Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, ала» д. б.)			
Билиу ишни къурашдырыу			

* 61 – чы ишни барына да элдиреди, соруулагъа джууабла излейди	*Иелик бла тюз атны грамматика ышанларын ачыкълайдыла. Соруулагъа джууаб эгедиле. Иелик агны, атны сорууларыны орус тилден башхалыгъын ангылатадыла.		
*63 – чю ишни къауум болуб этериклерин айтады.	*Ишни борчун ангылайдыла. Бир - бирине болушуб, ишни борчун тындырадыла.		
*65 – чю ишни энчи этерге теджейди.	*Ишни борчун окъуйдула. Хар сёзню схемасын саладыла.		
* 29 – чю бетде 62 – чю ишни борчу бла танышыргъа теджейди. Юйде тындыралмазлыкъ затланы ангылатады	*Ишни борчун окъуйдула. Этрик ишлерин белгилейдиле. Ишни тинтгенлерине кёре, къыйылашхан затларын ачыкълайдыла.		
Ишни оюмлау			
*Дерсни темасын кесгин этерге, тилни кесеклерини, атны юсюнден билгенлерин оюмлатады. Бирге ишлегенлери бир - бирине болушлукъ этгени бла этмегенин ачыкълатады.	*Дерни оюмлайдыла. Дерсни темасын «Ат. Тюз юз эмда иелик атла» болгъанын кесгин айтадыла. Оноулашадыла, кёллерине келгенни белгилейдиле.		
Къошакъ керек (материал): Окъугъан темаларын тюз тындырыуууу белгилеу.			
Этиликге керек болгъан ишлерини джетишимлигин белгилеу: 63 – чю ишни этгенлерине багъа беруу			
Къошакъ чыгъармачылыкъ иш: Атны грамматика ышанлары бла табарча, сохтала бир - бирлерине иш къурайдыла			
Джетишимле		Кесини ишин тингиу	
		Къыйынлашуу	
		Теджеу	

Технология карта, 4 класс

Тема: Алмашны магъанасы. Бетлеучю алмашла	Дерсни тюрлюсю: Джангы керекни (материалны) билиу
Дерсни борчу: * башха тилни кесеклерини ичинде бетлеучю алмашланы табаргъа юретю; *бетлеучю алмашланы бетлерин, санларын билдирге юретю; *Сохталаны эсликликлерин, ангыларын, эс белюулерин ёсдюрюрге; Этилик ишлени эсеби	Энчили: * къарачай тилни билдирге тырмашыу *ишленмеклик, адамлыкъ шартларын ёсдюрюрге
Дердеги: * бетлеучю алмашланы башха тилни кесеклерини ичинде табаргъа; *бетлеучю алмашланы бетлерин, санларын ачыкъларгъа;	Дерсни чегини: * окъуу борчуну окъургъа бла билдирге, аны устааны болушлугъу бла тындырыргъа; *бирча ышанлары болгъан сёзлени къауумларгъа; * оюмну юлголеге келишдиррге, тинтерге; *этген ишлерини тюзлюгюн ангылатыргъа.
Башха дерсле бла къатышыу: Окъуу, тема: «Текст бла ишлеу»	
Дерге керекли загла: окъуу китаб, тефтер, таблица, иш программа	Дерсни барыу
Устазны ишини магъанасы	Сохталаны ишини магъанасы
Билу ишни себеби	
Экинчи айтымны биринчи айтымны магъанасына таяна къурашдырыргъа: <i>Тюне сау кюнню джангур джауғанлай турду. Ол ... Кюн джылыта башлагганды. Сабийле эшикке кзотарылггандыла. Ала... Джаз джылны туура сейир замандыды. Мен...</i>	*Ишни борчун ангылайдыла. Айтымла къурайдыла. Тюз къураылгъанны текстте къошадыла. Бетлеучю алмашланы бирча ышанларын табадыла.
Керекли билимни келиндириу	
*Алмашны, бетлеучю алмашланы юсюнден 56 – чы, 58 – чи бетледе джорукъла бла танышыргъа теджейди. Кеслерине джорукъгъа кёре юлголе келтиртеди. Дерсни темасы бла борчун кесгин эгерге болушады.	*Алмашны, бетлеучю алмашланы юсюнден окъугъанларын тинтедиле. Дерсни темасын ачыкълайдыла, дерсни окъуу борчун да кесгин этедиле

Солуу такъыйкъъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, Джюу, ала» д. б.)	
Билу ишни къурашдырыу	Дерсни тюрлюсю: Джангы керекни (материалны) билиу
*3 – чо бетде бирлик санда алмашны болушлада тюрлениюне эслерин бёледи. Орус тил бла къарачай тилде 3 – чо бетде не башхалыкъ болгъанындан ангылагъанларын сорады. *130 – чу, 131 - чи ишлени къауумла болуб этериклерин айтады. *129 – чу ишни энчи эгерге теджейди. * 60 – чы бетде 133 – чо иш ишни борчу бла танышыргъа теджейди. Юйде тындыралмазлыкъ затланы ангылатады	*Бетлеучю алмашланы тюрлениулерин айтадыла. Соруулагъа джууаб этедиле. *Ишни борчун ангылайдыла. Ишни бир - бирине болушуб джазадыла *Ишни борчун ангылайдыла. Ишни болушлукъсуз джазадыла *Ишни борчун окъуйдула. Этерик ишлерин белгилейдиле. Ишни тинтгенлерине кёре, къыйынлашхан затларын ачыкълайдыла
Ишни оюмлау	
* Дерсе къайсы тема бла ишленглерин, не джангы заг билгенлерин ачыкълайды. Къошақъ керек (материал): Тюз джазыудан къангада сёзлени джазадыла.	*Дерседе джангы билгенлерин тинтедиле.
Этилик керек болгъан ишлерини джетимлигин белгилеу: Бетлеучю алмашланы хайырландырыб, юч айтым къуараргъа.	
Къошақъ чыгъармачылыкъ иш: Болгъан дерсни ханарын алмашланы хайырландыра айтыргъа	
Джетимимле	Къыйынлашыу
	Теджеу

Технология карта, 4 класс

Тема: Айтымны баш членлери. Сансыз членлери		Дерени тюрлюсю: Джангы керекни (материалны) билиу	
Дерени борчу: *айтымла кзуараргъа юретю; *джайылгъан, джайылмагъан айтымла бла ишлерге юретю; *айтымда членлени тюз табаргъа юретю; * тил байлыкъларын ёсдюрюрге			
Этилик ишлени эсеби			
Дерелеги: *айтымны членлерин соруула бла бир - бирлерине байлай билирге; *айтымны баш членлери бла сансыз членлерин айыра билирге; *башчы бла хапарчыгъа сансыз членлени байлай билирге;	Дерени чегини: *окъуу борчха кёре ишлерин кзуараргъа; * окъуб билген билимлерин бир мизамгъа джыаргъа; *хапарны джетимлигине багъа берирге	Энчили: * къарачай тилни билирге тырмашу *тюз халилелирин кёргозгюрге	
Башха дерсле бла къатышыу: Окъуу, тема: «Текст бла ишлеу»			
Дереге керекли затла: окъуу китаб, тефтер, таблица, иш программа			
Устазны ишини магъанасы		Дерсни барыуу	
Устазны ишини магъанасы		Сохталаны ишини магъанасы	
Билиу ишни себеби			
Устаз даулашханланы араларын айырыргъа теджейди: эки сохта бир айтымны окъугъандыла: Четге къач келгенди. Бири айтым джайылмагъанды деб кюрешеди, бири уа джайылгъанды деб. Къайсы тюз, къайсы терс болгъанын, къайсыны билими джетимметенин, не ючюн джангылгъанын сорады. Дерсни окъуу борчун ачыкъларгъа теджейди.			
Керекли билимни келишидриу			
*228 – чи ишни барына бирге тындырыргъа теджейди. Ишни тындыргъан сагъада айтымны юсюнден не зат билгенлерине тюбегенлерин кесгин этеди.			

Солуу такъыйкъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, Джюу, ала» д. б.)	
Билиу ишни кзуарашдыруу	
*229 – чи ишни къауумла болуб тындырылкъъларын айтады. *227 – чи ишни энчи этерге теджейди.	*Ишни борчун окъуйдула. Къалай этериклерин белгилейдиле. *Ишни борчун ангылайдыла. Ишни болушлукъсуз джазадыла. Башчы бла хапарчыны айтымлада табыб, тюблерин сызадыла *Ишни борчун окъуйдула. Этерик ишлерин белгилейдиле. Ишни тинтгенлерине кёре, къыйынлашхан затларын ачыкълайдыла
Ишни оюмлау	
* Дерседе къайсы темала бла ишлегенлерин, айтымны юсюнден нени къайтарыб, не джангы зат билгенлерин ачыкълайды. Къалай, къайда хайырландырыргъа боллугъун, айтымны юсюнден билгенлери боллугъу бла болмазлыгъын сорады	*Дерседе айтымны юсюнден джангы билгенлерин тинтедиле. Айтымны баш членлерин, аладан къалгъан сансыз членле болгъанларын белгилейдиле. Айтымны юсюнден билимлерин ёсдюрюрге керек болгъанын айтадыла.
Къошакъ керек (материал): Аууздан айтылгъанни кесгин этген амалланы джоругъу	
Этиликге керек болгъан ишлерини джетимлигин белгилеу: Джайылгъан, джайылмагъан айтымла кзуараргъа	
Къошакъ чыгъармачылыкъ иш: Джазны юсюнден 5 джайылмагъан айтым кзуараргъа. Аланы джайылгъан айтымла этерге.	
Кесини ишини тинтиу	
Джетимиле	Къыйынлашуу
	Теджеу

Технология карта, 4 класс

Тема: Айлануу. Айланууда тыйгыч белгиле.		Дерени тюрлюсө: Джангы керекни (материалны) билиу	
Дерени борчу: * сохталаны окъуугъа ич себебелерин кесгин этерге юретиу; * айтымда айланууну табаргъа, тыйгыч белгилени салыргъа юретиу; * адебликге, ариу селеширге юретиу			
Дерелеги: * айтымда айланууну таба билирге; * айтымда айланууну тыйгыч белгиле бла айыра билирге; * айланууну тюз хайырландыра билирге;		Этилик ишлени эсеби	Энчили: * къарачай тилни билирге * тырмашуу * болумгъа кёре кесин джорюте да, селеше да билирге
Башха дерсле бла къатышыу: Окъуу, тема: «Текст бла ишлеу»			
Дерге керекли затла: окъуу китаб, тефтер, таблица, иш программа			
Устазны ишини магъанасы		Дерени баруу	
Билиу ишни себеби		Сохталаны ишини магъанасы	
Устаз сохталагъа танышларына, бир белгиле адамгъа, тенглерине тюбеген заманда къалай селешириклерин, къаллай соруула сорлукъларын ачыкъларгъа теджейди. Хар бир адамгъа бирча айланыб селеширге нек болмагъанын ачыкъларгъа керек болгъанын айтады.		* Аллай тюбешилени къалай кёргенлерин айтадыла. Бир бири бла диалогла къурайдыла. Тюз, адебли селеширге керек болгъанын оюмлайдыла	
Керекли билимни келиндириу			
*121 – чи, 123 – чо белгеде дерени темасын окъургъа, соруулагъа джууаб этерге, окъуу борчуну ачыкъларгъа теджейди.		* Кеслери джолукъгъан затланы хайырландыра, хар тюрлю джууаб теджейдиле. Окъуу борч саладыла.	

Солуу такъыйкъъа: («Дуркъу – дуркъу», «Джюу, Джюу, ала» д. б.)			
Билиу ишни къурашдыруу			
*278 – чи ишни къауумла болуб тындырлыкъларын айтады. * Айлануу деб неге айтылгъанын, тыйгыч белгиле къалай салынганларын сорады. Джууабын окъуу китабдан окъугады. *272 – чи, 282 – чи ишлени этерге теджейди. * 124 – чо белгеде 284 – чо ишни борчу бла танышыргъа теджейди. Юйде тындыралмазлыкъ затланы ангылатады	*Ишни борчун окъуйдула. Къалай этериклерин белгилейдиле. *121 – чи, 123 – чо белгеде джорукъланы окъуйдула. Аланы ачыкълайдыла. *Ишни борчун ангылайдыла. Ишни болушлукъсуз джазадыла. Айланууну тыйгыч белгиле бла айырадыла *Ишни борчун окъуйдула. Этерик ишлерин белгилейдиле. Ишни тинтгенлерине кёре, къыйынлашхан затлары ачыкълайдыла		
Ишни оюмлау			
* Дерсле къайсы тема бла ишленелерин, айланууну юсюнден зат билгенлерин ачыкълайды. Къалай, къайда хайырландырыргъа боллугъун сорады. Тилде адебли джорукъла къурааргъа теджейди. Къошакъ керек (материал): кесинден уллугъа адебли селешуно джоругъу Этилирге керек болгъан ишлерини джетишимлигин белгилеу: Айланууну айтымны аллында, ортасында, ажырында салыб, юч айтым къурааргъа Къошакъ чыгъармачылыкъ иш: Айлануулары болгъан хазыр чам диалог табаргъа неда къурашдырыргъа.			
Джетишимле		Кесини ишин тинтиу	
		Къыйынлашыу	
		Теджеу	

Технология карта, 4 класс

<p>Тема: Бош эмда к'юш айтымла. <i>Да. эмда</i></p> <p>Байламлары болгъан к'юш айтымла</p> <p>Дерсни борчу:</p> <ul style="list-style-type: none"> *к'юш эмда бош айтымланы айырырга юретиу; *к'юш айтымланы тюз к'юраргъа, тюз джаза билирге юретиу; * Сохталаны эслиликлерин, ангыларын, эс бёлулерин ёсдюрюрге; <p style="text-align: center;">Этилик ишлени эсеби</p> <p>Дерседеги:</p> <ul style="list-style-type: none"> *Эки бош айтымдан бир к'юш айтым к'юраргъа; *к'юш айтымны хар бёлюмюн запятой бла айырырга; *айтымны ышанларын айта билирге; <p>Башха дерсле бла к'юшюшю: Ок'юу, тема: «Кестин ок'юу болум бла иш»</p> <p>Дерге керекли затла: ок'юу китаб, тефтер, таблица, иш программа</p>	<p>Дерсни тюрлюсю: Джангы керекни (материалны) билиу</p> <p>Энчили:</p> <ul style="list-style-type: none"> * к'юрачай тилни билирге тырмашыу * кеслерини ангыларын ёсдюрюрге; билим алырга хазырлыкъларын кергюзюрге
Дерсни барыуу	
Сохталаны ишини магъанасы	
<p>Билиу ишни себеби</p> <p>К'юнагада джазылгъан соруулагъа джууаб этерге теджейди: Айтымны тамалын к'юлай табаргъа боллук'юду? Бош айтымны к'юш айтымны башхалыгъы неди? К'юаллай тыйгъыч белги салынады к'юш айтымда? К'юаллай болумда ачыкъларгъа керекди?</p>	<p>*Сорууланы ок'юудула. Ал эки соруугъа джууаб береди, к'юалгъан сорууланы джууабларын айтырга к'юыйнашханларын билдиреди. Дерсни темасы бла ок'юу борчун ачыкълайдыла.</p>
Керекли билимни келиндириу	
<p>*259– чу ишни барына бирге тындырырга теджейди. Ишни тындыргъан сагъагда, бош, к'юш айтымланы к'юралыуларына эс белдюреди.</p>	<p>* Ишни борчун ок'юудула. Ишни этген кёзюуде бош, к'юш айтымланы башхалыкъларын ачыкълайдыла. Запятойну к'юш айтымда орнун белгилейди.</p>

Солуу такъыйк'юа: («Дурк'юу – дурк'юу», «Джюу, Джюу, ала» д. б.)	
<p>Билиу ишни курашдырыу</p> <p>*260 – чы ишни к'юаумла болуб тындырыкъларын айтады. К'юш айтымлада запятойну салыннганы юсюнден хапар айтдырады.</p> <p>*261 – чы ишни энчи этерге теджейди.</p> <p>* 115 – чи бетде 262 – чи ишни борчу бла танышырга теджейди. Юйде тындыралмазлыкъ затланы ангылатады</p>	<p>*Ишни борчун ок'юудула. К'юлай этериклерин белгилейди. Бош айтымладан к'юш айтымла к'юрайдыла. К'юш айтымда байламланы алтында запятой салыннганын бегитеди.</p> <p>*Ишни борчун ангылайдыла. Ишни болушлукъсуз джазадыла. Тыйгъыч белгилени саладыла</p> <p>*Ишни борчун ок'юудула. Этерик ишлерин белгилейди. Ишни тинтгенлерине кёре, к'юыйнашхан затларын ачыкълайдыла</p>
Ишни оюмлау	
<p>* Дерсни алтында берилген сорууланы хайырландырыб, бош, к'юш айтымланы юсюнден хапар к'юраргъа теджейди.</p> <p>К'юшакъ керек (материал): Эсте салгъан к'юагъыт бла ишлеу джорукъ</p> <p>Этилирге керек болгъан ишлерини джетишимлигин белгилеу: 257 – чи ишни этерге</p> <p>К'юшакъ чыгъармачылыкъ иш: <i>Да. эмда</i> байламла бла к'юш айтымла к'юрау</p>	<p>*Бош, к'юш айтымланы юсюнден дерсе билген билимлерини юсюнден хапар айтадыла, джорукъ бла тенглешдиреди</p>
Кесини ишин тинтиу	
Джетишимле	К'юыйнашшыу
	Теджеу

БАШЛАРЫ

Ал сёз 3

ГРАММАТИКА БЛА ТЮЗ ДЖАЗЫУДАН, ТИЛ ЁСДЮРЮУДЕН 4 КЛАССДА ОКЪУЛЛУКЪ МАТЕРИАЛНЫ ОКЪУТУУНУ ЮСЮНДЕН МЕТОДИКА ТЕДЖЕУЛЕ

Сёзню къурамы	5
Тилни кесеклери	7
«Айтым» бёлюмню окъутууну юсюнден методика теджеуле	24
Байламлы тилни ёсдюрюю	37
Ангылатыу сёз	47
4-чю классха къарачай тилден орузлама - тема план.....	49
1-чи дерс. Къарачай тилни юсюнден. Тауушла бла харифле	115
2-чи дерс. Бёлюм. Басым. Сёзлени кёчюрюю	116
3-чю дерс. Ат. Сыфат. Этим	118
4-чю дерс. Зынгырдауукъла бла сангыраулары тюз джазыу, къайтарыу.....	119
5-чи дерс. Сёзню къурамы. Сёзню тамыры.....	121
6-чы дерс. Сёзню джалгъауу	123
7-чи дерс. Бир тамырлы сёзле	124
8-чи дерс. Джангы сёзле къурау	126
9-чу дерс. Магъанасы джууукъ неда къаршчы сёзле.....	127
10-чу дерс. Къош сёзле. Къайтарыу.....	129
11-чи дерс. Сёз. Сынау иш.....	130
12-чи дерс. Тилни магъаналы кесеклери. Атны магъанасын къайтарыу.....	132
13-чю дерс. Тюз эмда иелик атла	133
14-чю дерс. Атны болушлары. Тюз атны джалгъаныуу	135
15-чи дерс. Болуш джалгъулары тюз джазылыулары	137
16-чы дерс. Иелик эмда тамамлаучу болушла. Къайтарыу... ..	138
17-чи дерс. Ат. Тилни магъаналы кесеги. Сынау иш	140
18-чи дерс. Сыфатны магъанасы.....	141
19-чу дерс. Тюз сыфатла.....	143
20-чы дерс. Къайтарыу. Сыфат	145
21-чи дерс. Санауну магъанасы. Санчы бла тизгинчи санаула	146
22-чи дерс. Суратлау текст: сурат бла ишлеу	148
23-чю дерс. Санаулары тюз джазыу	149
24-чю дерс. Къайтарыу. Санау.....	151
25-чи дерс. Санау. Сынау иш	153
26-чы дерс. Алмашны магъанасы. Бетлеучю алмашла	154
27-чи дерс. Бетлеучю алмашлары джалгъаныулары	156
28-чи дерс. Болуш джалгъаулары тюз джазылыулары.	158

29-чу дерс. Къайтарыу. Алмаш.....	160
30-чу дерс. Алмаш. Сынау иш	161
31-чи дерс. Этимни магъанасын къайтарыу.....	163
32-чи дерс. Этимни заманлары.....	164
33-чю дерс. Этимни джегилиую. Этимни бусагъат заманы ...	166
34-чю дерс. Этимни озгъан заманы. Озгъан заманда этимни джегилиую	167
35-чи дерс. Этимни боллукъ заманы. Боллукъ заманда этимни джегилиую	169
36-чы дерс. Этимни айтымда къуллугъу. Къайтарыу	171
37-чи дерс. Этим. Сынау иш	173
38-чи дерс. Сёзлеуню магъанасы	174
39-чу дерс. Къачан? Къайда? Къалай? деген соруулагъа джууаб этген сёзлеуле	176
40-чы дерс. Къачан? Къайда? Къалай? деген соруулагъа джууаб этген сёзлеуле	177
41-чи дерс. Сёзлеуню тюз джазылыуу. Къайтарыу	179
42-чи дерс. Байламны магъанасы	181
43-чю дерс. Джалгъаучу байламла (бла, да, эмда). Къайтарыу	182
44-чю дерс. Суратлау текст: сурат бла ишлеу	184
45-чи дерс. Айтымны юсюнден окъулгъанны къайтарыу. Айтымны членлери.....	185
46-чы дерс. Айтымны баш членлери. Сансыз членле	186
47-чи дерс. Толтуруучу. Ачыкълаучу.....	188
48-чи дерс. Болумла.....	190
49-чу дерс. Айтымны биртукъум членлери.....	192
50-чю дерс. Айтымны биртукъум членлери.....	194
51-чи дерс. Къайтарыу. Айтымны членлери	195
52-чи дерс. Айтымны членлери. Айтымны биртукъум членлери. Сынау иш	197
53-чю дерс. Бош эмда къош айтымла	199
54-чю дерс. Да, эмда байламлары болгъан къош айтымла ...	200
55-чи дерс. Суратлау текст: сурат бла ишлеу	202
56-чы дерс. Не, неда, бир да байламлары болгъан къош айтымла	203
57-чи дерс. Къош айтымда запятой. Къайтарыу.....	205
58-чи дерс. Айлануу. Айланууда тыйгъыч белгиле	207
59-чу дерс. Айлануу. Къайтарыу	209
60-чы дерс. Туура сёз. Туура сёзю болгъан айтымлада тыйгъыч белгиле	210
61-чи дерс. Туура сёз. Къайтарыу.....	212
62-чи дерс. Айтым. Сынау иш.....	214
63-чю дерс. Тауушла. Бёлюм. Басым. Сёзню къурамы.....	215
64-чю дерс. Ат. Этим	217
65-чи дерс. Санау. Сёзлеу.....	218
66-чы дерс. Суратлау текст: сурат бла ишлеу.....	220

67-чи дерс.	Бош, кьош йтым	221
68-чи дерс.	Оюмлау дерс	223

КЪОШАКЪ МАТЕРИАЛЛА

Айырыуну юлгюлери	224
Тауушла бла харифлени айырыу юлгюсю.....	224
Сёзню кьурамын айырыу юлгюсю	225
Атны айырыу юлгюсю	225
Сыфатны айырыу юлгюсю	226
Этимни айырыу юлгюсю	226
Санауну айырыу юлгюсю	227
Алмашны айырыу юлгюсю	227
Сёзлеуню айырыу юлгюсю	228
Байламны айырыу юлгюсю (4-чю кл. джалгъаучу байламланы бир къауумун окъуйдула)	228
Бош айтымны айырыу юлгюсю	229
Къош айтымны айырыу юлгюсю	229
Технология картала (юлгюле)	230

Эльканова С.М., Айбазова З.С.

**МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ
К УЧЕБНИКУ «КАРАЧАЕВСКИЙ ЯЗЫК»
4 класс**

На карачаевском языке

Первое издание

**Редактор Мамаева Ф.Т.
Корректор Байрамукова Р.А.
Технический редактор Балаева Т.А.**

Подписано в печать 19.12.16. Формат 60х90/16. Бумага офсетная.
Гарнитура Школьная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 15,5.
Уч. изд. л. 13,88. Тираж 250 экз. Заказ № 0178.

Государственный заказчик РГБУ ДПО «Карачаево-Черкесский
Республиканский институт повышения квалификации работников
образования». 369000, г. Черкесск, ул. Фабричная, 139.

ООО «Полиграф-ЮГ». 385000, г. Майкоп, ул. Пионерская, 268.
Телефон для справок: 8(8772) 52-23-92.
E-mail: guripp2@yandex.ru.